

XLI • 1996/1

**IDRIJSKI
RAZGLEDI**

Uredniški odbor:

Jože Bavcon, Samo Bevk, Jože Čar, Jože Janež, Janez Kavčič,
Romana Kokošar, Ivana Leskovec, Rudi Skočir, Filip Šemrl,
Gorazd Trušnovec in Milan Trušnovec

Glavna in odgovorna urednica: Ivana Leskovec

Literarni urednik: Jože Janež

Oblikovanje naslovnice in tehnična ureditev: Božo Kralj

Lektorica: Slavica Makuc Bric

Naslov: Idrijski razgledi, 5280 Idrija, Prelovčeva 9, p.p. 11.
Žiro račun pri Agenciji za nadziranje, informiranje in plačilni
promet RS, poslovalnica Idrija, št. 52020-603-30832

Tisk: Tiskarna Gorenjski tisk, Kranj

Naklada: 1000 izvodov

Idrija, oktober 1996

P 489

Naslovnica: Aleš Mikuž, ČIPKE

10. 10. 1996

6 P 21.007/1996

Po mnenju Ministrstva za informiranje Republike Slovenije
spada revija med proizvode, od katerih se plačuje davek po
5% stopnji. Odločba št. 23/84-92.

IVAN TURK, DRAGICA KNIFIC-LUNDER

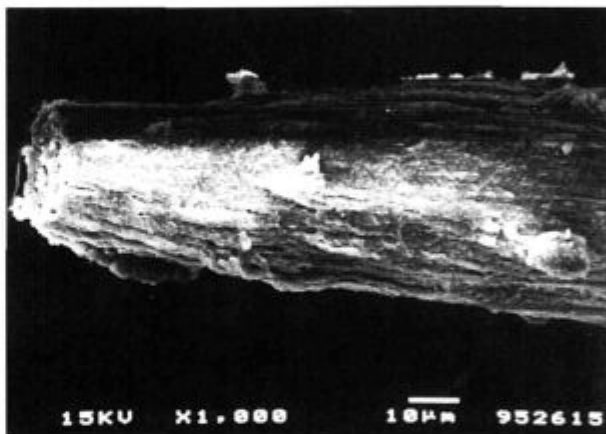
NOVE NAJDBE IN ODKRITJA V DIVJIH BABAH I

Petnajstletna prizadevanja arheološke ekipe Inštituta za arheologijo Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU v Divjih babah I so ob podpori mnogih sponzorjev iz Ljubljane, Tolmina, Idrije in Cerknega ter krajanov Reke, Stopnika in Šebrelj rodila sadove, vredne vloženega truda in denarja. Paleolitsko najdišče v jami Divje babe I se je dvignilo iz povprečnosti podobnih najdišč in je na dobri poti v sam vrh t.i. ključnih najdišč stare kamene dobe v svetu. V Sloveniji je tako mesto doslej zavzemala samo Potočka zijalka na Olševi, ki jo je v letih 1928–1935 raziskal sedaj že pokojni profesor Srečo BRODAR, utemeljitelj slovenske paleolitske vede.

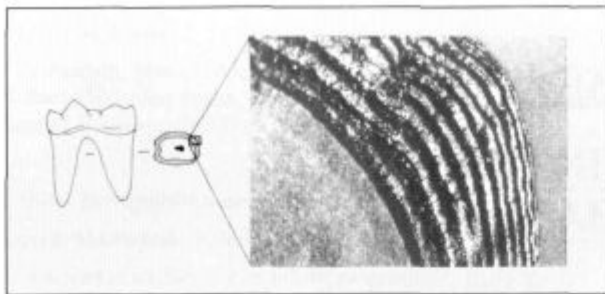
Do nepričakanega preobrata je prišlo v letu 1995, ko je bila usoda nadaljnjih izkopavanj v Divjih babah I na kocki. Leto prej je dokončno odpovedal vitel, ki poganja tovorno žičnico, od katere so popolnoma odvisna izkopavanja. Ta od leta 1990 potekajo na način kot vse moderne paleolitske raziskave v svetu. Izkopavanja brez spiranja in pregledovanja odkopanih usedlin na sitih, ki jih omogoča žičnica, bi pomenila vrnitev tja, kjer smo bili pred uvedbo te za slovenske prilike revolucionarne metode. Slabe izkušnje z vitlom letnik 1990, ki se nam je vsako leto večkrat na mesec pokvaril, so me vzpodbudile, da sem s pomočjo gospoda Mirka KLANJŠČKA s Strojne fakultete v Ljubljani naredil načrt za nov vitel. Poiskal sem ustrezne obrtnike in izdelali smo izpopolnjen prototip montažnega vitla DIVJA RABA 02. Tega smo potem po kosih znosili k jami, kjer je leta 1995 brezhibno obratoval mesec dni in nam posredno pomagal odkriti, vsaj tako kaže, izjemno najdbo. Montaža novega vitla nam je omogočila tudi pravočasno zaprtje jame pred nepoklicanimi kopači in zbiralci starin. Pri tem gre zahvala predvsem idrijskemu županu gospodu Samu BEVKU, gospodu Rafaelu MLAKARJU, sodelavcu Mestnega muzeja v Idriji, direktorju podjetja Zidgrad gospodu Igorju BOŽIČU in delavcem Zidgrada ter Mestnega muzeja.

Ko sem reševal težave z vitlom in istočasno obdeloval obsežno gradivo prvih petih let svojih izkopavanj v Divjih babah I, sem po naključju prišel do pomembnega paleontološkega odkritja. V kepicah zlepljenih usedlin, ki sem jih

pregledoval pod drobnogledom, sem postal pozoren na majhne luknjice v svežih prelomnih ploskvah. Poleg luknjic sem kmalu našel tudi med seboj prepletene kanalčke. Spomnil sem

DEL FOSILIZIRANE DLAKE IN DLAKI V LEŽIŠČU V FOSFATNEM SPRIMKU. FOTOGRAFIRA F. CIMERMAN Z VRSTIČNIM ELEKTRONSKIM MIKROSKOPOM.

LETNICE NA CEMENTU ZOBA JAMSKEGA MEDVEDA.
FOTOGRAFIRALA I. DEBELJAK Z VRSTIČNIM
ELEKTRONSKIM MIKROSKOPOM.

se na psa, ki mi po stanovanju pušča ogromno dlak, ki jih mora žena neprestano pometati in sesati. Koliko dlak je moralo biti šele v brlogu jamskega medveda v Divjih babah, kjer imamo v 1 m³ usedlin povprečno ostanke najmanj desetih jamskih medvedov! In kje so še vsi tisti medvedi, ki v jami niti niso poginili, so pa prav tako povsod stresali svojo dlako. Takoj sem preveril, če se odtisi po velikosti ujemajo s premerom las. Ker so se ujeli, sem kanalčke in luknjice s pomočjo magistra Francija CIMERMANA pregledal pod vrstičnim elektronskim mikroskopom. Tedaj sva v nekaterih kanalčkih odkrila nenavadna vlakna, ki so se po natančni primerjavi z dlako današnjega rjavega medveda izkazala za fosilizirane medvedje dlake. Do fosilizacije je prišlo v fosfatnem okolju, tako da so fosfatni minerali sčasoma do potankosti nadomestili delce dlak, ki so se pogreznile v blato na jamskih tleh. Večina dlak je propadla. Ostali so samo njihovi odtisi v blatu, ki se je kasneje strdilo. Redki odtisi dlak so poznani tudi iz drugih najdišč z jamskim medvedom, fosilizirane dlake pa smo prvi odkrili v Divjih babah I. Nastopajo v skoraj vseh plasteh v t. i. fosfatnih sprimkih. S tem odkritjem je Slovenija, ki ima veliko najdišč z jamskim medvedom, prispevala svoj delež k poznavanju te najbolj raziskane ledenodobne fosilne vrste na svetu.

Nekako istočasno je do drugega pomembnega odkritja po večletnem delu prišla naša sodelavka, magistra paleontologije Irena DEBELJAK. Strokovnjake že dolgo muči vprašanje, pri kateri starosti so poginjali jamski medvedi. Načinov, kako to ugotoviti, je več. Najbolj zanesljivega – štetje cementnih letnic na koreninah zob – se je lotila na mojo pobudo naša sodelavka. Izboljšala je tehniko priprave zobnega cementa za tovrstne preiskave, obdelala doslej neupoštevane podatke na podlagi rasti, obrabe in izpadanja mlečnih zob ter zapolnjevanje rastočih stalnih zob z dentinom. Z uporabo izsledkov vseh treh metod je ugotovila, da je več kot 3/4 jamskih med-

vedov iz najmlajših plasti v Divjih babah I poginilo, preden so dopolnili eno leto starosti. Medvedki so se skotili sredi zime v jamskem brlogu. Veliko jih je poginilo že pozimi, še več pa sredi poletja, ko so se sami ali skupaj z mamo medvedko potikalili okoli jame in se hranili z rastlinami. Pomembno je, da se izsledki na mlečnih zobeh ujemajo z izsledki na stalnih zobeh v času menjave zobovja, do katerega je prišlo v prvem in drugem letu življenja. Na podlagi letnic je v primerih, ko so te izrazite, mogoče ugotoviti celo, ali je žival poginila pozimi ali poleti. Vsi ti izsledki predstavljajo v stroki, ki se ukvarja z jamskim medvedom, popolno novost. Nadejamo se, da nam bodo koristili tudi pri reševanju kočljivega vprašanja lova na jamskega medveda, kakor tudi v zvezi z drugimi nerešenimi vprašanji, povezanimi z jamskim medvedom. S poznavanjem starostnega in spolnega sestava množičnih fosilnih ostankov jamskega medveda bomo lahko zanesljiveje ugotovili, ali gre pri lovu za mit ali stvarnost.

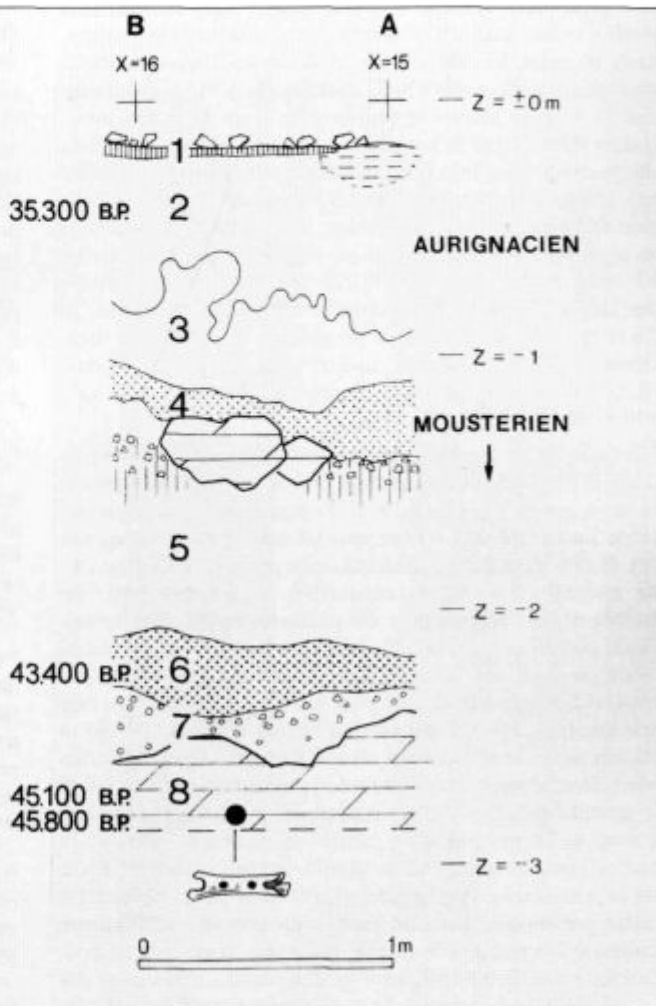
Istega leta nas je v Divjih babah čakalo še eno prijetno presenečenje. V torek, 18. julija 1995 so dela pri izkopavanjih potekala po ustaljenem redu. Sovodja izkopavanj Janez DIRJEC je z ekipo delal v jami. Sam sem se pravkar vrnil iz nje, kjer sem si ogledal potek del in mimogrede postavil del strehe nad vitlom. Sicer sem bil stalno na t. i. separaciji pod jamo ob izlivu Poličanke v Idrijco, kjer spiramo v jami nakopane usedline. Kopali, bolje rečeno luščili smo decimeter za decimetrom zgornji del plasti 8, ki je bil zlepljen v trdo brečo. Napredovali smo od enega kvadratnega metra do drugega, vsakokrat samo dobrih 10 cm globoko. V jami in predvsem na separaciji smo skrbno pobirali in beležili vse najdbe v enakem zaporedju, kot smo jih odkopali. Nad plastjo 8 smo v prejšnjih letih na podoben način odstranili že skoraj 3 m nesprijetih usedlin mlajših plasti 1–7.

Zasigana plast 1 se je odložila v sedanji topli dobi in je stara največ 10.000 let. Med njo in plastjo 2 zija ogromna časovna praznina, ki obsega najmanj 25.000 let.

V plasti 2 imamo ostanke koščenič orodij kromanjonca, najstarejšega modernega mislečega človeka v Evropi. Podobna orodja so bila v večjem številu najdena v Potočki zijalki in v mnogih drugih najdiščih Široi Evrope. Pripadajo zgodnjemu mlajšemu paleolitiku, natančneje aurignacienu (po francoskem najdišču Aurignac). Radiokarbonsko so datirana med 40.000 in 30.000 let pred sedanjostjo. Plast 2 v Divjih babah I je bila z enako metodo datirana 35.000 let pred sedanjostjo. Moderni misleči človek je prišel v Evropo z Bližnjega vzhoda pred več kot 40.000 leti, vendar se je le počasi širil v prostoru, ki so ga dobrih 100.000 let uspešno obvladovali redko naseljeni neandertalci (po najdišču Neanderthal v Nemčiji). Neandertalski misleči človek je edina človeška vrsta, ki se je razvila na ev-

ropskih tleh. Bil je edini pravi Evropejec. Žal velja za izumrlega, čeprav se del njegove krvi lahko pretaka tudi po naših žilah. Vse druge starejše in mlajše človeške vrste (predvsem pokončni človek in moderni misleči človek) veljajo za priseljence, ki so se razvili izven Evrope, verjetno v Afriki. S širjenjem modernega mislečega človeka po Evropi v času aurignanciena se je širila tudi umetnost, dejavnost, ki je bila neandertalcem pred prihodom kromanjonca skoraj popolnoma tuja.

Pred mrzlim vrhuncem zadnje ledene dobe pred okoli 20.000 leti so se plast 2 in pod njo ležeče starejše plasti, do vključno plasti 5, močno nagubale. V plasti 4 imamo značilne moustérienske kamene najdbe (po francoskem najdišču Le Moustier), ki jih povsod v Evropi tradicionalno pripisujejo neandertalcu. Podobne najdbe in ostanki kurišč so še v plasti 5 in 6 ter v nekaterih plasteh pod plastjo 8. Nad moustérienskim kuriščem v plasti 8 imamo tako vsaj tri horizonte z najdbami neandertalskih orodij. Posebno bogat je

DEL PREREZA PLASTI OB ZAHODNI JAMSKI STENI V DIVJIH BABAH I. MESTO, KJER JE BILA NAJDNA »PIŠČALKA«, JE OZNAČENO S PIKO. RISBA D. KNIFIC-LUNDER, FOTOGRAFIJA M. ZAPLATIL.

horizont v plasti 4. Ali najdbe v plasti 3 predstavljajo samostojen horizont ali ne, ni jasno. Radiokarbonska starost plasti 6 je okoli 43.000 let. Plast 6 je skoraj vodoravna. Prav tako plast 7. Med usedlinami plasti 7 in 8 zija časovna praznina, neznane dolžine. Omenil sem že, da je zgornji del plasti 8 zlepljen v okoli 50 cm debelo brečo. Plast se je zleplila v zmerni in vlažni klimi, ki ni pustila za seboj nobenih drugih usedlin. Ker ni usedlin, ni najdb ali pa so te pomešane s starejšimi najdbami v plasti 8. Radiokarbonska starost zgornjega dela plasti 8 je okoli 45.000 let. Glede na to, da je bilo odlaganje običajnih gruščnatih jamskih usedlin med plastjo 8 in 7 prekinjeno in da je bila predvsem v času cementiranja plasti 8 velika možnost onesnaženja radiokarbonskih vzorcev, kosti in oglja, ki lahko zmanjša dejansko starost datiranih organskih snovi, strokovnjaki menijo, da je 45.000 let najmanjša mogoča starost zgornjega dela plasti 8. Dober meter globlje ležeči, izredno bogati moustérienski plasti 13, ki je na skrajnem dosegu radiokarbonske metode datiranja (50.000 let), je bila z elektronsko spinsko rezonanco (ESR) določena najmanjša starost okoli 60.000 let. ESR se uspešno uporablja za ugotavljanje absolutne starosti organskih snovi v razponu od nekaj 10.000 do več 100.000 let. Vse datacije so bile narejene v laboratorijih z vrhunsko tehnologijo v Kanadi in Ameriki. Zato so zanesljivo primerljive s podobnimi datacijami po svetu. Zanje imajo zasluge gospa Bonnie BLACKWELL in gospoda Henry SCHWARCZ ter Erle NELSON.

Marsikdo se že sprašuje, čemu vse to suhoparno naštevavanje plasti in njihovih starosti. Zato je čas, da se vrnem k dogodku, ki se je zgodil 18. julija 1995. Tistega dne je vodja jamske ekipe Janez DIRJEC s krampom izluščil iz breče poleg več kot 45.000 let starega neandertalskega ognjišča v kvadratu 17 na globini 2,73–2,85 m nenavadno stegneno kost. Po čudežu ni kost pri tem prav nič poškodoval. Od tisoč že najdenih podobnih kosti mladih jamskih medvedov se je razlikovala po dveh pravih luknjah in še dveh polovičnih luknjah, vidnih na obeh fosilno poškodovanih koncih kosti. Obe celi luknji sta bili v votlo kost na pogled vdrti ali vtočeni in sta bili nedvomno umetnega izvora. Kost, ki se jo je še držala usedlina in je imela značilno rdečerrjavo barvo kosti iz plasti 8, je spravlil v posebno vrečko, opremljeno z listkom in jo skupaj z drugimi kostmi poslal po žičnici na separacijo. Tam so jo prevzeli moji delavci in eden od njih, gospod Andrej RUPAR, mi jo je prinesel z vprašanjem: »Turk, kaj je pa to?« Nisem bil ravno presenečen, ker sem kosti s po eno ali več luknjami poznal iz Divjih bab I in drugih, predvsem slovenskih najdišč. Doktor Mitja BRODAR, prvi in dolgoletni raziskovalec paleolitika v Divjih babah I, je o njih pred časom napisal celo razpravo. Vendar take med njimi ni bilo. Najbolj znana je spodnja čeljustnica jamskega medveda s tremi umetnimi

luknjami iz Potočke zijalke, ki se razlaga kot prečna flavta. Ker so nekatere luknje v kosteh lahko naredile zveri, ki jih v Divjih babah včasih ni manjkalo – poleg medvedov so tod gospodarili še jamski levi, leopardi, volkovi, lisice in druge manjše zveri – sem nenavadno kost do nadaljnega spravil in po končanih izkopavanjih nanjo nisem več mislil.

Medtem je bil dejavnejši študent arheologije Boris KAVUR, ki je ravno isti teden, ko smo našli kost in ognjišče, prvič pomagal pri izkopavanjih. O najdbi je poročal novinarju angleškega časopisa *Independent*, gospodu Davidu KEYSU. Od tu naprej se je ponovila zgodba, ki jo poznamo iz Potočke zijalke v zvezi z že omenjeno prečno flavto. Samo s to razliko, da meni niso obljubili honorarja za celomesečna izkopavanja, kot so ga mojemu srečnejšemu profesorju Srečku BRODARJU, potem ko se je za njegovo najdbo leta 1929 zanimal angleški časnik *The Sphere*. Gospod Keys me je prosil za razgovor in najdba je šla v svet kot najstarejša »piščale«. Novica je udarila kot strela z jasnega dne 25. 2. 1996. Zanimanje tuje in domače javnosti je bilo proti mojemu pričakovanju zelo veliko. Zato sem po nasvetu arhitekta gospoda Milana KOVAČA, ki je v času odkrivanja naše najdbe pripravil v Ljubljani razstavo »Lovci mamutov, ledena doba v Evropi«, takoj napisal kratko strokovno poročilo. To je še isti mesec izšlo v Razpravah 4. razreda SAZU. Sedaj pa me čaka še dolgotrajen postopek ugotavljanja avtentičnosti najdbe in potrditve pravilnosti razlage pred kritičnimi očmi priznanih tujih strokovnjakov.

Starost in pripadnost najdbe glede na vse poznane okoliščine nista sporni. Sporen je lahko samo nastanek lukenj, ki so lahko človeškega ali živalskega izvora. Prav tako je lahko do neke mere sporna razlaga uporabe predmeta kot glasbila. Vendar način uporabe ni nujno pogojen z nastankom lukenj.

Postopek ugotavljanja nastanka lukenj je v teku. Vse, kar lahko zaenkrat rečem, je, da so narejene z zelo primitivno tehniko, ki jo je težko ločiti od lukenj, ki so jih v kosti naredile zveri z zobmi. Vendar si težko predstavljamo, da bi pri posegu zveri, velikosti volka ali medveda, krhka kost ostala cela, od zob pa bi se ohranile samo luknje na njeni hrbtni strani.

S poskusi je potrjeno, da je na nenavadno kost mogoče piskati na več načinov in s pomočjo lukenj izvabiti iz nje različne zvoke. To je ugotovil naš etnomuzikolog gospod Drago KUNEJ.

Cevaste kosti drugih živali s po dvema in več luknjami, ki se razlagajo kot piščali ali flavte, poznamo iz številnih mlajšepaleolitskih najdišč v Evropi. Vse so povezane z modernim

mislečim človekom. Najstarejše med njimi so iz časa aurignacijskega in niso starejše od 36.000 let. Luknje v teh piščalih so izdolbene. Tehniko vrtnja lukenj so verjetno poznali že neandertalci. To dokazujejo najdbe kamenih orodij, podobnih svedrom, ter redke v kosti in zobe izvrtane luknje. Svedre imamo tudi v Divjih babah I nad in pod najdbo »piščali«. S preprostim poskusom sem ugotovil, da lahko z ostrim in primerno trdim kamnom zelo hitro zvrtno v kost luknjo, ne da bi za to potrebovali posebej narejen kamnit sveder. Izrezovanje ali dolbenje lukenj je veliko bolj zamudno in naporno opravilo. Prebijanje lukenj pa je zelo zahtevno, saj kost pri tem zlahka počí. Zakaj so se neandertalci in zgodnji kromanjonci posluževali drugih zahtevnejših tehnik od vrtnja, ni jasno.

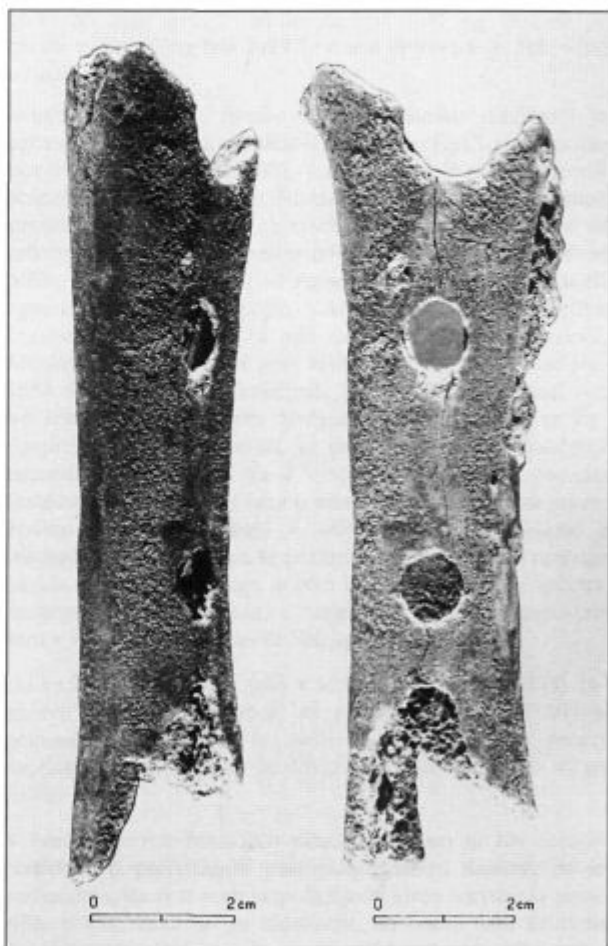
Za konec še kratka razlaga pomembnosti najdbe, ki ima za podlago domnevo, da je luknje naredil človek. Posebej poudarjam, da gre v tem primeru zgolj za domnevo, vendar za domnevo posebne vrste, saj jo bo enako težko potrditi kot ovreči.

Naša najdba »piščali« je nesporno najstarejša na svetu in kar je najvažnejše, povezana je z neandertalcem oziroma njegovimi orodji. Kdo jo je dejansko lahko izdelal in uporabljal, bi lahko osvetlile šele skeletne najdbe pračloveka v eni od moustérienskih plasti v najdišču. Poleg verjetnega neandertalca pride v poštev tudi zgodnji moderni misleči človek (kromanjonec). Njegova fizična prisotnost v najdišču ali samo njegovi stiki z neandertalci, ki bi se lahko nakazovali v najdbi »piščali«, bi bili v tem zgodnjem času tudi veliko presenečenje. Nekatera znamenja kažejo na to, da je naša plast 5 istočasna s plastjo 7 v Potočki zijalki, iz katere izvira večina aurignacijskih najdb v Sloveniji. V Potočki zijalki in Divjih babah I bi tako istočasno živeli kromanjonci in neandertalci. Na Balkanu imamo še druge znake zgodnjega pojavljanja modernega mislečega človeka v Evropi in njegovega sobivanja z neandertalci. Čas, ko se bodo te domneve dokončno potrdile, se hitro izteka. Divje babe I lahko postanejo z veliko srečo pri nadaljnjih raziskavah celo ključno najdišče za reševanje tega svetožno zanimivega vprašanja. To pa bi bilo za tako majhno deželico, kot je Slovenija, enkratna prilika.

Če je razlaga o uporabi preluknjane stegenice in o uporabi pravilna, se korenito spremenijo tudi nekateri dosedanja pogledi na neandertalca, zlasti na njegovo duhovnost, ki jo poznamo samo po nekaj skromnih najdbah umetniške narave na njegovem celotnem življenjskem prostoru. Umetnost v vseh možnih oblikah, vključno z glasbo, ki zahteva določene razumske sposobnosti, se dejansko rodi šele s pojavom modernega mislečega človeka. Zato je naša najdba dragocenejša od samega skeleta neandertalca. Njegove fizične ostanke

poznamo iz vsaj 100 najdišč v Evropi in na Bližnjem vzhodu. Njegova duhovnost pa je zakrita s sedmimi tančicami. »Piščal« iz Divjih bab I bo morda pomagala odkriti eno od njih. Veselilo bi me, če bi se lahko z njo oddolžil vsem, ki so mi nesebično pomagali na trdi poti k njenemu odkritju.

Naj mi bo dovoljeno, da se na tem mestu posebej zahvalim Elektrodistribuciji Tolmin – predvsem gospodu Cirilu URŠIČU, Elektronadzorništvu Cerkno, Zidgradu Idrija, Avtoprevozu Tolmin, Kmetijski zadrugi Idrija in Rotomatiki Sp. Idrija, ki so vsak po svojih zmožnostih podprli izkopavanja v Divjih babah I.

NAJSTAREJŠA »PIŠČAL« NA SVETU, NAJDNA V DIVJIH BABAH I. FOTO M. ZAPLATIL.

LITERATURA

DEBELJAK, I. 1995, Starostna sestava populacije jamskega medveda iz Divjih bab. Magistrsko delo. – Ljubljana.

LAU, B., H. P. SCHWARCZ, J. I. BLICKSTEIN, B. A. B. BLACKWELL in I. TURK, 1996, Dating a Flautist? Using ESR (Electron Spin Resonance) in the Mousterian Cave Deposits at Divje Babe I, Slovenija. (v tisku).

TURK, I., J. DIRJEC in B. KAVUR 1995, Ali so v Sloveniji našli najstarejše glasbilo v Evropi? – *Razprave 4. razr. SAZU* 36, 287–293.

TURK, I., F. CIMERMAN, J. DIRJEC, S. POLAK in J. MAJDIČ 1995, 45.000 let stare fosilne dlake jamskega medveda iz najdišča Divje babe I v Sloveniji. – *Arheološki vestnik* 46, 39–51.

TURK, I. 1996, Divje babe I – Iskanje novih poti v paleolitski arheologiji Slovenije. Doktorsko delo. – Ljubljana.

IZ ZGODOVINE

IVICA KAVČIČ

O IDRIJSKEM CINOBRU IN NJEGOVI IZDELAVI

Uvod

Idrijski rudnik nam bo s svojo 500-letno zgodovino, s svojimi posebnostmi in znamenitostmi še dolgo vzbujal domišljijo in radovednost. Posebno poglavje v tej zgodovini pripada predelavi živega srebra v njegove spojine. Težnjo po tem, da bi živo srebro predelali v proizvode z več vključenega znanja, ki bi jih tudi dražje prodajali, zasledimo v Idriji od vsega začetka rudarjenja v 16. stoletju pa do zapiranja rudnika v sedemdesetih letih tega stoletja. Razlika je le v vrsti proizvodov oz. v tem, kateri proizvodi so bili v določenem času tržno zanimivi. V zadnjem času sta bila to predvsem živosrebrav oksid in klorid ali sublimat kot izhodiščni surovini za izdelavo fungicidov. V prejšnjih stoletjih, ko človek še ni bil tako usodno posegel v naravo, niso potrebovali toliko strupenih snovi za uničevanje rastlinskih škodljivcev. Pač pa so potrebovali mineralne barve oz. pigmente. In cinober je bil sijajna rdeča barva. V Idriji so ga izdelovali od začetka rudarjenja pa do

konca prve svetovne vojne, z daljšo vmesno prekinitvijo med letoma 1658 in 1782. Skupno nekaj več kot 300 let. V vsem tem času so ga izdelali 8800 ton ali 6,6% od vsega v Idriji proizvedenega živega srebra. Zadnjih 400 kg cinobra so zmleli v vermilion leta 1922 in s tem proizvodnjo dokončno opustili.

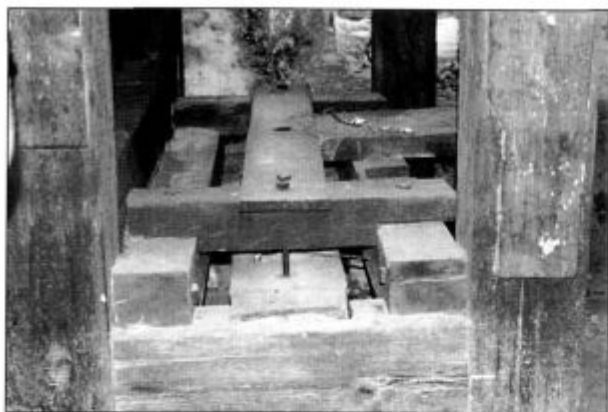
Druge živosrebrove spojine so pri Rudniku izdelovali le občasno. Prve zamisli o izdelavi sublimata (HgCl_2) in precipitata (HgO) segajo v leto 1682, vendar niso bile realizirane niti poskusno. Nato je baron Richtenfels leta 1726 na lastne stroške poleg postopkov za cinober razvil tudi postopka za sublimat in precipitat, vendar do proizvodnje tudi takrat ni prišlo. Šele leta 1796 so pod Passetzkyjevim vodstvom začeli s proizvodnjo teh dveh spojin. V kolikšnih količinah in koliko časa so jih proizvajali, bi bilo treba še natančno raziskati. Menim pa, da to niso bile prav velike količine. Nato so od leta 1958 do 1967 v večjih količinah, in sicer do 200 in tudi več ton letno izdelovali rumen živosrebrav oksid (največ za Radonjo v Sisku) v napravah, ki so jih bili v bivši lončarji postavili raziskovalci urana iz Vinče pri Beogradu. V začetku šestdesetih let smo sami razvili postopek in naprave za proizvodnjo sublimata in nato v sedemdesetih letih skupno z Institutom Jožefa Stefana še postopek za proizvodnjo rdečega oksida za baterije. Prvega je bilo izdelanega 10 ton, začetek drugega pa je žal sovpadel z zapiranjem rudnika. Za poskus smo v laboratoriju izdelali še 500 kg črnega sulfida.

Od vseh teh spojin ima tako v Idriji najdaljšo in najbolj zanimivo zgodovino cinober, ki proizvodnjo živega srebra pomembno dopolnjuje in pestri. O njem je že precej napisanega, ostalo pa je še dokaj nepojasnjeno, kako so ga izdelovali.

V tem prispevku bom zato pisala predvsem in kar najbolj podrobno o proizvodnih postopkih. Menim namreč, da je pomembno, da si iz vseh razpoložljivih virov ustvarimo jasno sliko o tem, kako so ga izdelovali, da bomo nato celovito zgodbo o tem zanimivem proizvodu lahko posredovali drugim in tudi ustrezno dopolnili muzejsko zbirko z manjkajočimi predmeti. Da bo slika celovita, bom dodala še poglavja o

TOVARNA CINOBRNA NA DESNEM BREGU IDRIJICE KOT JO JE
UPODOBIL GOLDENSTEIN SR. 19. STOL.
(IZ ARHIVA MESTNEGA MUZEJA)

LESEN PODSTAVEK ZA SITA. OHRANJEN V KLETNIH PROSTORIH »CINOFABRIKE«. NA NJEM SO ŠE DOBRÓ VIDNI SLEDOVI CINOBRA. (FOTO: MILAN BOŽIČ)

uporabi, kemijskih lastnostih in osnovnih kemijskih zakonitosti pri njegovem pridobivanju ter povzela še nekatere druge zgodovinske podatke.

Uporaba cinobra

Cinober je bil vsaj dve tisočletji, vse od grških in rimskih časov pa do začetka tega stoletja, mnogostransko uporabna in v svetu od Evrope preko Bližnjega vzhoda do Indije in Kitajske zelo cenjena rdeča barva. Stari narodi so ga uporabljali za zidne poslikave (npr. palače v Pompejih), kot dodatek k pečatnim voskom pa tudi za osnovno oz. zaščitno barvo namesto današnjega minija, le da v mnogo manjšem obsegu, ker je bil drag. Zaradi prelepega sijaja, mnogih barvnih odtenkov, celo do 30, ter izjemne odpornosti v primerjavi s kemičnim vplivom vode in zraka je bil vse do prvih desetletij tega stoletja nepogrešljiv v slikarstvu. Spomnim se, kako so še pred dobrima dvema desetletjema s spoštovanjem govorili o njem starejši akademski slikarji in se zanimali, če bi ga bilo mogoče pri Rudniku še dobiti.

Znameniti, svetovno znani znanstvenik, botanik in zdravnik v Idriji J. A. Scopoli je v svoji knjigi »O idrijskem živem srebru« iz leta 1771 zapisal naslednje zanimive misli: »Minij, ki so ga uporabljali stari narodi, ni nič drugega kot naravni cinober. S to lepo okrasno barvo so barvali podobe bogov in celo obraze rimskih vojskovodij, da so bili videti zmagoslavnejši.« Zaradi tega ga Plinius (rimski pisec znamenite Zgodovine narave iz 1. stol. n.št., op. I. K.) uvršča med posebej cenjene barve. Z njim so barvali tudi voske in tako izboljšali dopisovanje, kar dvakrat omenja Cicero v svojih pismih prijate-

ljem. V isti knjigi je Scopoli zapisal še naslednji odstavek: »Ne kaže zaupati tistim, ki brez pomisleka uporabljajo čisti cinober za zdravlilo in ga slave z izbranimi hvalnicami. Kar zadeva mene, ga nisem nikoli uporabljal in njegove uporabe tudi drugim ne bi nasvetoval.« Iz tega lahko sklepamo, da so ga v srednjem veku uporabljali celo v medicini. Ta uporaba je bila seveda čisto nestrokovna, le v smislu alkimije. Na srečo ni bil strupen.

Sicer pa so cinober zelo veliko uporabljali Kitajci. Odtod najbrž tudi ime kinezar za eno od nians. Z njim so barvali templje pa tudi papir in druge snovi. Uporabljali so ga za pisanje namesto črnila in za tiskarske barve. Uporaben je bil tudi v kozmetiki. Z njim so si npr. Indijke delale rdeče pike na čelo. Že v drugi polovici prejšnjega stoletja pa so ga začele izpodrivati mnogo cenejše, čeprav še zdaleč ne tako kvalitetne anilinske in druge, iz katrana pridobljene barve. Prva anilinska barva je bila sintetizirana leta 1856. S koncem prve svetovne vojne je uporaba cinobra povsem zamrla. Začela se je doba organske-naftne kemije.

Kemijska sestava in lastnosti cinobra

Cinober je živosrebrov sulfid-HgS. To je spojina dvovalentnega živega srebra in žvepla. Spojina je zelo obstojna. Netopna je v vseh kislinah razen v zlatotopki. Topna je v alkalnih raztopinah sulfidov in polisulfidov natrija in kalija.

V zgodovinskih virih se srečujemo z dvema izrazoma: »naravni« in »umetni« cinober.

Naravni cinober je drobno zmleta, zelo bogata in čista cinabaritna ruda. Mineral cinabarit, ki ima tudi lepo slovensko ime, živosrebрова svetlica, je svetlo do temno rdeče barve, ima diamanten sijaj in je zelo krhek. Večinoma se pojavlja kot rahel oprh ali kot fina impregnacija v drugih kamninah. Zelo redko pa ga dobimo tudi v lepih trigonalnih kristalih.

Cinabarit je glavni mineral idrijskega rudišča Bolj poredko dobimo v naravi še drug mineral z enako kemijsko sestavo, a z drugačnim videzom. To je metacinabarit, ki je sivo črne barve in kovinskega sijaja ter kristalizira kubično.

Umetni cinober dobimo s sintezo živega srebra in žvepla v čisto določenih pogojih. Ima lepo rdečo barvo z najrazličnejšimi odtenki. Kristalizira heksagonalno. Tako kot v naravi lahko tudi umetno dobimo črno različico živosrebrovega sulfida, le da je to amorfen, nekristaliničen prah. Kot samostojna spojina črni sulfid nima kakšne večje praktične vrednosti, je pa nujen vmesni proizvod pri izdelavi cinobra.

Cinober se od črnega sulfida razlikuje razen po barvi še po dveh pomembnih lastnostih:

1. Po parnem tlaku. Ima večji parni tlak, zaradi česar laže in hitreje hlapi oziroma sublimira kot črni sulfid.

2. Po topnosti. V sulfidnih raztopinah alkalnih kovin (natrija, kalija) je teže topen od črnega sulfida.

Prav ti dve lastnosti sta odločilnega pomena za izdelavo cinobra.

Osnove postopkov za pridobivanje cinobra

Izhodiščni surovini za pridobivanje cinobra sta živo srebro in žveplo. Proizvodnja lahko poteka v suhi ali v mokri sredini, zato tako imenujemo tudi postopka – suhi in mokri.

Pri suhem postopku se živo srebro spaja z žveplom neposredno z mešanjem in gnetenjem obeh elementov. Pri tem nastaja črni živosrebrov sulfid, ki pri segrevanju na 400° C sublimira in se zato, ker je rdeča oblika laže hlapna, nabira v predložki kot cinober. K boljšemu rezultatu prispeva nekoliko povišan pritisk v posodi, kjer se črni sulfid segreva.

Pri mokrem postopku se ravno tako živo srebro spaja z žveplom najprej v črni HgS. Razlika je le v tem, da za sintezo ne uporabljamo žvepla v prahu, temveč spojino žvepla z natrijem, ki jo imenujemo natrijev polisulfid (Na₂S₅). Črni živosrebrov sulfid nastane z intenzivnim mešanjem ali stresanjem živega srebra z zelo koncentrirano polisulfidno raztopino po naslednji formuli:

Če dobljeno mešanico razredčimo z vodo, se začne črni HgS topiti po formuli:

Ker pa je rdeča modifikacija obstojnejša, teže topna, lahko s točno določenimi pogoji dosežemo, da se črni HgS ne stopi, temveč le pretvori v cinober. Proces uravnavamo s konstantno temperaturo 40°C ter z dodatkom kalijevega luga (KOH). Ko je pretvorba končana, reakcijo prekinemo z velikim razredčenjem z vodo.

Splošno o proizvodnji cinobra v Idriji

Največ je o idrijskem cinobru doslej pisala dr. Marija Verbič, ki je tudi sicer zelo znana raziskovalka naše zgodovine.

Obsežen članek o proizvodnji v Idriji je objavila v Idrijskih razgledih XV/1 iz leta 1971. Zanimive podatke najdemo v Pilzovi knjigi »O rudarskih in topilniških napravah Rudnika živega srebra iz Idrije na Kranjskem« iz leta 1908. Nekaj podatkov je tudi v knjigi Ivana Mohoriča iz leta 1960 pa v Arkovi Zgodovini Idrije in še v nekaterih drugih delih. Iz teh virov povzemam nekaj najzanimivejših ugotovitev.

Cinober so, kot kaže, izdelovali v Idriji od vsega začetka rudarjenja. V prvih letih sicer gotovo le naravnega tako, da so pri spiranju rude izločali najbogatejše kose in jih zmelili v droben prah. Tak, naravni cinober pa je kljub skrbnemu izločanju bogatih rudnih kosov vseboval še veliko drugih primesi, zato je bil manj kvaliteten in na trgu ni mogel tekmovali z umetnim, katerega največji mojstri so bili Benečani in kasneje tudi Holandci. Tako eni kot drugi so postopke za proizvodnjo cinobra držali v strogi tajnosti. Idričani so si zaman prizadevali, da bi jih odkrili. Kljub temu so se za izdelavo umetnega cinobra odločili že v 16. stoletju. Nekaj osnovnih informacij so seveda morali imeti. Težko je reči, kje in kako so jih dobili. Glede na težave, ki so jih imeli, so bili podatki očitno le zelo okvirni. Neizpodbitno dejstvo je, da so morali biti zelo pogumni in iznajdljivi. Drugi rudniki cinobra niso izdelovali, idrijski je bil v tem pogledu izjema. Takrat ko so rudo žgal še v kopah, v gozdovih na prostem, so cinober že izdelovali v posebni zgradbi ob rudniku. Prva žgalnica za cinober je po podatkih dr. Marije Verbičeve stala konec 16. stoletja ob Idriji pri grabljah, verjetno nekje na Lenštat.

S proizvodnjo cinobra so imeli veliko težav zaradi izgub živega srebra, kar kaže na to, da so morali postopke, ki jim niso uspeli, večkrat ponavljati. Ker cena cinobra ni bila toliko višja od cene živega srebra, da bi pokrila velike izgube, je proizvodnja postala nedonosna. Zato so jo leta 1658 opustili. Obnoviti so jo poskušali večkrat že v 17. in v začetku 18. stoletja. Najresnejši je bil poskus, ki ga je vodil baron Richtenfels s pomočjo beneškega izvedenca Giovannia Saginia leta 1726, ki pa zaradi nasprotovanja idrijske administracije in očitno konzervativne grške komore ni bil realiziran. Tako so ponovno pričeli s proizvodnjo šele leta 1782. Pobudo zanjo je dal znameniti rudniški kirurg in znanstvenik Baltasar Hacquet, vodil pa jo je izkušeni bivši žgalniški mojster Pl. Passetzky. Novo tovarno so že tedaj postavili na desnem bregu Idrije, kamor so šele 100 let kasneje premestili celotno topilnico. V novi tovarni so leta 1783 že izdelali večje količine cinobra tudi po mokrem postopku, vendar so zaradi prevelikih stroškov in negotovosti to proizvodnjo ustavili. Šele leta 1878/79, v dobi, ko je bil rudniški direktor Marko Vincenc Lipold, ki si je vsestransko prizadeval za posodobitev rudnika in za razvoj mesta, so novi poskusi dali dobre rezul-

tate. Poskuse sta vodila izkušena strokovnjaka, upravitelj žgalnice Langer in preizkuševalec Teuber. (Teuber je poznan tudi po tem, da je zgradil novo preizkuševalnico in skupaj z Adalbertom Eschko uvedel analizo živega srebra z zlatimi pokrovčki). Na osnovi uspešnih poskusov so tako leta 1880 tovarno obnovili. V njej so v naslednjih letih pridobivali cinober po obeh postopkih, po suhem in po mokrem, vse do leta 1917. Proizvodnjo so dokončno opustili leta 1922. Ime »cinobrfabrik« se je stavbe držalo še naprej, čeprav cinobra v njej že več desetletij niso izdelovali. V nekoliko predelanih prostorih je bil tam kemijski laboratorij, v kletnih prostorih pa so samevale stare naprave: ogromni mlini, litoželezne in keramične kadi in še mnogo drugega. Kar je bilo »koristnega«, je večinoma končalo v livarni. V nekaterih keramičnih kadeh so iznajdljivi Idrijčani še do nedavnega kisali zelje. Večina predmetov je vendarle ohranjenih in so na varnem v Mestnem muzeju. Zdaj, ko to pišem, je že vse pripravljeno, da se cinobarna skupaj z drugimi topilniškimi objekti, poruši. V pripravah na rušenje so delavci Mestnega muzeja in nekateri drugi izdelali še zadnje posnetke tovarne. Na fotografiji, ki mi jo je izročil arhitekt Milan Božič, je lepo vidna s cinobrom obarvana lesena konstrukcija, na kateri so bili pritrjeni mlini, še bolj verjetno pa sita (sl. 2) za cinober. Arhitekt Božič je pri ogledu objekta prišel do zanimive ocene, da je pred 200 leti zgrajena stavba imeniten primer visoke strokovnosti in solidnosti takratnih graditeljev. Čeprav je ob objektu tekla voda iz rak in so bili prostori tovarne pod njeno gladino, so vse do današnjih dni ostali popolnoma suhi.

Proizvodni postopki za izdelavo cinobra v Idriji

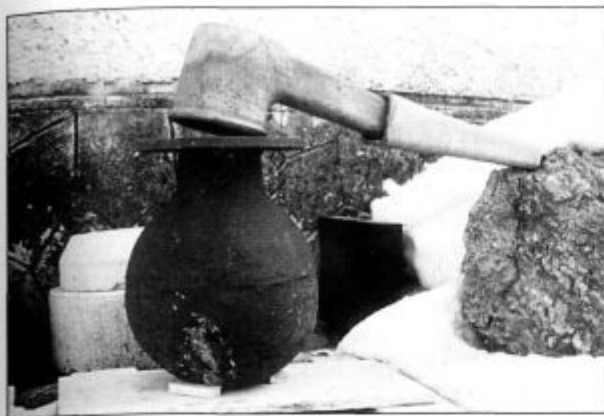
Podrobnege opisa proizvodnih postopkov, po katerih so v Idriji izdelovali cinober, ne najdemo v razpoložljivih zgodovinskih virih. V nekaterih delih so nakazani okvirni obrisi suhega postopka. Mokrega postopka v Idriji niso poznali vse do leta 1782, čeprav so si že prej prizadevali, da bi ga dobili od Benečanov, saj je bil po tem postopku izdelan cinober kvalitetnejši, z več možnimi barvnimi odtenki. Tudi izgube živega srebra so bile pri tem postopku manjše. Ko so tudi v Idriji mokri postopek osvojili, pa so ga, tako kot vsi drugi proizvajalci držali v strogi tajnosti. Celoten potek procesa so poznali le tisti, ki so proizvodnjo neposredno vodili. Zato je razumljiv zaključek članka dr. Marije Verbičeve v Idrijskih razgledih iz leta 1971: »Z ukinitvijo proizvodnje v Idriji je šel v popolno pozabo tudi način nekdanje produkcije cinobra v Idriji«.

Najbrž je bila prav ta ugotovitev razlog, da mi je takratni direktor Mestnega muzeja profesor Jurij Bavdaž predlagal, da se pogovorim z upokojenim topilniškim nadzornikom Antonom

Požnelom. On je bil namreč prevzel obrat za proizvodnjo cinobra od dolgoletnega mojstra Franca Vončine. Požnel je bil zadnji, ki je oba postopka še poznal. Vse podrobnosti, o katerih mi je pripovedoval, sem skrbno zabeležila. Da bi preverila podatke, sem nato nekaj poskusov pridobivanja črnega sulfida in cinobra v laboratoriju tudi sama izvedla. Ko me je ob koncu lanskega leta kustos Mestnega muzeja Darko Viler vprašal, če bi lahko o cinobru kaj napisala, sem se odločila, da snov primerno obdelam. Poleg zabeležke, kot osnovnega sporočila, sem proučila strokovno in zgodovinsko gradivo, ki je navedeno v »virih«. K razjasnitvi nekaterih vprašanj so mi bile v pomoč fotografije starih naprav, ki mi jih je iz muzejskega arhiva posredoval profesor Janez Kavčič. Skupaj s posnetki muzejskih eksponatov so najpomembnejše izmed njih priložene k članku. Za čimboljšo predstavo in razumevanje proizvodnih postopkov pa sem na predlog dr. Jožeta Čarja, ki ima z objavo podobnih tekstov velike izkušnje, izdelala še tehnološki shemi obeh postopkov. Shemi je za objavo primerno oblikoval in skrbno izrisal Andrej Albreht. Ko sem na osnovi tega pripravila članek in ga že oddala uredništvu Idrijskih razgledov, mi je gospa Marija Vončina, vnukinja mojstra Franca Vončine, dala na vpogled še 14 različnih risb in načrtov tovarne cinobra ali cinobrarne, kot jo je lepo imenoval Vončina. Izročila mi je tudi poročilo za leto 1918/19. V gradivu so izrisani zanimivi detajli, ki dodatno pojasnjujejo in dokumentirajo naprave iz obeh postopkov ter njihov razpored v cinobrani, zato jih kot dragocen izviren dokaz dodajam k članku. Vse to bo, upam, prispevalo k nazorni predstavitvi o izdelavi cinobra po obeh postopkih.

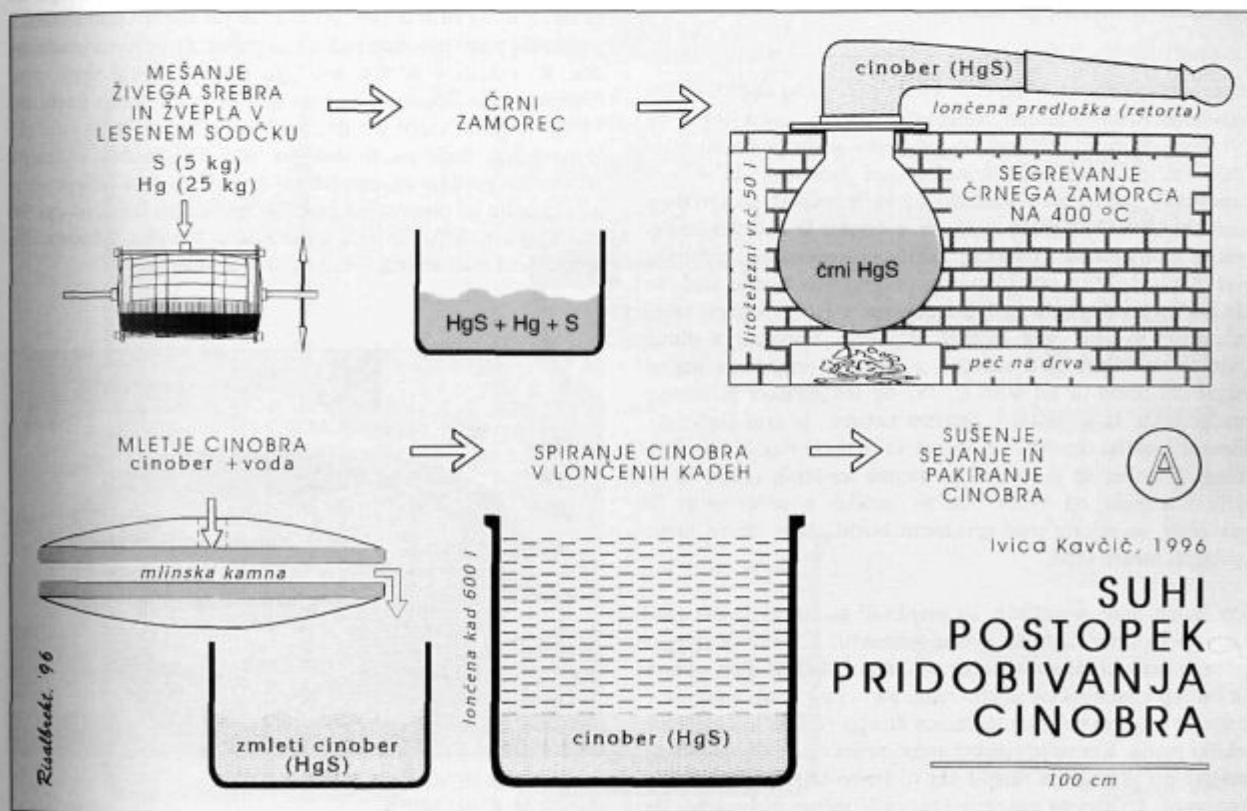
SODČEK ZA PRIPRAVO ČRNEGA ZAMORCA.
(FOTO: M. KURTANJEK)

LONČENA RETORTA S PODALJŠKOM, NASLONJENA NA LITOŽELEZNI VRČ. (FOTO: M. KURTANJEK)

Suhi postopek za pridobivanje cinobra

Proces so pričeli z mešanjem živega srebra in žvepla. V dobro tesnjene 13-litrške lesene sodčke (sl. 3), ki so imeli v notranjosti posebne nastavke ali pregrade za boljše mešanje, so dali po 25 kg živega srebra in 5 kg žvepla v prahu. Z ekscentričnim pogonom so dosegli, da so se sodčki obračali okrog vodoravne osi, najprej na eno in nato na drugo stran. Na ta način sta se obe komponenti temeljito medsebojno premešali. Po štirih urah mešanja je iz živega srebra in žvepla nastala homogena črna masa, ki so jo uradno imenovali »Mohr« (zamorec), Idrijsčani pa so ji poudarjeno rekli »črn zamorec«. To je bila mešanica črnega sulfida (HgS) ter še nezreagirane, fino medsebojno porazdeljenega živega srebra in žvepla. Po končanem mešanju so črno maso iz dveh sodčkov presuli v okrogel litoželezni vrč prostornine 50 litrov (sl. 4). Po osem takih vrčev je viselo nad kuriščem v peči tako, da so z vratovi segali skozi zidano pregrado in se nanjo naslanjali z

ZGORNJI DEL PEČI Z RETORTAMI, V KATERIH SE JE NABIRAL PRESUBLIMIRANI CINOBER.
(IZ ARHIVA MESTNEGA MUZEJA)

okroglimi ploščami. V zgornjem delu peči so na odprtino vrča povezali lončeno retorto, izdelano v domači lončariji (sl. 4). Vratove retort so naslonili na pregrado in jih podložili z zidaki (sl. 5). Iz priloženih načrtov je razvidno, da so peči imenovali po mojstru Pasztkyju, ki je uvajal proizvodnjo cinobra leta 1782. Peči so kurili z drvni. V začetku segrevanja je bila lončena retorta le rahlo prislonjena na litoželezni vrč. Ko pa se je po cca 15 minutah segrevanja žveplo vnelo in še do kraja zreagiralo z živim srebrom v HgS (pokazal se je plamen), so stik med retorto in vrčem zamazali z glino, retorto na ožjem delu zamašili z glinasto posodo in naprej segrevali osem ur na 400° C. Pri tej temperaturi in rahlem nadpritisku, ki je nastal v zaprtem sistemu, je črni HgS sublimiral v obliki cinobra, ker ima ta večji parni tlak in zato lažje hlapi. Cinober se je nabiral na stenah lončenih retort, ki so bile hladnejše od vrčev. Da bi razliko v temperaturi še povečali, so retorte med procesom hladili tako, da so nanje polagali mokre krpe.

Po osmih urah segrevanja so prenehali kuriti in pustili peči ohlajati dva dni, nato so retorte odstranili z vrčev in iz njih pobrali presublimirani cinober. V prvem, širšem delu retorte je bil lep kristaliničen, svetlo rdeč, naprej po vratu pa se je v začetku procesa nabirala mešanica črnega sulfida in cinobra v obliki prahu. Ker se je cinober trdno prijel na stene, so morale retorte pri praznjenju razbiti, da so lahko iz njih pobrali ves proizvod. Iz letnega poročila Franca Vončine razberemo, da

so imeli v letu 1918/19 za suhi postopek v tovarni eno amalgamirno napravo s 16 sodčki, eno amalgamacijsko peč z osmimi vrči, dva para mlinskih kamnov ter osem kadí za čiščenje cinobra.

Del cinobra so prodajali kar v kosih, večino proizvoda pa so mleli z mlinskimi kamni premera 110 cm (sl. 6). Mleli so ga z dodatkom vode. Za pogon sodčkov, stresalnih naprav, mlinskih kamnov in drugih naprav so uporabljali vodna kolesa, ki jih je poganjala voda iz rak ob stavbi (sl. 1). Iz načrtov vidimo, da so imeli leta 1897 za pogon že eno Francisovo turbino z močjo 25 KS ter za rezervo še parni stroj. Zmlet proizvod, ki so ga imenovali tudi vermillon, so spirali najprej v večjih posodah z dodatkom luga, kar so imenovali tudi rafiniranje, in nato v manjših posodah z vodo, dokler se ni izgubil duh po žveplu. Maso so dvakrat na dan premešali, vodo odčili in nalili novo. To je trajalo do 10 dni. Prečiščen in odcejen proizvod so naložili na emajlirane pladnje, jih dali po 4 v vrsti na posebne vozičke z 8 nadstropji in vse skupaj porinili v sušilne peči. Peči so segrevali s toplim zrakom na 40° C. Pri tej temperaturi so cinober sušili 10 do 14 dni. Po sušenju so ga še sejali na sitih iz fine svile, ki so jih stresali mehansko, s posebnim pogonom, ene pa tudi še ročno. Zrna, ki so ostala na situ, so vračali v mletje. Svilo so menjali skoraj vsak dan. Presejan, zelo fino zrnat cinober so pakirali v starih časih po 14 kg v irhaste vreče. Po dve vreči so vložili v lesen sodček. V novejšem času pa so dali po 12,5 kg cinobra v lesene zaboje. Za prodajo so združili po dva ali po štiri zaboje skupaj, tako da so posamezne pošiljke tehtale po 25 oziroma 50 kg. Vsaka pošiljka je bila označena z znamko cinobra. Po suhem postopku so izdelovali naslednje znamke:

MLINSKI KAMEN ZA MLETJE CINOBRA.
(FOTO: M. KURTANJEK)

1. Kosovni ali »stück« cinober z oznako ST
2. Kinezar – dvakrat mlet in zato še zelo grob in temen. Ta je bil najslabše kvalitete.
3. DR – »dunkel rot«, temno rdeč. Mleli so ga trikrat.
4. HR – »hoch rot«, živo oz. svetlo rdeč. Mleli so ga 4–5 krat in je bil najboljše kvalitete.

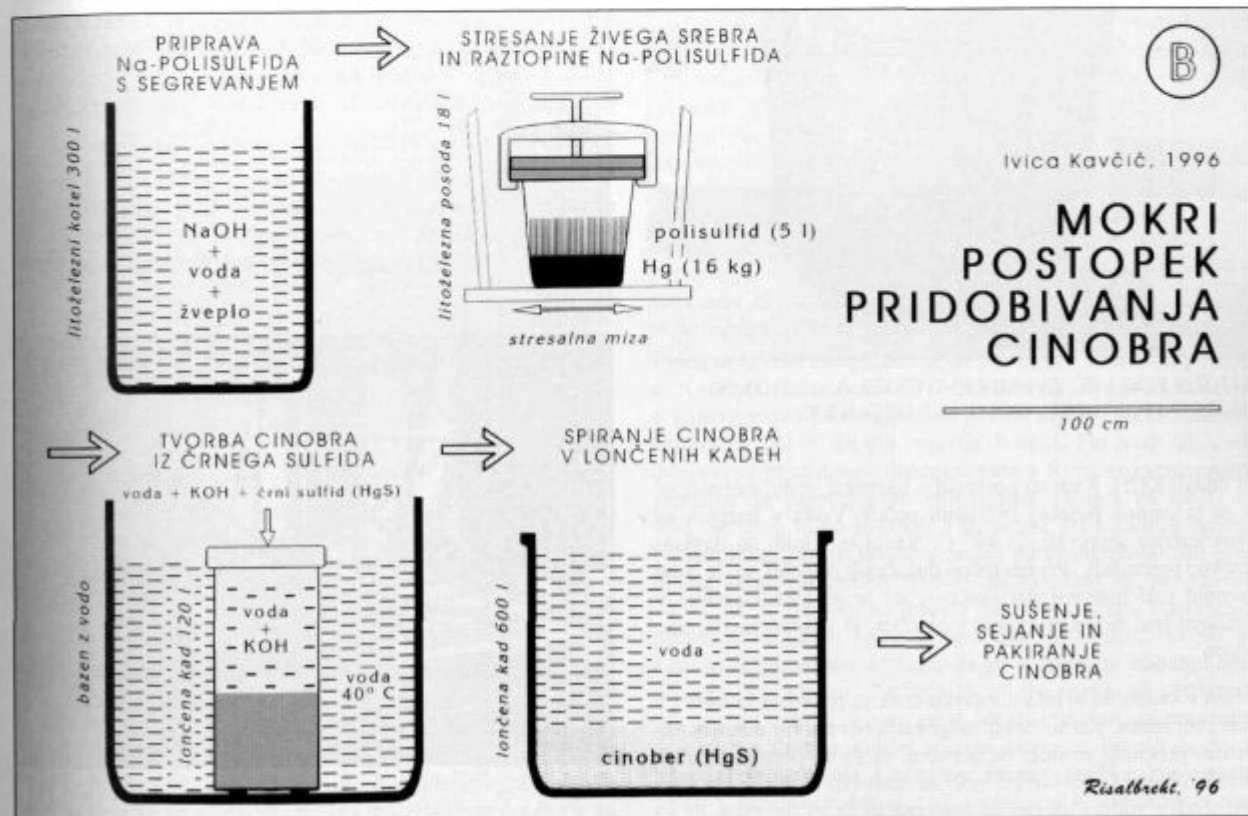
Kot vidimo, je bila kvaliteta proizvoda odvisna, tako kot pri vseh pigmentih, razen od čistoče tudi od finosti mletja.

Mokri postopek za pridobivanje cinobra

Za pripravo proizvodnje po mokrem postopku so najprej izdelali koncentrirano raztopino natrijevega polisulfida. Za ta namen so imeli v tovarni posebno peč, sestavljeno iz kurišča, dveh obzidanih ležišč za litoželezna kotla in dveh ležišč za litoželezni ponvi. Koncentriranemu natrijevemu lugu so v kotlih med segrevanjem dodajali žveplo v prahu toliko časa,

da je ostalo nekaj nezreagirane. Tako pripravljeno raztopino natrijevega polisulfida (Na_2S_3) so nato hranili v posebnih masivnih 300 do 500 litrskih litoželezних kadeh tudi do pet let. Čim starejša je bila namreč raztopina, lepši cinober so lahko iz nje pridobili. Zato so imeli v tovarni do 30 takih kadi. Ko je bila raztopina pripravljena, so pričeli s proizvodnjo cinobra. Po pet litrov polisulfidne raztopine in 16 kg živega srebra so dali v rahlo koničaste litoželezne lonce s prostornino 18 litrov (sl. 7), jih tesno zaprli in zatesnili z vijakom ter postavili na stresalno aparat. Na stresalno mizo so namestili v dveh vrstah po štiri tako pripravljene lonce (sl. 8) in jih s posebnim mehanizmom stresali osem ur. Pri stresanju je živo srebro reagiralo z žveplom iz natrijevega polisulfida, pri čemer se je tvoril črni živosrebrev sulfid.

Primerjalno smo zdaj na tisti stopnji, kot smo bili pri suhem postopku po mešanju živega srebra in žvepla v sodčkih. Ko je bil ta del procesa končan, so vsebino iz loncev, ki so jo imenovali »margovna«, prelili v 120-litrške kadi, dolili vode

LITOŽELEZNI VRČ ZA PRIPRAVO ČRNEGA SULFIDA PO MOKREM POSTOPKU. (FOTO: M. KURTANJEK)

in dodali KOH. Kadi so postavili v bazene z vodo, nameščene v za ta namen posebej izdelanih pečeh. Vodo v bazenih so enakomerno segrevali do 40° C. Vsebino v kadi so dvakrat dnevno premešali. Pri teh točno določenih pogojih se je zdaj dogajal tisti bistveni del procesa, ko se je zaradi razlike v topnosti črni sulfid pretvarjal v cinober, ki je obstojnejši, teže topen.

Masa v kadeh, ki je bila v začetku črna, je postajala iz dneva v dan bolj rdeča. Ko so dobili odgovarjajoči barvni odtenek, so proces prekinili, in sicer na ta način, da so suspenzijo cinobra prelili v večje, 600-litrne lončene kadi (sl. 9) in jih do vrha napolnili z vodo. Cinober so nato spirali še 14 dni tako, da so

vodo menjavali dvakrat dnevno. Spran in odcujen proizvod so sušili, sejali, po potrebi mleli in nato pakirali tako, kot je opisano pri suhem postopku.

Po mokrem postopku so izdelali 13 različnih barvnih odtenkov cinobra. Barva proizvoda je bila odvisna od količine dodanega kalijevega luga in od časa segrevanja. Čim bolj koncentriran je bil lug in čim dalj časa so segrevali, tem lepšo in svetlejšo barvo so dobili. Za prodajo je bilo treba pripraviti točno določen barvni odtenek, zato so mešali proizvode iz različnih polnitev in barvo usklajevali s standardno lestvico vzorcev.

Iz letnega poročila cinobrarne za leto 1918/19 razberemo, da so imeli za pripravo cinobra po mokrem postopku tedaj v tovarni en stresalnik s 16 litoželeznimi posodami, štiri peči z bazeni s po tremi kotli v vsaki in še 42 lončenih kadi prostornine 120 litrov in 22 velikih lončenih kadi po 600 litrov. Lončene kadi so po pripovedi Antona Poženela nabavljali v kraju Floritzdorf bei Wien.

V poročilu je navedeno, da cinobra tudi v letu 1918/19 niso izdelovali ne s suhim ne z mokrim postopkom, iz česar lahko sklepamo, da so ga verjetno nazadnje izdelovali leta 1916 ali 1917. Kasneje so izdelovali le vermilion, z mletjem kosovnega cinobra. Zadnjih 400 kg vermilionona so izdelali leta 1922.

Kot zanimivost naj ob zaključku omenim še naslednje:

V arhivu Mestnega muzeja je med drugimi starimi načrti ohranjen tudi načrt tovarne za izdelavo kalijevega karbonata (potaše ali pepelike) iz pepela. Iz tega je moč sklepati, da so se v Idriji ukvarjali z mislijo, da bi to kemikalijo sami proizva-

STRESALNA NAPRAVA ZA PRIPRAVO ČRNEGA SULFIDA PO MOKREM POSTOPKU. (IZ ARHIVA MESTNEGA MUZEJA)

jali. Iz nje bi lahko izdelali kalijev lug z mešanjem z apnom. Načrt nosi letnico 1783. Ne verjamem sicer, da bi bil kdaj realiziran, saj bi s to specifično kemijsko proizvodnjo najbrž imeli še več težav kot s cinobrom, je pa to še en zanimiv dokaz vsestranskosti in poguma naših prednikov.

LONČENA 600 l KAD ZA SPIRANJE CINOBRA.
(FOTO: M. KURTANJEK)

Zaključek

Z opisom obeh postopkov zaključujem zgodbo o idrijskem cinobru. Moj namen je bil predvsem, da zapišem tisto, kar je bilo doslej manj ali pa sploh neznano, in da to vključim v celoto, ki bo dala jasno in celovito sliko o tem, kako so ga izdelovali. Ena od osnovnih ugotovitev ob zaključku je, da je

bila proizvodnja cinobra za tiste čase tako čisto kemijsko procesno kot tudi tehnološko zelo zahtevna in da so jo v Idriji ob koncu prejšnjega in v začetku tega stoletja dobro obvladovali. Uradni dokument, ki to potrjuje, so priloženi načrti iz leta 1897. Iz njih razberemo, da so imeli v tovarni povsem sodobno, smiselno organizirano proizvodnjo, s funkcionalno oblikovanimi osnovnimi reakcijskimi posodami in primerno razporeditvijo del glede na razpoložljivi vir energije. V primerjavi z današnjo je bila tehnika takrat seveda mnogo preprostejša. Edina kemijsko odporna materiala za izdelavo reakcijskih posod sta bila lito železo in keramika ter les za ostale namene. Vse potrebne premike, kot so vrtenje, mletje in stresanje so reševali z napravami na vodni pogon in z okornimi mehanskimi prenosi, ki so zahtevali veliko prostora. Leta 1897 so že imeli eno Francisovo turbino z močjo 25 KS, en parni stroj za rezervo in en Dynamo stroj za razsvetljavo, kar je nesporen dokaz, da so imeli v tovarni za tiste čase naj-sodobnejše naprave. Sodobne so bile tudi rešitve za druga opravila, kot so posredno segrevanje preko vode ali zraka, avtomatsko sejanje in mletje ter končno sušenje proizvoda v pečeh, ki se jih tudi danes ne bi sramovali. Bili so tudi zelo varčni. Obrabljene luge so zbirali, jih čistili in koncentrirali za ponovno uporabo. Veliko dela pa so seveda še vedno morali opraviti ročno. Kar pomislimo, koliko je bilo samo prelivanja nevarnih tekočin, pa prekladanja masivnih litoželeznih in keramičnih posod ter specifično težkega proizvoda. Tudi zastupitve so bile gotovo pogoste. Ne sicer zaradi cinobra, saj ta na srečo ni strupen, pač pa zaradi živosrebrnih hlapov, ki so uhajali v zrak pri pogostem pretakanju in segrevanju živega srebra. Pri mešanju in opazovanju sprememb v proizvodnem procesu so se sklanjali nad posode z vročimi lužnatimi raztopinami, ki so lahko ob najmanjši neprevidnosti povzročale težke opekline. Tudi strokovno so bili kar dobro podkovani.

Poleg osnovnih zakonitosti obeh postopkov so morali poznati tudi vse podrobnosti, kot so oblike in velikosti posod, koncentracije regentov pa temperature in čase segrevanja in mešanja, kajti vrag tiči v detajlu, pravijo Nemci. Do vseh ključnih odgovorov so se morali dokopati sami s skrbnim opazovanjem procesov in premišljenim sklepanjem. Drugih možnosti ni bilo. Še tisto, ki so jo imeli z Benečani pri poskusih barona Richtenfelsa, jim je verjetno zaradi nerazumevanja teže problema zapravila graška administracija. Zato se ne smemo čuditi, da so imeli toliko težav z izdelavo cinobra. Nasprotno, občudujemo lahko njihovo neomajno vztrajnost, ki jih je končno le pripeljala do tega, da so v zadnjem obdobju oba procesa obvladovali. Zasluga za to gre znanju in predvsem odnosu do znanja, ki so ga v Idrijo prinašali znanstveniki svetovnega slovesa, kot so Scopoli, Hacquet, Lipold ter drugi izkušeni strokovnjaki, Passetzky, Teuber, Eschka. Pomembno pa so k uspehu prispevali tudi temeljitost, natančnost in res-

nost, s kakršno so znali k delu pristopati tisti stari rudniški mojstri in delavci, ki so se na svoje delo spoznali in jim je dobro opravljeno delo pomenilo vse. Da njihova prizadevanja ne bi šla v pozabo in da bi zgodbo o cinobru poznali in cenili kot našo posebno znamenitost, kot izraz vztrajnega prizadevanja za osvajanje novega, zahtevnega znanja, sem ta zapis pripravila z največjim veseljem.

V veliko zadovoljstvo in vzpodbudo mi je bilo zanimanje, ki so ga za pripravo članka izražali tako vodstvo Mestnega muzeja in uredništvo Idrijskih razgledov kot tudi številni posamezniki, ki so mi to in ono predlagli, me spraševali in me s tem spodbujali k iskanju odgovorov na mnoga zanimiva vprašanja. Še posebej sem zadovoljna, da mi je gospa Marija Vončina dala še pred objavo prispevka načrte tovarne cinobra iz leta 1897 in letno poročilo cinobrane iz leta 1918/19. Prav je, da se njej in vsej njeni družini iskreno zahvalimo za skrbno hranjenje teh pomembnih izvirnih dokumentov, ki bodo objavljeni v naslednji številki Idrijskih razgledov.

VIRI

1. Arko, M., 1931, Zgodovina Idrije. Gorica
2. Enciklopedija leksikografskog zavoda, 1962, Zagreb

3. Ferber, J. J., 1774, Opis živosrebrovega rudnika v Idriji na srednjem Kranjskem. Berlin 1774. Prevod: Jože Pfeifer, 1991. Slovenska matica
4. Hitzinger, P., 1860, Quecksilber Bergwerk Idria von seinen Beginne bis zu gegenwart. Leibach 1860
5. Kavčič, I., 1962, Poskusi pridobivanja črnega živosrebrovega sulfida. Tipkopis, Arhiv kemijskega laboratorija RŽS, Idrija
6. Kavčič, I., 1968, Pridobivanje živosrebrovih spojin pri idrijskem rudniku. Idrijski razgledi XIII/2, Idrija
7. Kemijski leksikon, 1965, Beograd
8. Melnikov, S. M., 1971, Metalurgija Rtuti. Moskva
9. Mlakar, I., 1944, Osnovni parametri proizvodnje Rudnika Idrija skozi stoletja do danes. Idrijski razgledi XIX/3-4, Idrija
10. Mohorič, I., 1960, Rudnik živega srebra v Idriji. Mestni muzej v Idriji
11. Načrti cinobrane v Idriji iz leta 1897. V lasti: M. Vončina, Idrija
12. Pilz, A., 1908, Überblick über den Quecksilberbergbau und Quecksilberhüttenbetrieb von Idria in Krain. Kattowitz
13. Scopoli, I. A., 1786, Phisikalisch chemische Abhandlung vom Idriänischen Quecksilber und Vitrol. Munchen
14. Valentinsch, H., 1981, Das landesfürstliche Quecksilberbergwerk Idria 1575-1659. Graz
15. Verbič, M., 1971, Fabrikacija cinobra v Idriji. Idrijski razgledi XVI/I, Idrija
16. Vidrih, R., Mikuž, M., Pišlar, M., Klemenčič, T., 1995, Minerali idrijskega rudišča. Proteus, Ljubljana
17. Vončina, F., 1919, Letno poročilo cinobrane v Idriji za leto 1918/19. Tipkopis. V lasti: M. Vončina, Idrija
18. Wiberg, D. E., 1952, Anorganska kemija. Zagreb

IZ ZGODOVINE

SLAVICA PAVLIČ

IZ ZGODOVINE OSNOVNE ŠOLE V GODOVIČU DO LETA 1879

Šola »pri gospodu«

Kakor v drugih podeželskih krajih je bila tudi v Godoviču prvotno zasebna šola. Ko fara še ni bila samostojna, je župni vikar poleg obveznega verouka, potrebnega za prejem zakramentov, poučeval otroke tudi nekoliko branja, pisanja in računanja. K temu pouku so prihajali le tisti otroci, katerih starši so to želeli. Med godoviškimi vikarji sta bila že od leta 1724 dva prava šolnika. Ni znano, ali je prvi vikar godoviške fare Mihael Frueperger tudi poučeval branje in pisanje. Pravo poučevanje se je pričelo s prihodom župnika Tomaža p. Narcisa Grilca, ki je vodil faro in poučeval otroke kar 36 let, od 1791 do 1827. Pred prihodom v Godovič je poučeval na novomeški gimnaziji v letih 1776 do 1781, prefekt in ravnatelj pa je bil od 1782 do 1784. Ko je zapustil samostan, je bil vzgojitelj pri baronu Schwegerju. Od tam je prišel za vikarja v Godovič.

Kot bivši šolnik si je poleg dušnega pastirstva zelo veliko prizadeval za umsko izobrazbo svojih ovčic s tem, da jih je poučeval v branju, pisanju in računanju ter starše prepričeval, naj otroke pošiljajo k pouku. Nadarjene učence je pripravljaj za nadaljnje šolanje in svetoval staršem, naj otroke spodbujajo k boljšemu učenju.

Tomaž Grile, pater Narcis, bivši frančiškan, vikar v Godoviču od 1791 do svoje smrti 16. januarja 1827. Rojen v Ljubljani 11. decembra 1751, po podatkih p. Felicijana, po podatkih župnijske kronike pa 15. februarja 1751. Krščen na ime s. Tomaža Akvinskega. Bil je sin revnih staršev. Da je lahko študiral, je 16-leten stopil v frančiškanski red in po enem letu opravil redovne obljube. V mašnika je bil posvečen 1. aprila 1775. Po opravljenem izpitu pred cesarsko izpraševalno komisijo, 5. novembra 1782, je bil profesor modroslovja in bogoslovja, šest let je poučeval na novomeški gimnaziji, od 1776 do 1781. Prefekt in ravnatelj novomeške gimnazije je bil v letih 1782–1784, ko je izstopil iz reda frančiškanov. Leta 1782 je tudi omenjen kot duhovni pomočnik, pridigar v župniji Trebnje, kjer je do marca 1787 ostal kot vikar in vzgojitelj plemiške mladine v Trebnjem. Nato ga je arhidiakon imenoval za vzgojitelja otrok pri baronu

Schwegerju, kjer je ostal pet let, tj. do leta 1791, ko je 8. junija prišel v Godovič. Po sedmih letih, 8. maja 1798, je zaprosil za župnijo v Podbrezjah. Odgovorili so mu, da naj počaka, dokler ne opravi župnijskih izpitov, saj tisti, ki ga je opravil 20. maja 1782, ne zadošča. V tem času je tudi izšla cesarska odredba, da redovniki, ki že imajo kakšno nadarbino (dohodek, premoženje), lahko svobodno izbirajo: ali se vrnejo v samostan v redovno življenje ali pa ostanejo zunaj reda. Odgovor p. Narcisa je bil: »... da se je tekom 18 let, odkar je izstopil, odvalil hrapave redovne obleke, težav in navad strogega frančiškanskega reda, razen tega je pri nesrečnem padcu pri previdenju bolnika dobil kilo, kar bi mu v ohlapni redovni obleki še hitreje pospešilo smrt, ima revnega očeta, katerega mora preživljati, česar bi v redu ne mogel. Ker je 16-leten stopil v red in 17-leten napravil obljube brez pravega pojma o redovni obljubi, težavah redovnega življenja, brez zrele presoje samega sebe, ni bil s svojim stanom zadovoljen in je izstopil proti volji svojega predstojnika iz reda. To bi mu morda predstojniki očitali.« Iste razloge navaja v prošnji, poslani papežu 12. decembra 1803, da ga odveže redovnih obljub, s pripisom: »da je bilo nešteto vzrokov, da ni bil v redu nikdar vesel in zadovoljen kot sedaj, kar dokazuje, da ga je Bog poklical v svetovno duhovstvo, ne pa v red.«

Vikar Tomaž Grile je v Godoviču doživel vse tri francoske zasedbe. Prva, leta 1797, je bila kratkotrajna, druga, leta 1805, daljša in težja in leta 1809 najdaljša in najhujša, zlasti zaradi velike vojne kontribucije (vojne odškodnine, op. p.), ki je zadela tudi godoviškega vikarja v višini 1605 goldinarjev. V upanju, da se bo kot lokalist (kaplan na samostojni kaplaniji) odtegnil plačilu vojne odškodnine, je zaprosil za lokalijo Mavčiče pri Kranju. Prošnja je bila odobrena, vendar pa se je premislil in ostal v Godoviču. V prošnji z dne 4. novembra 1809 navaja razloge za to premestitev, »namreč, da je upal v možnost odtegniti se kot lokalist plačilu vojne kontribucije, da mu kot lokalistu ne bo odtegnjena kongrua iz verskega zaklada, ter da je godoviško ljudstvo, čim je zvedelo za dekret, prihitelo in neutolažljivo jokalo in vpilo, proseč, naj ostane nadalje pri njih. Ta izredna ljubezen, da ga je nagnila tako globoko, da je sklenil ostati na življenju vodnik temu tako

vdanemu ljudstvu.« Vendar je ljubezen in vdanost kmalu vpadla in je vikar Grile že naslednje leto, s 1. septembrom 1810 zaprosil za mnogo težji in obsežnejši vikariat Preddvor, ki pa je bil podeljen drugemu prosilcu. Tako je Tomaž ostal v Godoviču, se staral in pešal. Leta 1823 je zaprosil za pokojnino, ki mu je bila še isto leto nakazana v znesku 200 goldinarjev, na priporočilo in z utemeljitvijo »od strani škofijstva, da je že 72 let star, 49 let službe, bolan, za dušno pastirstvo nezmožen, ne more pa imeti pomočnika, ker nima 500 goldinarjev dohodkov in le tesno stanovanje«. Škofija je dala priporočilo, ni pa imela nobenega nadomestila za bolnega vikarja, zato so ga zaprosili, naj ostane na tem mestu do namestitve novega vikarja. Ko se mu je zdravje nekoliko izboljšalo, imel je vodenico, je še opravljal dušno pastirstvo z letnimi prejemki 111 goldinarjev 9 krajcarjev iz verskega zaklada. S tem pa mu je bila odobrena pokojnina ustavljena. V noči med 15. in 16. januarjem 1827 ob drugi uri je zaspal v Gospodu. Dne 18. januarja 1827 ga je pokopal Ignacij Božič, vrhniški župnik in dekan, Tomaž Grile, zlatomašnik, je tretji v Godoviču pokopani duhovnik. Njegov grob je za prezbiterijem, označuje ga v steno vzdana kamnita plošča z napisom.

Zapuščina v znesku 3056 florintov 37 2/4 krajcarjev naloženega in 100 florintov 32 2/4 krajcarjev prostega kapitala je pripadala po oporoki 2/3 cerkvi, 1/3 pa revežem. Knjižnica s 45, večinoma starejšimi znanstvenimi deli v 86 zvezkih, je ostala cerkvi.²

Njegovo začetno izobraževalno delo je nadaljeval naslednik Matija Eržen³, po rodu Idrijčan, ki je bil pred prihodom v Godovič katehet in ravnatelj glavne šole v Trstu. V Godoviču je ostal samo eno leto.

Matija Eržen, vikar v Godoviču od 2. junija 1827 do 8. aprila 1828. Rojen v Idriji, 25. februarja 1792, študiral v Ljubljani, v mašnika posvečen 22. februarja 1815. Služboval od 1. julija 1825 do 28. oktobra 1826 kot direktor in katehet glavne šole v Piranu. Župnijski izpit opravil v Poreču 5., 6. in 7. junija 1826, v vseh predmetih med najboljšimi. Od 26. oktobra 1826 katehet in vodja glavne šole v Trstu, do prihoda v Godovič, kjer je ostal le kratek čas. Po enem letu se je vrnil v tržaško škofijo, leta 1828 je bil imenovan za kateheta in direktorja glavne šole v Trstu. Na prošnjo godoviških faranov je z dovoljenjem višjega šolskega nadzorništva ostal v Godoviču še čez velikonočne praznike, do 8. aprila. Leta 1823 je bil župnik v Povirju, leta 1846 pa župnik pri sv. Antonu Padovanskem, v novem delu mesta. Bil je tudi konzistorialni svetnik in leta 1849 imenovan za častnega stolnega kanonika tržaške škofije. Umril je 26. julija 1856. Po njegovem odhodu je upravljal godoviški vikariat hotenjski upravitelj.

Vendar volja in želja po znanju ni zamrla, tudi njuni nasledniki so skrbeli za vzgojo in izobrazbo godoviških otrok. Zlasti 36-letno poučevanje p. Grileca se je nadaljevalo pri njegovih naslednikih. To sta bila najprej Miha Mladič⁴ in Valentin Rupač⁵, vsak je služboval devet let. Za njima je prišel v Godovič vikar in prvi župnik Lovro Stupica⁶, ki je poučeval od 1847 do 1863.

Mihael Mladič, župnijski upravitelj od 20. januarja do julija 1827, »Klanšekov« s Pivke št. 5 pri Naklem. Rojen 28. septembra 1788, v mašnika posvečen 21. septembra 1817. Leta 1817 na Bledu, nato do spomladi 1818 v Gorjah, od koder je šel k svojemu stricu v Višnjo Goro, kjer je kaplanoval do leta 1821, nato odšel v Preserje. Nekaj časa je bil zaradi bolehnosti na Žalostni gori pri Preserju. Od 1825 do 1827 je bil kaplan v Borovnici, od tam pa je prišel v Godovič, kjer je ostal le eno leto, ko je odšel za upravitelja v Novo Oselico, kjer je ostal do leta 1837, ko se je vrnil v Godovič za vikarja. Edini primer, da je bil dvakrat v Godoviču. Bil je tudi prvi osnovnošolski učitelj na novo ustanovljeni zasilni šoli. Za škofijo je napisal prve zgodovinske podatke o Godoviču. Prepis je ohranjen na prvi strani krstne knjige, zvezek IV., od 1812–1835. Iz Godoviča je odšel za župnika v Zagorje ob Savi, kjer si je pozimi leta 1839 zlomil nogo. Leta 1841 se je upokojil. Kot upokojeni duhovnik je živel v Kranju do svoje smrti, 14. februarja 1870. Bil je zlatomašnik, star 82 let.

Lovro Stupica, najprej vikar, od 24. aprila 1847 do 25. oktobra 1862, potem župnik do konca junija 1863. Rodil se je 11. avgusta 1793 v Gorenah (poleg Sp. Kosez, župnija Moravče) kmetu Valentinu in materi Neži, roj. Aleš. Osnovno šolo je obiskoval v Celju, kjer je spoznal Slomška in bil v kasnejših letih z njim v dobrih pismenih odnosih. Študiral v Ljubljani, kjer je z veliko vztrajnostjo in pridnostjo dosegel mašniško posvečenje 27. avgusta 1825. Prvo službeno mesto je dobil na Trebelnem, kjer je ostal do leta 1827, v Šent Rupertu do leta 1832, nato pa je bil kurat v Novi Štifti pri Sodražici do junija 1836. Med tem časom je položil župnijski izpit. Nato je bil lokalist pri sv. Lenartu v Selški dolini, kjer ga je oplazila strela, ki je udarila v zvonik. Leta 1841 se je preselil v Podlipo za lokalista, od tam pa v Godovič za vikarja, kot najstarejši med šestimi prosilci imenovan 24. januarja, nameščen 24. aprila. Dne 9. oktobra 1862 je zaprosil za upokojitev, »ker mu starost 70 let in 38 let službe ter slab spomin ne dopuščata več opravljati dušno pastirsko službo. Pretres možganov vsled padca s konja pred leti in vsled strele so mu duševne in telesne moči opešale.« Pokojnino je od 31. decembra 1862 prejel v znesku 210 goldinarjev in 100 goldinarjev podpore. Preselil se je v Litijo, od tam pa v Domžale, kjer je imel sorodnike, leta 1873 pa v Dob, kjer je 8. januarja 1875 umrl.

Vikar in župnik Stupica je kljub telesni in duševni oslabelosti v Godoviču razvijal izredno delavnost in bistroumnost za praktične stvari. Z vso natančnostjo sestavil prvo družinsko knjigo godoviških družin (status animarium), uredil je dajatev bire, dosegel je ureditev ustanovljenih maš, ki jih je bilo veliko, samo slabo kritih. Tedanji ljubljanski knezoškof Anton Alojzij Wolf je dal zaboljšanje dohodkov kapital 2000 goldinarjev. Ko so leta 1856 pričeli z gradnjo ceste Idrija – Logatec zraven župnišča, ki je bilo staro, pretesno in neprimerno za bivanje, in ker občina ni vzdrževala župnišča, kar je bila njena dolžnost, je upal, da bo z gradnjo ceste dosegel, da bodo staro, neprimerno župnišče podrli in zgradili novo, umaknjeno iz bližine ceste. Vse to je predstavil faranom in predlagal, da bi zgradili novo, toda farani so bili proti gradnji novega župnišča. Veliko je bilo tudi faranov, ki so ga celo zlorabljali. Zato je leta 1858 zaprosil za lažje mesto Lozice na Vipavskem. Prošnja je bila odobrena, vendar so ga Godovičani prosili, naj ostane vsaj do prihoda naslednika. Zlasti sta se zanj zavzemala šebalski gospodar Jože Podrajšek in godoviški župan Anton Tratnik. Dal se je preprostiti in je ostal ter 20. marca »resignacijo na Godovič preklical z utemeljitvijo, če bi se prej farani pokazali tako vdani kot sedaj, ne bi bil napisal prenačelnega koraka«. Tako je ostal še naprej vikar v Godoviču. Med tem, ko je oktobra 1826 vložil prošnjo za upokojitev, je bil 25. oktobra po odloku škofa Jerneja Pogačarja, s katerim so bili vsi vikariati povzdignjeni v župnije, vikarji pa v župnike, tudi Godovič povzdignjen v župnijo in Lovro Stupica v prvega župnika. To pa ga ni odvrnilo od odločitve, da se upokoji.

Premožnejši kmetje so svoje sinove, ki so se na domači zasebni šoli »pri gospodu« izkazali za nadarjene, poslali v nadaljnje šolanje v Idrijo, ki je bila znana kot dobra glavna šola na celotnem kranjskem ozemlju in je v letih 1784 do 1797 imela tudi zasebno trirazredno gimnazijo.

Tako je godoviška duhovnija, četudi oddaljena od večjih krajev in razmeroma majhna po svojem obsegu in po številu prebivalcev, dala tedaj znatno število izobražencev, zlasti duhovnikov.

Ker je bila šola »pri gospodu« neobvezna, so jo obiskovali le prostovoljno in le tisti učenci, katerih starši so želeli otroke poslati v višje šole, seveda tiste, ki so imeli veselje do učenja.

Kronist je za to prvo obdobje zapisal, da »vendar v nobeni poznejši dobi ni iz Godoviča izšlo toliko izobražencev kot v tej dobi, ki smo doslej govorili o njej.«

To prvo šolo je župnik imenoval zasebna duhovska šola, kjer so poučevali samo vikarji in kasneje župniki.

Za prelomnico v šolanju godoviških otrok je kronist vzel letnico 1856 in pričel z drugim obdobjem šolanja otrok pod naslovom

Zasebna organistovska šola

Letnico 1856 navaja kronist zato, ker je bila to leto zgrajena nova cesta po Zali skozi Godovič, Hotedršico v Logatec. Z novo cesto se je godoviškim prebivalcem odprl nov vir dohodkov. Toda žal ta ni prineselboljšanja gospodarskih razmer, ampak jih je še poslabšal. Kar so z vozarjenjem na novi cesti zaslužili, so ob njej v gostilnah zapravili, in zraven še to, kar je zraslo doma. »Kjer pa pridobiva alkohol na vplivu, tam gine smisel za umski napredek.«

Ko so leta 1863 kupili za župno cerkev stare orgle in so morali imeti tudi cerkovnika in organista, so župnik in nekateri vaščani želeli, da bi organist tudi poučeval. To željo so sicer uresničili, toda obisk pri učitelju organistu je bil zelo slab. Šola je imela prostore v mežnariji, kjer je imel organist tudi svoje stanovanje. Soseska je učitelja – organista-cerkovnika plačevala v naturalijah – biri, katero so dobivali cerkovniki, namreč: 19 mernikov pšenice, 11 mernikov ajde, prosto stanovanje v mežnariji in okoli 30 goldinarjev v denarju. S poukom so pričeli pomladi, dokler ni pričela paša, v jeseni pa se je nadaljevala do trde zime. Učencev je bilo med 30 in 40. Taka šola je trajala s presledki tja do leta 1878. Zaradi adaptacije stare mežnarije v novo šolsko poslopje zadnje leto pouk ni bil več v mežnariji, ampak v hiši št. 64.⁷

Prvi znani organist-učitelj je bil Janez Mrak, doma iz Otaleža.

Šolo je obiskoval v Idriji, star je bil 25 let in je 1865 nastopil službo kot organist in zasebni učitelj v Godoviču, kjer je ostal dve leti. Za njim je prišel Luka Rejec, doma s Cola, prav tako star 25 let. Tudi on je obiskoval glavno šolo v Idriji. V Godoviču je ostal sedem let.⁸

Taka zasebna šola je le deloma dosegala svoj namen. Imela je predvsem dve slabi strani – pouk ni bil obvezen, zato ga je obiskovalo le malo učencev, pouk ni bil najbolj reden, zato so bili uspehi temu primerni. Druga pomanjkljivost pa je bila v tem, da učitelji organisti niso imeli zadostne izobrazbe.

»Zato se ni čuditi, da so uvidevni činitelji začeli delo za otvoritev redne in zato obvezne šole. Delo je zadelo na premmnoge težave in je uspelo šele čez 14 let. Za te dobe ni znano, da bi bil iz Godoviča izšel kak izobraženec, razen Franc Leskovec, rojen 1859, blagajnik Ljudske hranilnice v Ljubljani, umrl leta 1946.«

Boj za in proti redni šoli

Vsa ta leta, ko so poučevali organisti-učitelji v zasebni šoli, se je bil kar oster boj med godoviškimi občinskim zastopstvom, ki se je šole otevalo na vse mogoče načine, in med deželno vlado, okrožnim deželnim šolskim svetom, ki je preko podrejenih uradov, c. kr. okrajnega urada v Idriji in okrožnega šolskega sveta v Planini, zahteval redno šolo. Vsa ta medsebojna trenja so se nanašala na finančna sredstva. Predvsem zato, kdo bo nosil stroške za gradnjo nove šole in kdo bo plačeval učitelja. Občinski zastop sicer ni bil proti šoli kot ustanovi, ampak proti temu, da bi občina prevzela in nosila te stroške. Zato se je z vso vztrajnostjo in neskončnim zavlačevanjem branila prevzeti to zanjo ne lahko breme.

Boj se je začel leta 1865 in končal leta 1879. Ker je zanimiv v marsičem, ga podajam na podlagi uradnih spisov, ki sta jih pričujoči stranki v 14 letih med seboj izmenjali, kolikor nam je njihova vsebina ohranjena.

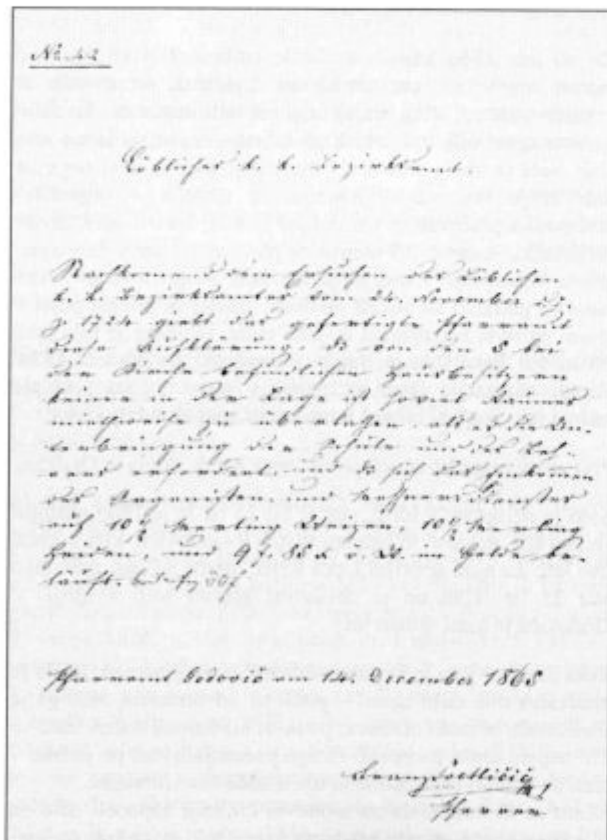
Deželna vlada je začela akcijo, naj se zgradijo nove osnovne šole v idrijskem okrožju, tam, kjer jih dotlej še ni bilo. Tako v Spodnji Idriji, Ledinah, v Godoviču in še drugje.

V ta namen je deželna vlada 5. novembra 1864° izdala ukaz, naj jim okrajni urad v Idriji sporoči, koliko je v vsakem od navedenih krajev šoloobveznih otrok in kakšen je gospodarski položaj občine. 14-letni boj za šolo je aktivno doživljal in spremljal ter bojeval godoviški župnik Franc Svetličič.

Franc Svetličič,¹⁰ župnik od 1. julija 1863 do jeseni 1879. Rodil se je v Idriji v Zaspani grapi št. 215 očetu hišarju in rudarju Martinu in materi Mariji roj. Golob, dne 2. aprila 1814. Krstil ga je kaplan Matej Keršmanc. Osnovno šolo je obiskoval v Idriji, srednjo pa v Ljubljani na liceju z najboljšimi ocenami, prav tako bogoslovje v Ljubljani; v mašnika je bil posvečen 5. avgusta 1839. Prvo mesto je dobil v Rovtahnad Vrhniko. Leta 1843 je prišel v Cerknico za kaplana, od tam pa na Vrhniko, kjer je ostal deset let. Leta 1851 je opravil župnijski izpit z odličnimi ocenami. Nato je bil župnik na Sorici od 1856 do 1863, ko je prišel v Godovič. Od tu je šel v pokoj 10. septembra 1879, ker si je »pokvaril nogo v službi, ga ovira pri hoji, razen tega še druge bolezni ga delajo nesposobnega.« Kratak čas je bil v Razdrtem, nato se je leta 1880 preselil v Ljubljano, kjer je 22. februarja 1881 umrl v revščini.

Franc Svetličič je bil velik pesnik svojega časa. Pisal je zlasti balade, romance in pripovedne pesmi po narodnih motivih. V Godoviču je med drugimi spesnil znano Na Mravljiškem vrhu in Hrušici. Svoje pesmi je objavljaval v Novicah leta 1846 in v Janežičevem Glasniku. Rokopisno zbirko pesmi hrani družina godoviškega rojaka Franca Leskovića v Ljubljani iz zapuščine prelata Janeza Rozmana iz Godoviča, ki je zbirko dobil od pesnika.

Svetličič je bil med delničarji Costove banke Slovenija z deležem 300 goldinarjev, ki je propadla, pri tem pa je izgubil svoje premoženje, ker ni mogel plačati. Kongruo (plača, ki jo dobi duhovnik od države, op. p.), ki jo je prejemal, je znašala 122 florintov 90 krajcarjev, pokojnina pa 400 florintov. Z dovoljenjem okrožnega sodišča v Idriji so prodali njegove premičnine najvišjemu ponudniku 23. septembra 1878 za 38 goldinarjev 50 krajcarjev. Bil je dober duhovnik in vnet pospeševalec šolstva, vendar pri višjih oblasteh ni užival velikega zaupanja. Leta 1874 »so mu odbili prošnjo za oproščenje od ponavljanja župnijskega izpita, ker ni zadostil

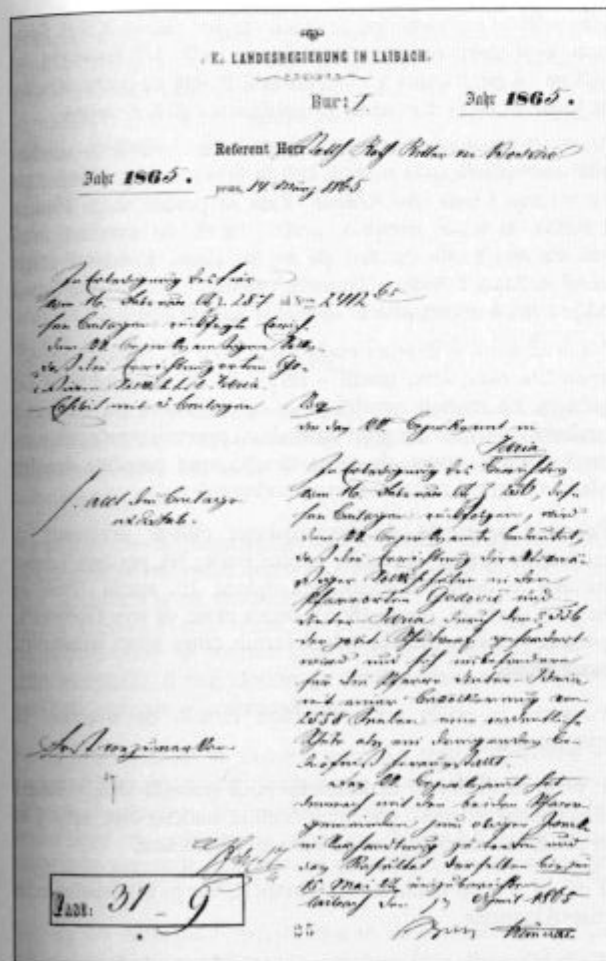

PREDLOG ŽUPNIKA SVETLIČIČA O VIŠINI ORGANISTOVE PLAČE, VKLJUČNO ZA POUČEVANJE. VKLJUČENA JE BIRA (DAJATEV) IN CELOTNI ZNESEK DOHODKOV. (ARS, KONVOLUTI... 64, ŠT. 42)

dolžnosti predložiti cerkvene račune, dasi so bili vsi profesorji izpraševalci za to, da se prošnji ugodí. (Štiri leta na to je bila prošnja uslišana).«

Župnik Franc Svetličič v Godoviču je 5. februarja (št. 5) sporočil, da je v Godoviču na ta dan 674 župljanov, da je 14 dečkov in 17 deklic godnih za šolo. Pripisal pa je še, da dva dečka in dve deklici obiskujejo šolo v drugih krajih.

Po prejemu župnikovega poročila je deželna vlada z dne 17. aprila 1865¹¹ izdala ukaz okrajnemu uradu v Idriji, da v Godoviču ustanovi samostojno šolo.

UKAZ DEŽELNE VLADE, DA SE V GODOVIČU USTANOVI SAMOSTOJNA ŠOLA. (ARS, KONVOLUTI... 64, ŠT. 3235)

Okrajni urad v Idriji je ukaz deželne vlade sporočil godoviškemu župniku, ki je za 13. maja 1865 sklical sejo, kjer so obravnavali zahtevo deželne vlade. Seje so se udeležili okrajni uradnik Pollak, župnik Svetličič, godoviški župan Anton Tratnik, svetovalci Tomaž Gantar, Jakob Mrak, Janez Leskovec, Janez Rozman, Gregor Leskovec, Janez Pagon in Martin Leskovec. V zapisniku te obravnave je zapisano: »Občinsko zastopstvo protestira proti samostojni obvezni šoli, ne zato, da bi bilo zastopstvo proti šolskemu poduku kot takemu, marveč revščina, ki vlada v tej občini je glavni vzrok, da ne morejo ustanoviti šole.« Iz zapisnika je tudi razvidno, da se je občinski zastopnik udeležil obravnave nesprostovoljno, »marveč, da se je morala zato rabiti tudi sila, ki se je zažugala, od strani gosposke, ako se ne udeleže obravnave na licu mesta.«

Občinski zastopnik je navedel vzroke, zakaj občina ne more prevzeti stroškov za gradnjo šole in jo vzdrževati: »Občani nimajo denarja, kajti nobena občina v tem okraju ni tako zadolžena kot ta. Kot izkazuje zemljiška knjiga, imajo godoviški posestniki nad 70.000 goldinarjev vknjiženega dolga. Tudi ne morejo vzdrževati učitelja, ker bi za to s cerkvnikovo biro vred morali letno dajati nad 400 goldinarjev. Ker je samo 13 kmetov, drugi so pa samo mali posestniki, bi moral vsak kmet dati letno 25–30 goldinarjev ali pa skupno z malimi posestniki vred 40–50 mernikov žitne bira. Cerkovnik dobi letno od ustanov samo 9.85 goldinarja, žitna bira zanj znaša 13 mernikov pšenice in 5 mernikov ajde, stolnina ni niti omembe vredna. Kako naj revna občina spravi skupaj 6 sežnjev drv za šolo, ko nima gozdov. To, kar so posestniki dobili gozdov po servitutni (služnosti, op. p.) odškodnini, je vse izsekano. Tudi za šolsko poslopje ni mogoče dobiti pripravnega prostora in občina radi revščine ne more šolskega poslopja zidati. Otrok, godnih za šolo, je samo 31, od teh obiskujeta dva šolo v Hotedršici in dva v Ljubljani.

Za to majhno število otrok, dasi so pouka potrebni, ne kaže graditi nove šole, ker pozimi so silni zameti in mraz – šola bi bila zaprta, tu je silna burja, otroci ne bodo mogli v šolo. Glede vzdrževanja učne moči z žitno biro je pripomniti, da imajo občani žita itak premalo, ker črv že več let izpodjeda setev.« Tem izvajanjem se pridruži tudi župnik Svetličič, da v teh in takih okoliščinah občani res ne morejo graditi in vzdrževati šole v Godoviču.

Okrajni urad v Idriji je z vsebino zapisnika z dne 13. maja 1865¹² seznanil deželno vlado o izidu obravnave glede gradnje šole. K zapisniku je še dodal pripis, da ima mala občina Godovič 972 goldinarjev in 60 1/2 krajcarjev direktnih davkov ter 30.000 gl. vknjiženega dolga. Zato občina sama ne more ustanoviti samostojne šole, ne vzdrževati učitelja in

šolskega poslojpa, ki naj bi ga zgradili. Zapisnik je zaključil s prošnjo: »naj c. kr. vlada za sedaj šolo v Godoviču odloži in naj se ustanovi šola samo v Sp. Idriji.«

Toda deželna vlada z odgovorom, ki so ga dobili iz Idrije, ni bila zadovoljna in je že 28. junija 1865¹³ z ostrim dopisom odgovorila, da ukazuje, **da se šola mora zidati** in da morajo meseca septembra ponovno razpravljati o gradnji šole. Dopis zavrača »prazne ugovore županstva«. Nadalje navaja: »Če občina Godovič šteje 647 ljudi, mora biti v njej najmanj 70 šoloobveznih otrok.«

Težave da niso take, da bi se ne dale odstraniti in premagati, samo dobre volje manjka faranom. Deželna vlada je predlagala, da se za vzdrževanje učitelja in gradnjo nove šole nabirajo sredstva in ustanovi šolski fond, ker morajo dohodki učitelja-organista-cerkovnika letno znašati 210 goldinarjev, če prispeva normalni šolski sklad 50 goldinarjev.

Okrajni urad v Idriji je seveda moral ukazano obravnavo za gradnjo šole ponovno izpolniti in je določil sejo za 17. september 1865 ter o tem obvestil župnijski urad in županstvo v Godoviču, knezoškofijski ordinariat v Ljubljani in stavbni urad v Planini.

Župan je med tem, ko so razpravljali o sredstvih za gradnjo šole, dejal, da naj ljubljanski knezoškof Jernej Vidmar, pod katero upravo spada tudi godoviška fara, prevzame stroške za gradnjo. Knezoškof Vidmar je na to edinstveno zahtevo godoviške občine županu odgovoril z dopisom dne 8. septembra 1865¹⁴: »da ga niti politična niti cerkvena postava ne vežejo, da bi moral prispevati za novo šolo, lahko pa nakloni milostnim potom kot darilo v ta namen, ako zanj prosijo.«

Napovedana seja za 17. septembra je bila v Godoviču »na licu mesta«, prisotni so bili okrajni uradnik Pollak, stavbenik Karel Souvan, župnik Svetličič in zastopnik godoviške občine.

Pri pregledu terena in razmer v občini so vsi prisotni prišli do naslednjega sklepa:

1. Občina zaradi splošno znanih slabih razmer in revščine ni sposobna sezidati nove šole, niti sama vzdrževati učitelja.

2. Če bi učitelj opravljal tudi delo organista in cerkovnika, bi stroški s šolskimi potrebščinami narastli na letnih 222 goldinarjev in 60 krajcarjev. Zato bi občina morala iz šolskega fonda letno prispevati najmanj 100 goldinarjev, kar je nemogoče, ker davek cele občine znaša samo 900 forintov.

Stavbni izvedenec Souvan navaja, da so prave težave tudi zaradi prostora za gradnjo nove šole. Farani so sicer pripravljeni darovati sedanjo mežnarijo, čeprav bi morali vsi

prezidati. Nadalje stavbenik utemeljuje, da bi pri kopanju temeljev lahko prišlo do nesreče, ker je zemlja ilovnata, mežnarija pa sloni na župnišču in bi se lahko s strani porušile stene župnišča. Ker pa je občina zadolžena za gradnjo, bi prav gotovo ne zmogla teh velikih stroškov.

3. Poleg teh navedb, ki so vse utemeljene, je izvedenec menil, da bi lahko nastale še dodatne težave s cestnim odborom, ker sta mežnarija in župnišče tik ob cesti.

4. Istočasno občina ne more vzdrževati učitelja, ker je zelo revna. Umestno pa bi bilo, da bi zaprosili ljubljanskega knezoškofa Vidmarja za dodatno pomoč. Vsaj 100 goldinarjev pa bi občina dobila iz normalnega šolskega sklada.

Zapisnik so podpisali vsi navzoči: stavbni tehnik Karel Souvan, ki je dobil za ogled 3 goldinarje in 96 1/2 krajcarja, za pot pa 13 goldinarjev 65 kr., uradnik Pollak za potne stroške iz Idrije v Godovič in nazaj 11 goldinarjev 90 krajcarjev.

Vseh teh stroškov, ki sta jih navedla oba, uradnik in stavbenik, občina ni hotela plačati, češ da jih ni dolžna. Vendar pa se v Idriji s tem niso strinjali. Zato so poslali slugo Franca Lavriča, da mirno izterja od godoviške občine navedeni znesek za oba uradnika. Ker pa ni šlo zlepa, je moral sluga zarubiti županu Antonu Tratniku »eno belo kravo«. Na rubež pa je morala občina plačati še predpisane stroške.

Na ta zapisnik je deželna vlada z odlokom 12. januarja 1866¹⁵ sporočila okrajnemu uradu v Idriji, da za sedaj odstopa od zahteve, da morajo zgraditi novo šolo, zahteva pa, da mora vsakokratni duhovnik proti odškodnini prevzeti poučevanje na zasilni šoli oziroma, da mora idrijski urad poročati deželni vladi, »kako naj se cela zadeva ugodno reši.«

Ponovno je prišlo do komisijskega ogleda prostorov v mežnariji, kjer naj bi imeli zasilni pouk. Na podlagi izjave tehnika in dopisa komisijskega ogleda 15. aprila 1866 je deželna vlada 23. junija 1866¹⁶ izdala ukaz, da se v Godoviču pri tako velikem številu šoloobveznih otrok mora ustanoviti zasilna šola.

Ponovno je prišlo pri godoviških faranih do dvomov in nasprotovanj:

1. da bi imeli učenci ekskurendni pouk (manjša šola, v kateri le nekajkrat tedensko poučuje učitelj iz matične šole, op.p.) in bi poučeval učitelj iz Črnega Vrha ali Hotedršice,

2. ali bi prevzel pouk župnik Svetličič, kar bi bilo najlažje in najprikladnejše.

To je bil predlog, ki ga je moral okrajni urad do konca julija spročiti deželni vladi. Okrajni urad ga je že 11. julija poslal v pretres in premislek okrožnemu šolskemu nadzorništvu in

občini Godovič, ki naj celo zadevo reši v korist in dobro šoloobveznih otrok.

Okrožno šolsko nadzorništvo pod predsedstvom dekana Ivana Kovačiča poroča že 16. julija 1866¹⁷ naslednje: »C. kr. vlada zaukazuje z dopisom 23. junija 1866 zasilno ekskurendno šolo v Godoviču ali iz Črnega vrha ali iz Hotedršice, spadajočo pod šolski okraj Vrhniko. Oba kraja sta od Godoviča po eno uro oddaljena, zato skoraj ni mogoče, da bi, niti poleti, še manj pa pozimi, mogli šoloobvezni otroci obiskovati šolo v Črnem vrhu ali pa v Hotedršici. Zato bi bilo pač umestno, da bi se odprla samo zasilna šola v kraju Godovič samem. Vprašanje je le, kdo naj prevzame tukaj pouk? Ako bi učitelj iz Črnega vrha ali Hotedršice ekskurendno hodil poučevati dvakrat na teden, bi zanemarjal svojo šolo doma. Ako bi bil ta pouk v četrtek, ko učitelj doma nima šole, bi bil napredek kaj slab – učenci v Godoviču bi tekom tedna vse pozabili, kar so se enkrat ali dvakrat naučili. Sicer pa je vprašanje, kateri učitelj v bližnjih krajih bi hotel prevzeti ta pouk, ker ni nihče tega dolžan. Mesto da bi otroci hodili okrog ali da bi učitelj prihajal iz Črnega vrha ali iz Hotedršice, naj bi raje dobili kako osebo, ki zna brati, pisati in računati. Saj je več učiteljskih kandidatov, ki čakajo na službo. V Godoviču so postavljene orgle, tam potrebujejo sedaj organista, morda bi ta prevzel službo učitelja – organista in cerkovnika. In če bi ena in ista oseba vse to opravila, ali ne bi mogli vsi farani v Godoviču to osebo sami vzdrževati.«

Kakor je iz vsega razvidno in kakor vse okoliščine kažejo, v Godoviču ni bila samo revščina, marveč tudi trmoglavost, farani niso imeli niti volje niti pravega veselja do šole ali pa nobenega smisla zanjo.

Na to poročilo šolskega nadzornika je deželna vlada zelo ostro odgovorila in ukazala z dopisom z dne 12. oktobra 1866¹⁸, da se v Godoviču mora sistematizirati zasilna šola z učiteljem na mestu. Občina ni tako revna, kot se sama predstavlja. V Idriji pa morajo takoj vse potebno urediti, da se zasilna šola odpre v stari mežnariji. S tem ukazom je deželna vlada odrekla kakršno koli podporo iz javnega sklada.

Na ta ostri ukaz so se prizadeti nekoliko zganili. Ponovno so se sestali in obravnavali ustanovitev zasilne šole ter sprejete sklepe 29. oktobra 1866 poslali deželni vladi: Mežnarija bo stanovanje za učitelja in učilnica. Naslednje leto bodo mežnarijo prezidali, tako da bo v učilnici prostora za 40 do 50 učencev.

Učitelj bo opravljal organistovsko in cerkovniško službo ter za to dobival 42 mernikov žita (pšenice, ajde, koruze), zraven 50 goldinarjev plače. To je skupaj 122 goldinarjev, če mernik računajo pol,50 goldinarja.

Ti dohodki zadostujejo, da se zasilna učna moč dobi. Če število šoloobiskujočih otrok ne bo preseglo števila 50, bo zadostovala tudi šolska soba, dokler se mežnarija ne uredi in prezida.

Občina se je zavezala, da bo ves gradbeni material darovala, poleg tega se je pojavil neki dobrotnik, ki je bil pripravljen določen znesek darovati za obnovo mežnarije. K temu sta dekan Janez Kovačič in župnik Franc Svetličič pripomnila, da bo učitelj kot cerkovnik dobival od ustanov letno 9,55 goldinarja. Torej bo ves njegov dohodek znašal 131 goldinarjev 85 krajcarjev.

Po statističnem pregledu šoloobveznih otrok naj bi vsakdanjo šolo obiskovalo:

14 dečkov in 13 deklic, ki so 1/8 milje oddaljeni od šole, in 39 dečkov in 33 deklic, ki so 1/8–1 milje oddaljeni od šole, ponavljalno šolo pa:
18 dečkov in 20 deklic, ki so 1/8 do 1 milje oddaljeni do šole.

Občina Godovič, župnijski urad in župan so v vse to privolili in obljubili, da bodo pričeli pomladi leta 1867 s prezidavo mežnarije v šolo in da bo učitelj-organist za poučevanje dobil navedeni znesek, tj. 131 goldinarjev 85 krajcarjev.

O sprejetih sklepih je okrajni urad v Idriji obvestil deželno vlado, ki je 13. novembra 1866¹⁹ odgovorila, da se z vsemi sklepi strinja in izreka občinskemu odboru v Godoviču zahvalo, da so zadevo zasilne šole tako ugodno rešili.

Ko so v Godoviču pričeli z resnimi pripravami za gradnjo, je okrajni urad obveščal deželno vlado o napredovanju, da občani že žgejo apno, da pripravljajo les. Odgovor deželne vlade pa je bil, da naj z gradnjo pričnejo aprila prihodnjega leta, če imajo že pripravljen material.

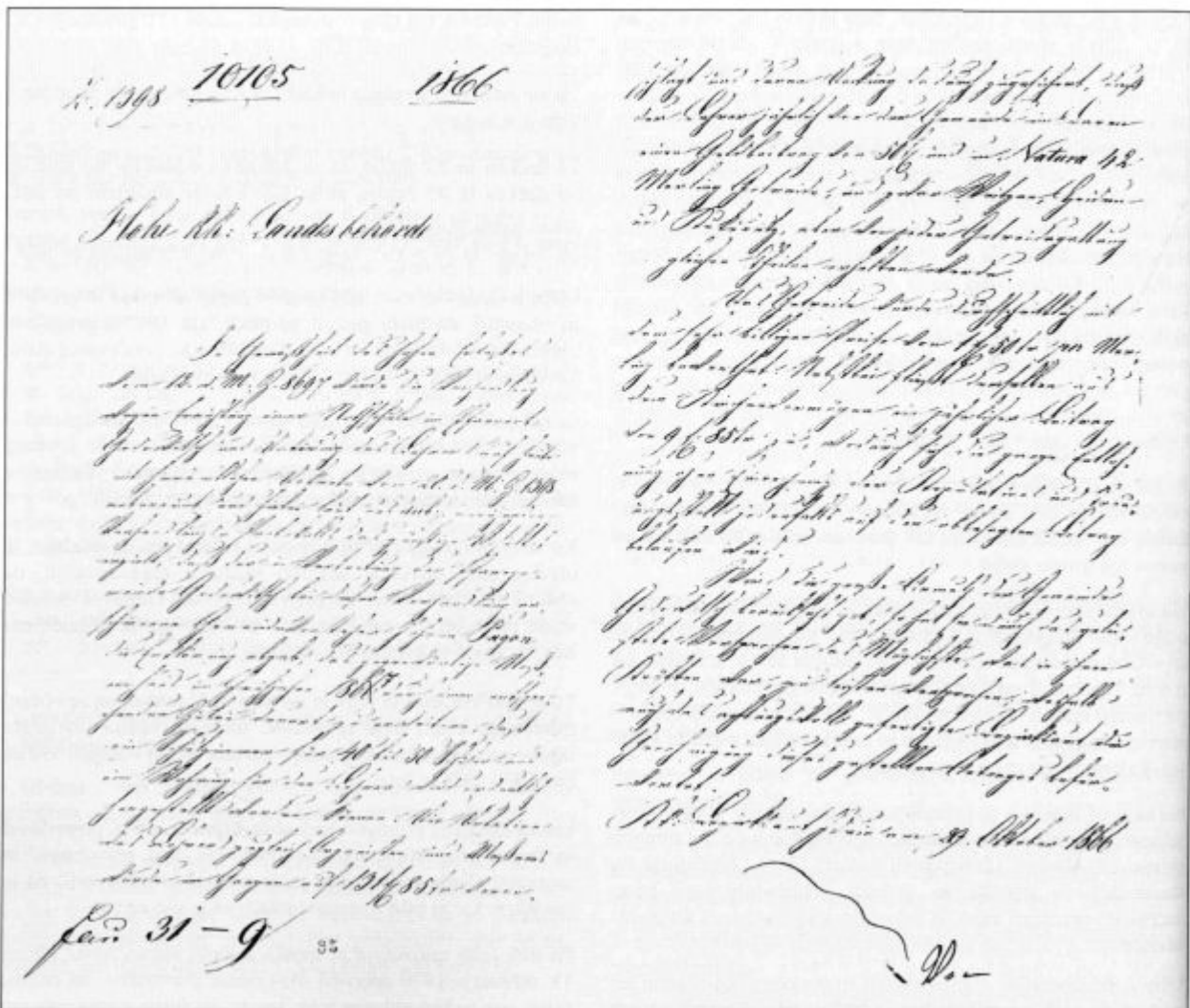
To je bilo vse lepo in prav le na papirju. V resnici pa se občani sploh niso hoteli lotiti prezidave. Imeli so vedno sto in sto izgovorov, s katerimi so gradnjo zavlačevali in odlagali vse do leta 1870, cela tri leta.

Šolska oblast je ponovno zadolžila župnika, da bi posredoval in farane pregovoril, naj poprimajo za delo pri obnovi in prezidavi. Toda župnik sam je že obupal in odgovoril, da je vse storil, kar je bilo v njegovi moči, pa je vse zaman.

Po treh letih mirovanja in molka je novi župan Janez Pagon 13. februarja 1870 sporočil okrajnemu glavarstvu, da občina sploh »ni voljna zidanja šole, ker je do Idrije samo eno uro daleč in mladina lahko hodi tja v šolo, kjer se bo več naučila, kot bi se na domači zasilni šoli.«

Komisjski pregled, ki je bil predviden za 30. januar 1867, so opravili šele 6. aprila 1870. V zapisniku tega ogleda beremo²⁰: »Razmere se od leta 1866 glede nove šole niso nič spremenile na bolje, temveč še poslabšale: slabe letine, stroški pri popravilu cerkvenega stolpa in župnišča so bili veliki, da se ni moglo misliti na zidanje šole. Župnik Svetličič sporoči, da je

nadzornik v pokoju Jernej Tratnik v težki bolezni obljubil prispevati vse stroške za orgle in vse mojstrske stroške za zidanje šole. Šolska občina Godovič se zaveže cerkovniku in organistu, ki bo razen teh dveh služb tudi otroke poučeval, dajati:

IZ ZGODOVINE

13 mernikov pšenice á 2 goldinarja	26 goldinarjev
11 mernikov ajde á 1,30 goldinarja v denarju	14,30 goldinarjev
iz cerkvene blagajne	54 goldinarjev
stolni dohodki	9,85 goldinarjev
Skupaj	109,15 goldinarjev

Ker pa učitelj – organist – cerkovnik mora dobiti najmanj 120 goldinarjev, mu bo soseska dodala razliko.«

Zapisnik so podpisali:

Franc Svetličič, župnik
 Janez Pagon, župan
 Jožef Govekar
 Jožef Pišljar
 Janez Rudolf
 Miha Pivk
 Martin Leskovec

S tem se je faranom zadeva zdela popolnoma urejena, seveda če dobrotnik Jernej Tratnik, ki je živel v Gradcu, prevzame vse stroške zidanja šole. Ko pa je Jernej Tratnik zvedel, kaj njegovi rojaki pričakujejo od njega, je 15. aprila 1870 sporočil godoviškemu županu »da se ne zaveže prevzeti vseh stroškov zidanja nove šole, ampak da daruje v ta namen 200 goldinarjev«.

Vsako leto je davčna uprava v Idriji morala javiti, koliko davka mora prispevati občina Godovič. Za primerjavo imamo davčne obveznosti za leto 1870. Iz pregleda davčne obveznosti so ugotavljali, koliko denarja bi občina lahko prispevala za gradnjo šole.

Prispevki davkarji za leto 1870²¹:

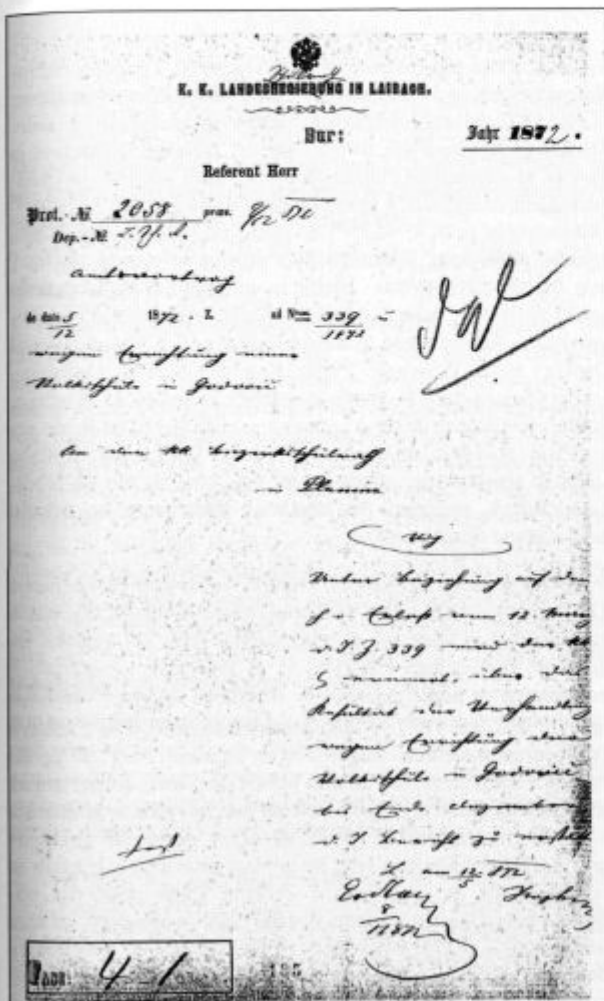
zemljiški davek	837,67 goldinarjev
hišno razredni	70,93 goldinarjev
hišno obrtni	4,59 goldinarjev
obrtni	42 goldinarjev
dohodninski	39,88 goldinarjev
Skupaj	994,84 goldinarjev

(Pri seštevanju se je uradnik nekoliko zmotil, po seštevku je bil pravilni izračun davka 995,07 goldinarjev. op.p.)

Proti koncu leta 1870 je okrajni glavar sporočil deželni vladi, da »je šolsko vprašanje v Godoviču za zidanje šole do skoraj rešeno. Ta šola je tembolj potrebna, ker tam skozi merijo inženirji sedaj novo želenico, ki bi šla iz Škofje Loke skozi Vipavo v Trst. V Godoviču bi bila velika železniška postaja.«

Na to zagotovilo je deželna vlada 1. aprila 1871 ponovno naročila šolskemu svetu v Planini, naj pripravi vse za pričetek gradnje. »Občina sama na vse načine zadržuje, obeta, a ne pokaže nobene dobre volje.«

Ponovno so se prošnje, vloge, ukazi, zapisniki, sporočila in papirnate obljube menjavale od okraja, okrožja, deželne vlade in občine, z gradnjo pa kljub temu še niso pričeli. Vse je ostalo pri obljubah iz leta 1871.

UKAZ DEŽELNE VLADE ŠOLSKEMU SVETU V PLANINI O GRADNJI ŠOLE. (ARS. KONVOLUTI... 64, ŠT. 2058)

Ponovno je deželni šolski svet 12. marca 1872²² ukazal okrajnemu šolskemu svetu, da »ima isti takoj storiti, da se zidava prične.«

Sedaj se je oglasil tudi Jernej Tratnik iz Gradca in ponovno potrdil, da bo daroval za gradnjo nove šole obljubljenih 200 goldinarjev, »ker iz srca želi, da bi na ta način položil temelj za bodočo ljudsko izobrazbo v Godoviču.«

Deželni šolski svet si je vedno bolj prizadeval, da bi končno le prišlo do prezidave mežnarije, in je še spodbujal vaščane in predvsem okrajni šolski svet z obvestilom, da bodo v letu 1872 ustanovili nove šole na Vojskem, v Ledinah in v Zavrattu in »da inženir pride na tem potu tudi v Godovič, da se spravi zidanje odnotne šole v pravi tir.«

Okrajni šolski svet je ponovno sklical posvetovanje za 29. december 1872. S tega posvetovanja so deželni vladi poslali zapisnik, ki pravi:

»Občina je v letu 1866 štela 593 duš in plačuje 994,84 goldinarja davka. Deželna vlada je zahtevala šolo v Godoviču, ki bi morala biti zgrajena do konca avgusta 1871. Deželna vlada je 11. januarja 1871 žugala s kaznijo, ker občina kljub vsem obetanju še ni ničesar storila. Staro mežnarijo se po inž. Henriku Pileju adaptira kot šolo, tako da bo šolska soba za 70 do 80 otrok prostorna. Plača učitelja se določi na 360 goldinarjev. Jernej Tratnik daruje 200 goldinarjev. Občina pa da razsvetljava, drva in snaženje. Zidanje bi stalo 1.500 goldinarjev, 400 goldinarjev bi računal zidarski mojster. Janez Pagon je pripravljen brezplačno odstopiti prostor, kar ga bo nova zgradba potrebovala. Župnik želi, da bi se z delom le kmalu začelo. Podpisani: župan, odborniki, okr. glavar Grimm, inž. Pile.«

Inž. Pile je pripravil podrobni predračun za gradbena dela:

zidarska dela	683,74 gld. za mojstre 565,43 gld. material 480,54 gld. delavci
kamnosek	37,20 gld.
tesarska dela	268,99 gld. mojster 498,56 gld. material 71,18 gld. pom. dela
mizarska dela	210,70 gld.
ključavničarska dela	234,72 gld.
železo	30 gld.
kleparska dela	67,60 gld.
pleskanje	12 gld.
pečarska dela	68,64 gld.
steklo	47 gld.
oprava šole	110 gld.
Skupaj	3386,30 goldinarjev

Okrajno glavarstvo je 29. januarja 1873 poslalo zapisnik obravnave z dne 29. decembra 1872 in predračun deželnemu šolskemu svetu s prošnjo, naj »isti določi in plačuje letnih 360 goldinarjev za učno moč v Godoviču.«²³

Ko je izgledalo, da se bo le pričelo z gradnjo, je ponovno prišlo do zastoja. Leta 1875 je župan Tomaž Gantar sporočil okrajnemu šolskemu svetu, »da se je izvršila poprava župnišča in mrtvašnice in prosí, naj se zato počaka z zidavo šole do leta 1876.«

Deželni šolski svet je prošnji ugodil in določil 3. junij 1877 za ponovno obravnavo za zidanje nove šole.

Zapisnik okrajnega šolskega sveta v Logatcu s podpisi občinskih zastopnikov v Godoviču navaja naslednje utemeljitve: »Leta 1873 je napravil inženir načrt in proračun za šolo. Stroški bi znašali 3386,30 goldinarjev. Deželni šolski svet je dovolil iz normalnega šolskega fonda 1200 goldinarjev podpore, ki so se naložili v kranjsko hranilnico dne 21. 3. 1875.²⁴ Občina pa se je 7. 4. 1875²⁵ zavezala, da hoče naslednje leto zgraditi novo šolo. Deželni šolski svet pa je ukazal, naj se s tem delom takoj prične. Plačo za učitelja bo dajal deželni šolski svet. Le kurjavo, razsvetljava in notranjo opravo prevzame občina sama. Občinski zastopniki: župan Tomaž Gantar, Jožef Govekar, Franc Zagoda, Martin Leskovec, Jakob Menard, Jurij Raznožnik in Janez Pagon pa se zavežejo, da hočejo takoj prihodnjo pomlad z zidavo pričeti in do jeseni isto dovršiti, kar doslej niš mogli izvršiti zaradi slabe letine in stroškov pri popravi župnišča, dasi so bili obljubili. Sedaj hočejo pripraviti ves material. Zidanje se bo oddalo potom javne dražbe.«

Ponovno je prišlo do zastoja. Okrajni šolski svet je 12. junija 1877 sporočil deželnemu šolskemu svetu o sklepu občinskih zastopnikov in zaprosil deželni šolski svet, naj počaka do pomladi naslednjega leta, ker še ni pripravljen material. S poukom pa je ponovno pričel v mežnariji organist Luka Rejec.²⁶ Jeseni leta 1877 se je le premaknilo, pričeli so z nabavo gradbenega materiala. Županstvo so zaposlili za 1200 goldinarjev, vendar deželna vlada ni hotela poravnati dolga, ampak je zahtevala račun o porabi. Šele na podlagi računa je deželna vlada 23. novembra 1877 krila stroške v višini 300 goldinarjev. Aprila prihodnjega leta, še predno so pričeli z gradnjo in oddali razpis za izvajalca, je deželna vlada pripravila podrobno specifikacijo. Država je dala 1200 goldinarjev, od tega so porabili 300 gld. za material. Ostalo je še 900 goldinarjev državne podpore in 200 gld. podpore Jerneja Tratnika. Ostali material, kar bi ga še potrebovali, pa mora občina sama priskrbeti. Javna dražba je bila razpisana in določena za 29. maj 1878. Delo je prevzel zidarski mojster Perini iz Idrije.

Kljub slabemu jesenskem vremenu so hiteli z gradnjo in jo končali 13. januarja 1879. Godoviški župan je zaprosil deželni šolski svet za prevzem in pregled šolskih prostorov že takoj po končani gradnji, vendar so šolske prostore pregledali šele februarja 1879. Pregledal jih je tudi zdravnik dr. Martin Razpet iz Postojne ter pregledal, »da se ima ista radi vlage dobro zračiti in kuriti.«

Šolsko poslopje je blagoslovil godoviški župnik 12. februarja 1879, nato so pričeli z rednim poukom. Nad vhodom v učilnico je bil napis, ki ga je po vsej verjetnosti sestavil in napisal župnik Svetličič, ki je bil znan pesnik:

Poslušaj, o mladina,
nauke prave čednosti,
da imela srečne dneve
boš kedaj v starosti!

Tako je bil končan 14-letni boj za šolo. Občina je dosegla to, za kar se je ves čas borila, namreč da ji ni bilo treba prevzeti vseh stroškov za gradnjo in vzdrževanje učitelja.

Zanimiv je pripis kronista²⁷, ki ugotavlja, za kakšno ceno je občina dobila to zmago:

1. Farna občina, tedaj po obsegu in številu prebivalstva ista kot politično upravna občina, je žrtvovala za šolo cerkveno mežnarijo. Pet velikih posestnikov ni bilo pripravljeno odstopiti nekaj zemljišča za novo šolo. Župnijska cerkev, komaj leta 1863 povzdignjena iz vikariata v župnijo, je tako izgubila hišo za cerkovnika, ne da bi zato dobila kakršno koli odškodnino ali drugo stanovanje za cerkovnika. Tako godoviška župnijska cerkev nima od leta 1879 poklicnega cerkovnika, ampak le zasilnega mežnarja, ki je ali bajtarski ali gostaški človek iz bližine cerkve, kar ni niti župljanom v čast, niti cerkvi sv. Urbana v korist. S tem je namreč oškodovan tudi cerkovnik, zlasti pri plačilu; prej je imel prosto stanovanje in biro, od leta 1879 pa dobiva samo biro, in to zelo pičlo. Zato je tudi njegovo delo primerno plačilo opravljeno.

Ali je odstopila mežnarijo z vednostjo in privoljenjem višje cerkvene oblasti, se ne more ugotoviti, prej kot ne se je zgodilo brez njene vednosti. Pa tudi v slučaju, da je bila mežnarija občinska last, kar je zelo dvomljivo, je bila dolžnost občine poskrbeti cerkovniku stanovanje drugod.

2. Šola stoji sredi vasi tik ob križišču dveh najbolj prometnih cest. Promet na cesti in ropot vedno hitrejših vozil moti pouk, ker odteguje pozornost učencev od predmeta in ovira učitelja. Neposredna bližina ceste je nevarna za otroke, ko prihajajo in zlasti ko odhajajo od pouka.

3. Šolsko poslopje je brez zadostnega svežega zraka, brez sonca, zato pa vlažno in nezdravo. Spredaj proti severu obr-

njeno je prometna cesta s križiščem, na južni strani se skoraj dotika župnišča, od katerega ga loči le 1,80 cm širok prehod, kamor sonce ne posije, zadnja stran je obrnjena proti jugozahodu, ima majhno trikotno dvorišče, obdano z dvema sosednjima gospodarskima poslojema, ki preprečujejo sončnim žarkom posijati v stanovanjski del stavbe. Severozahodni del poslopja meji na cesto in odprto dvorišče sosednjega posestnika in dobiva dovolj svetlobe, ne pa svežega zraka in sonca.«

Tako je kronist ugotavljal, ali je s prezidavo mežnarije godoviška občina dobila primerno in zdravo šolsko poslopje.

Ob zaključku sestavka za obdobje do prve svetovne, ki pomeni prelomnico šolanja otrok v tem delu slovenskega ozemlja, še o poučevanju otrok v narodnem jeziku. V tem obdobju je bil tudi močan potujčevalni vpliv, vendar je bil pouk otrok odvisen v največji meri od učitelja samega. Večina organistov-učiteljev in kasneje župnikov v Godoviču, ki so delovali med kmeti, so skrbno gojili slovenski jezik in poučevali otroke v cerkvi in v šoli v maternem jeziku.

Godoviški učenci so dobili tudi dobro podlago za nadaljnje šolanje, kar je razvidno iz dostopnih in ohranjenih letnih poročil idrijske glavne šole, kasneje preimenovane v c. kr. rudniško osnovno šolo, kljub temu da je godoviški župnik zapisal v kroniki, »da godoviški učenci niso nadarjeni«. Mislim pa, da otroci verjetno niso imeli prave spodbude in zato tudi premalo veselja do učenja. Tudi razni nesporazumi in dolgoletni boj za šolo niso ostali brez posledic. Idrijsko osnovno šolo je obiskovalo 21 učencev, med njimi so tudi tri deklince.²⁸

leta 1808 – Bartolomej Karč, Matej Branšič, Štefan Pagon

leta 1831 – Martin Cigale

leta 1836 – Gašper Piš(l)ar, Jožef Tomažič

leta 1838 – Anton Karč, Matija Karč

leta 1846 – Ivan Zagoda

leta 1849 – Gertruda Jelovčan

leta 1853 – Ivan Klausner, Marija Tratnik

leta 1855 – Jože Leskovec

leta 1877 – Pavel Gantar

leta 1878 – Anton Slabe, Franc Slabe

leta 1883 – Franc Moser

leta 1891 – Jožef Lenasi

leta 1900 – Frančiška Treven

leta 1901 – Frančiška Kovačič

leta 1907 – Fračišek Vidic

V tem prvem delu delovanja zasebne godoviške šole je več podatkov in podrobnejše prikazano prizadevanje vikarjev in župnikov za poučevanje otrok vse do leta 1879, ko je postala redna enorazrednica. Velikokrat so župniki morali sami poučevati poleg verouka tudi branje, pisanje in računanje,

posebno takrat, ko niso dobili sredstev za organista-učitelja. Če pa je župnik želel, da bi zaradi njegove prezaposlenosti poučeval organist, ga je moral plačati iz lastnih sredstev.

Da je o delovanju zasebne organistovske šole natančno ohranjenih in zapisanih toliko podatkov, se moramo zahvaliti župniku Janezu Jelencu (župnik v Godoviču od 1913 do 1918), ki je skrbno zbiral in prepisoval nekatere uradne dokumente ter jih kronološko uredil za kroniko svoje župnije, kraja in šole.

Zahvaljujem se sedanjemu župniku Vinku Kobalu za posredovanje zapisa o delovanju godoviške šole v času do leta 1879. Pri pripravi prispevka mi je bil v veliko pomoč tudi zapis o godoviških dušnih pastirjih, ki je ohranjen v župnijskem arhivu.

OPOMBE

¹ Župnijski arhiv župnije Godovič (rokopis), p. Felician Pevec Jože OFM iz frančiškanskega samostana v Novem mestu mi je posredoval podatke po pregledu : Protocolum Conventus Runensis Ab anno 1781 (rokopis), Protocolum Conventus Neostadiensis 1782–1820 (rokopis), Šematizem za leto 1780 (rokopis), Catalogus cleri dioc. Labac. 1828. Najlepše se mu zahvaljujem. NŠALJ, fond ŠAL/Ž, 1827 (18. 12.), 5/1258.

² 225 let novomeške gimnazije, Novo mesto, 1971, str. 303, 307.

³ NŠALJ, fond Šal/Ž, 1827 (18. 12.).

⁴ Župnijski arhiv, župnija Godovič (rokopis).

⁵ Župnijski arhiv.

⁶ Župnijski arhiv, Dušni pastirji v Godoviču (rokopis).

⁷ Župnijski arhiv, Dušni pastirji v Godoviču.

⁸ Župnijski arhiv.

⁹ Arhiv Republike Slovenije, Konvoluti deželne vlade za Kranjsko 1861–1918, št. 64, Godovič šola, 5. november 1864, št. 9805.

¹⁰ Župnijski arhiv, NŠALJ, ŠAL/Ž, 20. september 1878, Mihael Arko, Zgodovina Idrije, Gorica 1931, str. 247.

¹¹ ARS, Konvoluti..., 17. april 1865, št. 3235.

¹² ARS, Konvoluti..., 13. maj 1865, št. 236.

¹³ ARS, Konvoluti..., 28. junij 1865, št. 5816.

¹⁴ NŠALJ, ŠAL/Ž, 3. september 1865, št. 1147.

¹⁵ ARS, Konvoluti..., 12. januar 1866, št. 14330.

¹⁶ ARS, Konvoluti..., 23. junij 1866, št. 3830. Župnijski arhiv.

¹⁷ ARS, Konvoluti..., 16. julij 1866, št. 153/27. Župnijski arhiv.

¹⁸ ARS, Konvoluti..., 12. oktober 1866, št. 8697. Župnijski arhiv.

¹⁹ ARS, Konvoluti..., 13. november 1866, št. 10105.

²⁰ Župnijski arhiv, rokopis.

²¹ Župnijski arhiv.

²² ARS, Konvoluti..., 12. marec 1872, št. 339. Župnijski arhiv.

²³ Župnijski arhiv.

²⁴ Župnijski arhiv.

²⁵ Župnijski arhiv.

²⁶ Župnijski arhiv; organist Luka Rejec je že leta 1865, ko je prišel v Godovič poučeval otroke v branju, pisanju in računanju.

²⁷ Janez Nepomuk Jelenc, župnik od 9. septembra 1913 do 7. decembra 1918, zbežal pred italijansko okupacijo. Rojen pri Brecu na Prezrenjah št. 8, župnija Dobrava pri Kropi, 7. maja 1865, kot prvi sin posestnika Valentina in Jere roj. Jerala, imel je pet mlajših bratov in dve sestri. Prve nauke je prejel od popotnega učitelja Halerja. Osnovno šolo je obiskoval v Kropi pri učitelju Korču, ki je prigovarjal očetu, naj da pridnega dečka v šole. Drugi, tretji in četrti razred je obiskoval v Kranju, 5. razred v Ljubljani, kot šestošolec je odšel v Pazin in od tam po prvem semestru v Karlovac, kjer je končal gimnazijo z maturo. Bogoslovje je obiskoval v Ljubljani, posvečen 23. julija 1892. služboval 1892 v Dragatušu, nato v Podzemlju 1895, na Igu do 1896, v Sostrem 1897, ko je odšel za župnijskega upravitelja v Ledine, 7. novembra opravil žup. izpit in postal župnik, kjer je ostal do 1913, ko je prišel v Godovič; tu je bila njegova sestra Marija učiteljica.

Dal je poslikati cerkev, napravil žično vrtno ograjo pri župnijskem vrtu, dokupil kos travnika k parceli pri Koštelu, prenovil spodnje prostore v župnišču, okusil vsa vojna leta, zbiral podatke za zgodovino župnije, popisal, kakšno je bilo v vojnih letih življenje v tej vasi, ležeči ob eni glavnih cest – dovoznih za soško fronto. Po italijanski okupaciji je okupatorjem (4. novembra 1918) rekel, naj se umaknejo preko demarkacijske črte. Za to je bil obsojen na internacijo, a je 7. decembra zbežal pod pretvezo, da gre obhajati bolnika, pobegnil preko Zavrata v Žiri in dalje na Gorenjsko k sorodnikom. Ustavil se je v Spodnji Golici v selški župniji. Škofu njegov pobeg ni bil po volji. Farani so ponovno prosili zanj, da bi se vrnil, kar so Italijani tudi dovolili. Toda bil je previden, ni verjel italijanskim besedam. Dal je odpoved na godoviško župnijo in bil imenovan za župnijskega upravitelja na Vrhu pri Sv. Treh Kraljih. Tu je ostal od 1921 do 1922, ko je šel v pokoj. Umrl je v Ljubljani v Leonišču 27. februarja 1925, pokopan v svojem rojstnem kraju. Bil je zelo varčen gospodar, zato velikokrat tudi obrekovan. (Župnijski arhiv, avtobiografija).

²⁸ Classification der Schüler an der k.k. Hauptschule in Idria 1808, Letno poročilo četverorazredne ljudske šole c. kr. rudnika v Idriji, letno poročilo c. kr. rudniške deške ljudske šole v Idriji.

IZ ZGODOVINE

RAFKO TERPIN

ANTON KOS 1945–1974

ANTON KOS – 18. 12. 1944

43-letni brivski mojster Anton Kos se je 29. oktobra 1945. leta končno vrnil domov v Idrijo. Za njim so bila leta in meseci pregnanstva. V februarju 1943 so ga pobrali v italijanski delovni bataljon, ki ga je vojna oblast vlekla čez Sardinijo, Korziko, v južno Francijo. Kolikor se je dalo, je mojster živel v stiku z domom in soprogo Julko. Seveda je vedel, da je hišo zadela bomba in jo bo treba brž po končani vojni obnoviti. Dela se ni ustrašil.

Zapisi si sledijo v naslednjem zaporedju:

3. 8. 1945

Gradbeni mojster Ludvik Velikonja naredi predračun za ves potrebni stavbni les.

28. 6. 1946

Obrotno dovoljenje, vpisano v obrtni register štev. II. pod zaporedno številko 90. Predsednik Franc Medved, referent Viktor Pagon.

Avgust 1946

Obnavljanje poškodovane hiše: rušt, prekrivanje strehe, dimnik. Sodelovali tudi štirje nemški ujetniki.

1947

Davčna prijava. Omenjen je pričetek obratovanja – leto 1925. 19.782 dinarjev znaša kosmati dohodek.

Režijske stroške je navedel po naslednjem redu:

1.200 din – amortizacija brivskih predmetov

2.000 din – kurjava, razsvetljava

1.600 din – čiščenje prostorov, inventarja, perila

275 din – davek na promet

213 din – prispevek združenju

Kosmati dohodek se je v naslednjih letih tako spreminjal:

1948 – 26.268 din

1950 – 32.000 din

1952 – 42.760 din

1953 – 45.760 din

Podnajemnika sta bila v povojnih letih dva – oče Anton Kos in družina Poljanec. Najemnina je znašala po 2.600 dinarjev.

1948

Za nekaj mesecev 1948. leta si je zapisoval dnevne zasluzke. Po višini izstopajo petki, do 200 din (marec, april, maj). V septembru in okrobru petkovo povprečje močno pade. Ob nedeljah niso delali.

Ob istih dnevnih preglednicah je kasneje (domnevam, da 1950. leta – R. T.) utrjeval angleški jezik, očitno ni hotel pozabiti vsega znanja, pridobljenega v delovnem bataljonu (1943–1945).

12. 10. 1950

Kupil moško kolo Remont s tovarniško številko 2724, takso plačal. Ogrodje (rušt) je 26. junija kupil od Carusa (Korzota).

September 1950

Kot državno posojilo vplačal 1.000 dinarjev.

26. 10. 1950

Ves oktober krasno toplo vreme. 25. je začelo deževati, danes gre oboje – dež in sneg. Ohladilo se je. V dolini se sneg ni prijel.

28. 1. 1952

MLO Idrija poziva k plačilu 73 dinarjev (1. obrok akontacije davka za leto 1952).

1953

V januarju je bilo 18 sončnih dni, v februarju 20, v marcu 29, v aprilu 17, v maju 16, v juniju 3, v juliju 19, v avgustu 24, v septembru 16, v oktobru 10, v novembru 17 in v decembru 9. Ob koncu leta je bilo za dva prsta snega.

1953

V decembru si je iz Borca prepisal Seliškarjevo pesem Malodušnim.

1953

Od nekod prepisano besedilo z naslovom – Mlademu človeku na pot v življenje – vsebuje tudi dva podčrtana stavka: Največja skrivnost uspeha je zaupanje vase. Ničesar ne boš dosegel, če ne boš veroval v uspeh.

PRED BRIVNICO OKROG L. 1930. TRETJI Z LEVE JE ANTON.

1953

Kosov najemnik P. J. je 1953. leta plačeval 180 din mesečne ali 2.160 din letne najemnine.

29. 9. 1953

Iz Patentne pisarne pri trgovski zbornici LRS mu pišejo, da lahko zaščitno znamko Idrija registrira le podjetje ali obrtnik. Kot brivec Anton Kos ne more dobiti še dovolilnice za izdelovanje lasne kreme. Ostaja možnost uporabljati neregistrirano kremo, a je v tem primeru zakonska varnost bolj šibka.

18. 1. 1954

Jesen 1953 je bila suha, v decembru je padlo za dva prsta snega. V januarju 1954 je nasedlo 15 cm suhega. Največ je bilo 13° mraza. Pred sv. Antonom se je ujužilo, tako vreme se kar vleče.

19. 2. 1954

Kupil 15 kg otrobi (kokošji futer).

20. 2. 1954

Kupil 10 kg krme (mešano – pšenica in proso).

23. 2. 1954

Za 150 din dokupil 10 kg kokošje krme.

Kupil še 20 kg 80% grifig moke za 940 dinarjev.

16. 3. 1954

Zdravniški pregled pri dr. Novaku, na rentgenu dr. Hribernik. Vse opravil v enem dnevu.

31. 5. 1954

Obisk higienske postaje. Tri injekcije proti tifusu: 4., 17. in 31. maja. Pregled blata in krvi.

28. 6. 1954

Klajderkosten zamenjal za 4 kubike bukovih drv. Žaganje že ob 4. uri zjutraj. Cepil jih je Janez Šinkovec, Tone jih je nosil v drvarnico, Julka zlagala. Žaganje na štiri zarez je koštalo 110 dinarjev.

5. 7. 1954

Zakonca sta kar sama preoblekla divan v brivnici. Od 5. zjutraj do 3. popoldan. 6.000 dinarjev.

19. 8. 1954

Pri MLO Idrija so organizirali izvidniško in opazovalno službo. V njej so bile pretežno ženske (mlajše). Evidenco prisotnih je po svoje vodil tudi mojster Kos. 19. avgusta jih je za realko 10 marširalo. 26. avgusta so jih učili, kako se rešuje izpod ruševin. 2. septembra je bilo 7 prisotnih, inštruktor Škarobot je manjkal. 9. septembra so spet teoretizirali.

13. septembra so akcijo zaključili. Od 19 oseb je imel vsak od njih osebno zadolžitev, o kateri pa ni zapisane besede.

27. 8. 1954

Ljudski odbor mestne občine Idrija mu za leto 1954 odmeri za 1.200 din davka. Plačati je treba v roku 15 dni, II. in III. obrok.

1. 10. 1954

Ferdo Vidmar je med popisovanjem obrtnikov stopil tudi v Kosov lokal.

9. 10. 1954

Prvič zakuril peč.

11. 10. 1954

Pokopali so strica Poldeta Tratnika. Pri 75 letih ga je udarila srčna kap.

11. 10. 1954

Električist Makuc v strojčku za britje montira tri upore proti šumenju v radiu (400 din). Hkrati šel javit (T. K.) na postajo LM, da je delo opravljeno. (Najbrž se je kdo od sosedov pritožil. op. – R. T.).

13. 10. 1954

Z njive pospravili zelje, bilo ga je za 6 škafov.

1. 11. 1954

Vsi sveti. Sončen dan. Rože so se izcvetele.

8. 11. 1954

Obrtni zbornici Tolmin je plačal 1.100 dinarjev. V teh dneh si je tudi prepisal pomenljivo misel Walterja Scotta:

Star les je treba sežgati,
stare knjige brati,
staro vino piti,
stare prijateljce povabiti.

8. 12. 1954

Novost pri hiši. Kupil je kuhalnik na dve luknji. 9.700 dinarjev.

18. 12. 1954

Za tablo nad vhodom v brivnico – z napisom BRIVEC – KOS ANTON, velikosti 97 × 47 cm je mestni občini plačal 400 din.

14. 1. 1955

Dobil razpredelnice za novo točkovanje stanovanj. Po njej se je prejšnja najemnina 360 din dvignila na 447 din (6 din na 1 m²). Kosovo stanovanje 58 m².

7. 2. 1955

Tat v hiši! V kletnem oknu našli razbito šipo. Iz predala je zmanjkal denar. 12. februarja ponovno! Mojster javil na Zaščito (postajo ljudske milice).

11. 3. 1955

Na sodišču zaradi tatvine. Okradla sta ga mladoletna P. M. in K. L. Njuni materi sta privolili v povračilo škode: 6.000 din v gotovini, okno, zelje, 127 din sodnijskih stroškov.

Pojamral je sodniku Danilu Severju, da dela družina mladoletnega P. M., ki je bila Kosov podnajemnik, v stanovanju škodo. Sodnik je zato napravil odločbo, naj imenovani do 1. 5. 1955 izpraznijo kvartir. P. so spisali proti-pritožbo, polno neresnic. Obravnavo so imeli 13. 4. 1955, na njej je bila izselitev potrjena.

Istega dne je T. K. pričal na sodnji, da je pokojni Vincenc Novak 11. 11. 1943 na Sardiniji umrl zaradi malarije.

18. 4. 1955

Prekopal oba vrtova in pognojil. Pri Fančitu je šlo sedem fajmoštrov gnojnice, na Šepetavcovem pa 14. Pomagal je Kala: 6 štamprlov, kofe, suho meso, kruh.

4. 8. 1955

Popis na postaji LM glede vojaških let:

- februar 1943: bataljon speciale (delovni)
- maj 1943: Sardinija (pri 234. kompaniji do 8. 9. 1943)
- ameriansko ujetništvo
- april 1944, na Korziko
- maj 1945, v Francijo
- 29. 10. 1945, prispel domov

Naslov: APO 772

Kompanija (četa) 1410

Matrikola: 000039

18. 8. 1955

T. K. kupil za 200 din zajko pasme činčila. Stara dva meseca in pol.

25. 10. 1955

Gasar Pavle Kogej je za mojstra izdelal dva nagrobna spomenika. Delo je stalo 6.400 din; prevoz, montiranje in sekanje črk 2.100 din, zlato 900 din, tringelt 500 din in pokopališčna taksa 300 din. Skupaj 10.200 din.

1. 11. 1955

29. oktobra je po dežju vse popoldne snežilo. Zadnjega oktobra je bil spet le dež. Danes mede, jako mrzlo je. V Idriji le pobelilo, v hribih ga je pol metra. December in januar 1956 topla in suha, februarja mrzlo do -25° C. Marec hladen, april

deževen in hladen, konec meseca ozelenela trava. 20. maja na Vojskem namedlo 10 cm visoko.

Maj 1956

Najemnina za vrt pri Šepetavcu na levem bregu Nikave: 1954. leta – 300 din, 1955. in 1956. po 400 din lastnici Marjanci Jurjavčič.

29. 2. 1956

Zapisal si je recept krepke pijače, imenovane Kozaška kri: 20 dkg kave, 30 dkg sladkorja, 1 l rdečega vina, 0,5 l belega žganja. Tudi postopek, kako jo zvariš, je zabeležen.

2. 4. 1956

Obisk pri dr. Hriberniku. Sree je zdravo, pritiska 160. Za vizito dal 200 din, za tablete 115 din.

1. 5. 1956

Izlet: S korjero v Ajdovščino in Dornberk – Zali Hrib. Naslednji dan nazaj domov.

10. 9. 1956

Obnavljanje vodovoda. Dolžina jarka 19 m, globina 1 m, stroški 1.800 din. Prebijanje zidu v kevdru je stalo 300 din. Za vodo je v letu 1956 plačal 205 dinarjev.

12. 9. 1956

Plačal zavarovalnino proti požaru: 600 din.

7. 8. 1956

Nabavil 4 kubike drv po 2.000 din.

13. 10. 1956

Pri Klemenčiču na Oblakovem Vrhu je kupil 294 kg krompirja po 12 dinarjev.

29. 10. 1956

Hišni davek: 1955 – 454 din
1956 – 500 din

27. 11. 1956

Na licu se mu je izrinila bula. Na nedeljo 27. novembra jo je dal operirati. 10. decembra je bilo lice že zdravo. Cena – 1.000 din.

1956:

V davčni prijavi za tekoče leto je navedel:
3.764 – čisti dohodek od zgradbe
34.594 – čisti dohodek od obrti
11.000 – kurjava, razsvetljava
600 – amortizacija
2.808 – davek na promet
500 – obrtna zbornica
498 – sklad za usposabljanje kadrov

31. 1. 1957:

Plačal davek 2.400 din. Socialno zavarovanje: 2.250 din.
9. 2. 1957 – Preko banke nakazal za socialno zavarovanje 4.500 din, 6. aprila 1957 pa 2.250 din.

23. 3. 1957

Nabavil 15 l vina po 126 din.

25. 3. 1957

2 kg salame in 2 kg želodca je zneslo 3.000 din.

3. 4. 1957

Belili so sobo in kamro. 36 ur dela. Polde Čibej je računal po 60 dinarjev na uro.

12. 4. 1957

Kupil 10 piščancev, dva sta hitro krepala (po 68 din).

26. 4. 1957

Andreju Štravsu iz Prvačine dal brusit 11 škarij. 13. maja dobil nabrušene nazaj.

7. 5. 1957

Sedlarka Jenkova iz Gase popravila divan in dve blazini. Računala je 2.600 din.

7. 5. 1957

Do 5. maja je bilo prav toplo. V nedeljo 6. maja se je začelo z dežjem, nadaljevalo z grmenjem in bliskanjem, potem je zapadlo 5 cm snega. V hribih do 1 metra.

17. 6. 1957

Tudi 21. junija. Žagali 5 m drv. Dva delavca pomagala 11 ur (po 50 din).

20. 6. 1957

Nabavili: 15 g kinina – 458 din
10 g resorcina – 50 din.

Julij 1957

Kako zvariš pivo: 10 l vode, pol paketa ječmena, četrt kg sladkorja, 1 dkg hmelja, nekaj kvasa kuhaj eno uro na ognju. Ohlajeno deni v steklenice.
Figovec: 10 l vode, 1 kg suhih fig, 1,5 kg sladkorja, 0,5 dkg kvasa pustiš vreti 8 do 10 dni.

10. 7. 1957

Začeli beliti brivnico. Od srede do nedelje. Malaj je Medved: 5 ur dela – 600 din. Dve malici. V ponedeljek ribali in čistili.

25. 7. 1957

Sv. Jakob: zjutraj jasno, sončno. Popoldne oblačno, zvečer dež.

31. 7. 1957

V zvezi z registracijo mazila Idrial in šampona Idrial Kosu sporočajo, da za to ni zakonske podlage, ker se smejo s tako proizvodnjo ukvarjati le strokovno usposobljene osebe, z dovoljenjem živilsko kemičnega laboratorija.

9. 9. 1957

Kupil 5 m³ drv in jih zložil v skladovnico (taso). Plačal je 2.200 din.

17. 9. 1957

S centralnega higienskega zavoda so prispeli rezultati testiranja Idriala. Mnenje klinike za dermatologijo, potem ko so vzorec testirali na hrbtih desetih oseb, je bilo, da preparat ni škodljiv in da se sme uporabljati za masažo lasišča. Šampon Idrial bi lahko uporabljali le za pranje las, nikakor za samo spiranje, ker je njegova PH reakcija previsoka. Izdelave in prodaje šampona ne priporočajo. Podpisana je bila Emilija Letonja.

Naslednjega dne je mojster Kos na Centralni higienski zavod – živilsko kemični laboratorij nakazal plačilo analize: 1.000 din.

17. 9. 1957

Kar takoj je pisal (znova) na Centralni higienski zavod, da se je v prejšnjem pismu pravzaprav pomotil in da šampon Idrial v resnici uporablja le za spiranje. Zato prosi, da bi mu zadevo dokončno rešili, saj brez šampona ne more delati.

28. 9. 1957 so mu odgovorili, naj omenjeni šampon uporablja le za lastne potrebe in da je na trgu dovolj zelo dobrih preparatov.

22. 9. 1957

Kako pripraviti medico: Skuhaj 10 l vode in 2 kg medu skupaj, da zavre. Ohlajeno daj z 1 dkg kvasa v steklenico, pusti vreti 8 dni, potlej smeš natočiti v manjše steklenice in jih zamašiti.

5. 10. 1957

Z OLO Idrija sporočili, da za prodajo lastnih proizvodov ni potrebno posebno dovoljenje, pač pa le dovoljenje za delo (izdelavo mazila), ki ga lahko dobi kar pri njihovem gospodarskem oddelku.

Dva dni pozneje je T. K. res napisal prošnjo in jo ročno nesel na vložišče. 16. oktobra je prišel odgovor, da je dovoljenje že vpisano pri OLO Idrija – gospodarski oddelek pod številko 11. Spis je vseboval odločbo, obrazložitev in pouk o pritožbi – vse zelo izčrpno. Podpisal je v.d. načelnika gospodarskega oddelka Mirko Zelenc. Prepise so vročili na šest koncev.

4. 11. 1957

Mojster Kos naroči 400 tub BLANK št. 8 pri TUBI – tovarni kovinskih in plastičnih izdelkov v Ljubljani.

14. 11. 1957 – Prejel zaboj s štirimi škatlami. Pošiljka v redu. Plačal 4.960 din.

7. 1. 1958

Anton Štrausu iz Divače dal brusiti: 5 britev, 5 škarij, električno ploščo. Račun 1.250 din. Na pošto je čakal 14 dni.

17. 2. 1958

Čistili in ribali pod v brivnici. Ponedeljek pred pustom.

6. 3. 1958

Tega dne sta z ženo napolnila 100 tub z mazilom Idrial.

7. marca 1958 je Mikuš iz Zadloga kupil 4 tube Idriala, povsem plešast moški iz Siska pa 3.

Marec 1958

Zapisal si je celo vrsto pregovorov, na primer:

Čudno, koliko nesreče je samo v tem, da nekdo mora, kar bi drugi radi.

Bolečine nam zadajajo sovražniki in zdravniki. Pogosto so sovražniki naši najboljši zdravniki.

Preveč je manj kot zadosti.

10. 5. 1958

Izjava. Podpisani Terpin Leopold, krojaški mojster v Idriji, potrjujem, da sem imel lase v obupnem stanju in sem se, na priporočilo drugih, obrnil na brivskega mojstra v Idriji Kos Antona, ki mi je lasišče najprej pregledal in ugotovil, da potrebujem zdravljenje. Po petih mesecih zdravljenja so mi pričeli lasje ponovno rasti, sprva bolj beli, a po večkratnem striženju so postali povsem normalni. Hvaležen za take uspehe se vam iz srca zahvaljujem. Idrija, 10. maja 1958. Terpin Leopold, Idrija. Podpis nečitljiv.

(Ker gre za mojega očeta, smem dopolniti, da je šlo v njegovem primeru za bolezen lasišča, saj so mu 1957. leta lasje popolnoma izpadli na več mestih, nikakor ne v obliki take ali drugačne pleše. Tisto o nečitljivem pa drži. R. T.)

31. 5. 1959

Vzidava trokrilnega okna, beljenje stavbe, barvanje napušča. V maju 1959. Trije delavci idrijskega Remonta so opravili 311 ur. Stroški 46.100 dinarjev.

24. 7. 1959

2 dkg kvasa, 1 žlico sladkorja in 1,5 dl vode daj zvečer v kozarec in pokrij. Spij zjutraj na tešče. Ponovi dvanajstkrat. Sledita še dva recepta, kako zdraviti rano na dvanajsterniku.

12. 9. 1960

Drva: 3 kubiki na 4 zarezje. Žagarju 200 dinarjev. Ferjančič je cepil 5 ur – 320 din, Janez Šinkovec – 7 ur – 400 din, Frice Knapov je nosil 9,5 ur, zaslužil 550 din. Delavcem skupno 1.470 din. Malice 600 din.

6. 10. 1960

S Patentne pisarne pri Trgovski zbornici za LRS sporočijo, da je Kosov žig registriran pri Upravi za patente dne 19. 9. 1960 pod številko 14 898. Podobno veselo novico je prejel 27. 9. 1960 iz Beograda.

Julij 1962

Davčno prijavo za leto 1962 (120.000 din) je popravil na 134.000 din.

25. 7. 1962

Na sv. Jakob ves dan jako sončno in toplo. Obeta se huda in mrzla zima.

(Spodaj stoji pripis v drugi barvi: Prav huda je bila.)

18. 10. 1962

Prvič zakuril v peč. Od julija do novembra je bilo samo lepo in sončno vreme. Prvič je medlo 16. novembra, veliko je bilo dežja. December jasen in mrzel, enako januar in februar 1963 (do -19° C). 8. marca se je nekoliko ujužilo.

1962

Brez točnega datuma stoji pripisano, v eni sapi: Kaj je za en dan, koliko je ura, nikoli ni konec tedna. (Zgovorno!)

19. 11. 1962

Napisal prošnjo Komisiji za ugotovitev delovne dobe. Odločbo je dobil 6. 12. 1962. Pojamra, da mu vojaških let niso priznali (2 leti, 8 mesecev, 19 dni).

17. 12. 1962

Obiskal ljubljansko drogerijo v ulici Milana Majcna (Šiška).

7. 12. 1962

Anton Kos, brivski mojster, je v starosti 60 let dočakal odločbo o pokojnini. Priznali so mu delovno razmerje pri idrijskem brivcu Josipu Šinkovcu od 24. 2. 1918 do 4. 9. 1922 in od 3. 10. 1923 do 4. 5. 1925. Vmes je služil vojaščino, v italijanski vojski. Vajenska doba, kadrovski rok v italijanski vojski in orožne vaje od 1. 8. 1939 do 30. 10. 1939 v posebno dobo niso štele. Tja tudi ni štel »delovni bataljon« od 12. 2. 1943 do 8. 9. 1943 in anglo-ameriško ujetništvo od 9. 9. 1943 do 31. 10. 1945, skupaj 2 leti, 8 mesecev in 19 dni, ker prosilec ni bil poklican v italijansko vojsko neposredno iz delovnega razmerja, niti ni imel 15 let skupne delovne dobe.

Kot predsednik Komisije za ugotovitev delovne dobe in posebne dobe se je podpisal Jože Gruden.

1962

V decembru je takole kupoval mozeg:

20. 12.	- 4,40 kg	- 1.460 din
21. 12.	- 5,40 kg	- 1.980 din
26. 12.	- 7,50 kg	- 2.628 din

13. 2. 1963

Na idrijski davkariji je registriral račun za 18.625 din: 5 steklenic kreme in 5 steklenic šampona. Račun je istega dne poslal Drogeriji v Ljubljano.

17. 4. 1963

Na vrtu vsejali: solato, radič, čebulček, peteršilj, korenje

12. maja sadili fižol: 32 lat

22. maja jedli prvo solato

27. maja vsadil 6 lat ameriškega stročjega fižola

21. 4. 1963

Na belo nedeljo zadnjič te pomladi zakuril v peč. Na isti strani je pripisal: Očala za daleč št. 3.

19. 5. 1963

Tega dne si je zapisal mere svojega vrta: 35 kvadratov, 5 × 7 m.

25. 6. 1963

Preko dopisnic in pisem ponujal svoj Idrial:

25. junija	- 18 dopisnic
26. junija	- 15 dopisnic
27. junija	- 10 dopisnic
30. junija	- 5 dopisnic
2. julija	- 6 dopisnic, 2 pismi
3. julija	- 5 dopisnic, 4 pisma
6. julija	- 6 dopisnic, 7 pisem

17. 7. 1963

Drogeriji v Ulici Milana Majcna v Ljubljani je poslal kozarec kreme (4 kg). S poštnino vred 16.847 din. Pri izplačilu računa, pravi T. K., je treba odtegniti dohodnino 3.259 din.

6. 8. 1963

Nasvet: Kraste je treba sprati z vodo in milom; naslednjega dne namaži z žajbljem.

9. 9. 1963

V drogerijo Majda poslal 2. septembra registriran račun.

11. 9. 1963

Za Drogerijo – Ljubljana kozarec kreme – 20.764 din. 10. septembra jih je obiskal, menili so se o pogodbi, obljubili so sami

prevzeti vse formalnosti. 11. 9. 1963 poslal dva virmanska naloga, obrazec 74.

22. 9. 1963

Oglas v Nedeljskem dnevniku: Idrial – novo sredstvo za pospešitev rasti las. Dobite ga v drogeriji Majda, Ljubljana, Židovska 1.

16. 10. 1963

Na Komunalni banki je z dveh računov dvignil 33.000 din.

9. 11. 1963

Nabavil 3 mesece staro kokoš.

10. 11. 1963

Pri dr. Silviju Kavčiču pisal očala. Naslednji dan nesel potrdit na socialno.

6. 12. 1963

Tega dne si je zapisal, koliko Idriala sta z ženo izdelala:

27. 6.	- 5,70 kg	- 2.310 din
1. 7.	- 5,70 kg	- 2.394 din
8. 7.	(?)	- 4.000 din
11. 7.	- 2 kg	- 600 din
15. 7.	- 8,50 kg	- 3.570 din
15. 7.	- 2 kg	- 560 din
2. 8.	- 13,50 kg	- 4.550 din
8. 8.	- 7 kg	- 1.900 din
17. 8.	- 12 kg	- 4.200 din
19. 9.	- 13,50 kg	- 5.000 din
26. 9.	- 9 kg	- 3.350 din
25. 10.	- 9,60 kg	- 3.410 din
2. 11.	- 11 kg	- 3.850 din
6. 12.	- 19 kg	- 8.600 din

Zasluzek (Idrial?) je v letu 1963 tako razporejen:

13. 2.	- 18.125 din
17. 7.	- 16.297 din
26. 8.	- 29.116 din
10. 9.	- 20.764 din
19. 9.	- 25.766 din
7. 10.	- 25.766 din
13. 12.	- 51.532 din

9. 1. 1964

Poslal brusit 7 britev in 3 škarje Ištvanu Pazmanu v Pulj, Ulica JNA 44.

18.-19. 4. 1964

Belili brivski salon. Poribali 20. aprila. Barva je stala 5.000 din, beljenje 6.000. Ribanje in čiščenje 550 din, malica 250 din. Zunanje stene prebarvali s ceglato rdečo – 500 din, delo

1.700 din. Tabla z napisom 3.300 din, prevoz 700 din. Štravs je z materialom vred računal 4.000 din.

22. 6. 1964

V Ljubljano nesel vzorec z imenom Julita proti sončnim opeklina. Na Sanitarni inšpektorat, Cankarjeva 5/I. Bil je tudi na Trubarjevi 2, »za socialno zdravstvo«. Tam je sestavil prošnjo: tiskovine 300, državni kolek 200 din.

25. 7. 1964

Sv. Jakob – jasen in sončen.

7. 8. 1964

Nabavil 9 kg (mozga) – 3.600 din. 19. 8. – 13 kg – 5.200 din.

2. 11. 1964

Vsadili česen.

v

4. 2. 1965

Kupil 7 kg mozga – 4.460 din.

8. 2. 1965: 6,20 kg mozga – 4.114 din, 2 litra ricinusa – 1.980 din.

18. 4. 1965

Napiše si, da je treba bradavice namazati s krompirjevim semenom. Nekaj nižje stoji zabeleženo, da ržen kruh napenja.

12. 5. 1965

Davek. Na upravi za dohodke »so mu dali« letno 15.600. 15.000 osnove zneso letno 25.300 din, 40% so mu olajšali.

24. 5. 1965

Nasadili flance (zelje, ohrovt), paradižnike, papriko.

23. 8. 1965

Kupil 2 trimesečni kokoši za 2.600 din.

22. 10. 1965

Popravilo stopnic (?): Od 17. do 22. oktobra

20.000 din – cement

11.000 din – zidar

25. 10. 1965

Drva za leto 1965

2,5 m iz Koševnika – 18.250 din

4 m iz Jeličnega Vrha, s prevozom – 27.000 din

3 m s Kuriva, s prevozom 20.150 din

19. 11. 1965

Iz Dolov dobil dve trimesečni kokoši za 2.500 din.

24. 1. 1966

Nabavil naslednje količine Idrialovih sestavin:

2 l ricinusa – 2.500 din

6 kg mozga – 4.140 din
3 kg mozga – 960 din
6 kg mozga – 2.200 din
15 kg mozga – 6.000 din
7 kg mozga – 2.800 din (31. 1. 1966)
7 kg mozga – 2.800 din (1. 3. 1966)
Hkrati je pripisano: Stanovanje mesečno – 4.270 din (najemnina).

24. 10. 1967

Ruske (rdeče mravljinice) preženeš tako, da daš v mravljišče steklenico z nekaj žganja, pa živalce pocepajo noter.

3. 12. 1967

Zamešana masa za 78 škotel (Idriala. Tako sklepam).

13. – 20. 5. 1968

Belili brivnico.

25. 7. 1968

Sv. Jakob. Zjutraj deževno, popoldan oblačno, zvečer razjasnitev. Zimo napove T. K. tako: Pol bo oblačnega, dež in sneg – pol bo suhega in mrzlega.

30. 9. 1968

S soprogo sta pripravila skupno 125 posod (točneje – vazetov) Idriala.

14. 2. 1970

Zamešala 80 vazetov kreme, 10 večjih kozarčkov, 5 manjših (glažkov) Idriala.

31. 8. 1971

V skrinji ima trenutno 13 litrov balzama in 6 litrov žganja.

4. 1. 1972

Zabeležen je najbrž zaslužek za prodana domača zdravila:

– za žile – 906 din
– za noge – 654 din
– čaj – 801 din

Spodaj stoji: Latinskemu jeziku pravijo mrtev jezik zato, ker v latinščini pišejo recepte.

29. 1. 1972

Zaradi težav z močenjem postelje je T. K. prejel 338 pisem, od septembra 1971 dalje. Morda spada v isti čas zapisano ime: Živko Dadić, Bečej, Srbija. Prepeličja jajca, zdravilo.

30. 3. 1972

Precej nejasen je podatek: Prejel 13.000 din – čaj za noge (in žile, antinikotin).

17. 1. 1973

Zložil je pismo za astronave (astronavtom?). Poleg je ameriški naslov Janeza Korena: P.R. 777 D.C. 20044 Washington, USA (Precej zagonetno!).

25. 7. 1974

Sv. Jakob: Zjutraj in dopoldne močan dež, popoldne razjasnitve.

Kosovi zapiski se pravzaprav vzpodbudno končajo na dan sv. Jakoba 1974, štiri leta pred mojstrovo smrtjo. Po starem vedenju namreč vreme na sv. Jakoba pove, kakšna bo prihodnja zima. Gledati naprej in se pripraviti pa je bilo skoraj prvo Kosovo vodilo.

Pa kaj?

Bralec, ki se je pretolkel skozi izvlečke Kosovih zapiskov, zdaj zanesljivo že ve kako in kaj.

Antona, Toneta ali Tončeta Kosovega poznamo odslej manj površno.

PREMISLEKI

JOŽE ČAR

TUDI SIMBOLI UMIRAJO

Poleg kar številnih tematskih opisov in razprav je iz obdobja 17., 18. in tridesetih let 19. stoletja znanih tudi 16 splošnih opisov rudnika in njegove dejavnosti. Obdobje zajema okrog 160 let, kar pomeni, da je bil v povprečju objavljen en splošni opis na desetletje. Morda se bo komu zdela ta številka sorazmerno nizka. Povsem drugačno težo pa dobijo omenjeni podatki, če upoštevamo, da so verjetno predvsem v 17. in 18. stoletju le redki zapisovali svoje popotne vtise, še bistveno manj pa je bilo tistih, ki so imeli priložnost svoje zapise tudi tiskati. Premislek torej pokaže, da obiski sploh niso bili redkost, ampak jih je bilo presenetljivo veliko. To potrjuje v opisu idrijskega rudnika tudi znani angleški popotnik Edvard Brown (1644–1708). V svoji knjigi **Kratko poročilo o nekaterih popotovanjih po Ogrski, Srbiji, Bolgariji, Makedoniji, Tesaliji, Avstriji, Štajerski, Koroški, Kranjski in Furlaniji** (1673) omenja tudi vpisno knjigo, namenjeno tujim obiskovalcem Idrije. Takole piše: *Tujci, ki obišejo idrijski grad, zapišejo svoje ime in mesto, iz katerega prihajajo, v posebno evidenčno knjigo. Ta seznam je velik, vendar je v njem malo Angležev – v zadnjih letih samo Evelin in doktor Pope s svojo skupino.* (po: Z. Levental, Britanski putnici u našim krajevima od sredine XV do početka XIX veka, Dečje novine, Gornji Milanovac, 1989). Očitno je, da je bil obisk Idrije in idrijskega rudnika v 16., 17. in 18. stoletju za svetovne popotnike, strokovnjake najrazličnejših profilov pa tudi pustolovce nadvse privlačen in zanimiv.

Po zanimivosti opisov in vsebinskem bogastvu opazovanj izmed omenjenih šestnajstih del izstopajo opisi W. Popa (1665), E. M. D. Browna (1673), J. W. Valvasorja (1689), J. G. Keyserlja (1760), J. J. Ferberja (1774), B. Hacqueta (1781), C. J. B. Karstena (1821) in J. Rassela (1825). Če izvzamemo Hacqueta, ki je kot rudniški fizikus živel v Idriji več let, potem so vsi naštetih popotniki priprotovali na današnje slovensko ozemlje preko Ljubelja, potovali skozi Kranj, Ljubljano do Vrhnike, od tod pa obiskali Cerknico in Idrijo, po odkritju notranjih delov Postojnske jame leta 1818 še Postojno, ter nadaljevali pot proti Gorici in Trstu ali Palmarnovi. Medtem ko so ostale kraje le omenjali, so Idriji in Cerkniškemu jezeru posvetili obsežne in vsebinsko bogate opise.

Zgornja ugotovitev nam kar vsiljuje vprašanje, zakaj so popotniki na danšnjem slovenskem ozemlju poleg Cerkniškemu jezeru posvečali posebno pozornost le še Idriji? Kaj je bilo tisto, kar je posebej pritegnilo njihovo radovednost? Marsikom se bodo zdela taka vprašanja povsem odveč ali celo nesmiselna. Odgovor se ponuja kar sam – zaradi živorebrovega rudnika, seveda! Toda ali jih je zanimal Rudnik kot eno največjih zgodnjekapitalističnih podjetij v Evropi, morda idrijska jama, ena najglobljih v takratni Avstriji, mogočne tehnične naprave, morda žgalnica in žgalniški postopki ali morda kaj drugega? Natančnejši premislek torej pokaže, da odgovor vendarle ni tako samoumeven, kot se zdi na prvi pogled, in da morda skriva v sebi neznane poudarke.

Zanimivo smer iskanja odgovorov na našete neznanke nam nudijo premisleki J. L. Borgesa. V eseju o španskem pisatelju Franciscu de Quevedu (1580–1645) je Borges zapisal: *Zgodovina literature je – podobno kot zgodovina nasploh – polna ugank. Nobena od teh me ni vznemirila in me ne vznemirja toliko kot nenavadna delna slava, ki je doletela Queveda. V popisih svetovnih imen se njegovo ne pojavlja. Zelo sem si prizadeval odkriti razloge te nenavadne opustitve;... V sledečem odstavku pa nadaljuje: Quevedo v bistvu ni manj vreden od drugih, vendar mu ni uspelo najti simbola, ki bi se polastil domišljije ljudi. Homer ima Priama, ki poljubi Ahilove morilske roke; Sofokles ima kralja, ki razvozlava uganke...; Cervantes srečno ravnovesje Sanča in Kihota...; Melville sovraštvo in ljubezen Belega kita; Franc Kafka svoje naraščajoče in umazane blodnjake. Ni pisatelja svetovnega slovesa, ki ne bi skoval simbola;... (J. L. Borges, Druge raziskave. Zbirka Labirint, Literatura, Ljubljana, 1995).*

						
ali ☉	ali ☾	♀	☿	♂	♄	♃
zlato	srebro	baker	živo srebro	železo	svinec	kositer
Sonce	Mesec	Venera	Merkur	Mars	Saturn	Jupiter

ALKIMISTIČNA ZNAMENJA

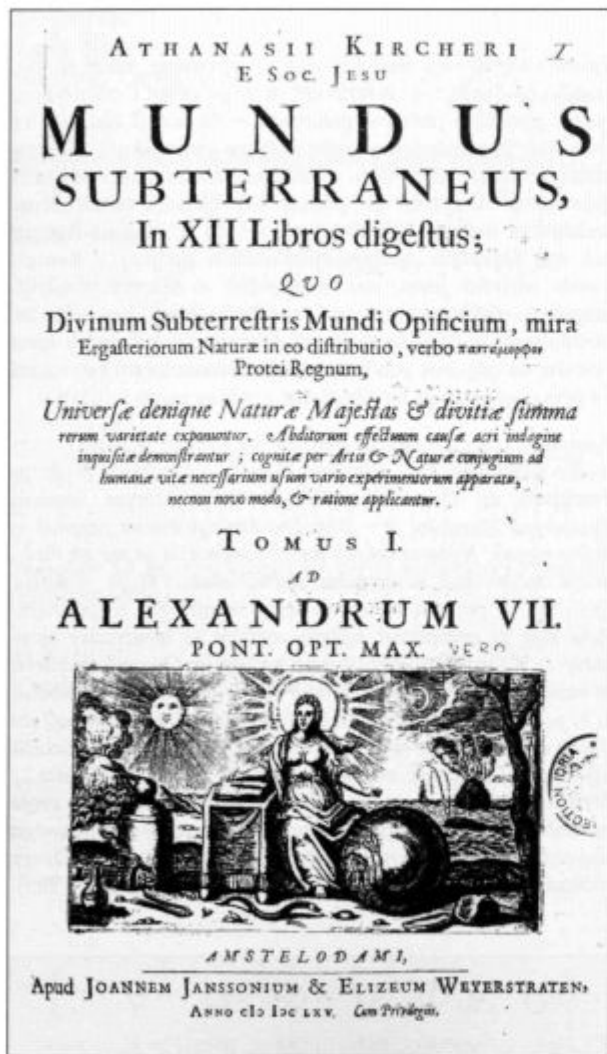
Podobno velja tudi za vsem znane dežele in mesta. Osvojili so nas njihovi simboli. Ko pomislimo na Egipt nam nemudoma stopijo pred oči znamenite piramide, Atene imajo svojo Akropolis, junaški boj Špartancev pod vodstvom kralja Leonida nas spomni na sicer neznanne Termopile, pariški simbol je Eiffelov stolp itd...; Slovenija ima Triglav, Bled je pravzaprav »jezero z otokom in cerkvijo«, Postojna uživa svetovno slavo

zaradi svojega znamenitega podzemlja itd. Iz tega lahko sklepamo, da ima (?) ali je imela tudi Idrija simbol, ki se je »polastil domišljije ljudi«, če si sposodimo Borgesove besede.

Vrnimo se sedaj k naši ugotovitvi, da so tuji popotniki obširne zapise posvetili le Cerknici in Idriji. Za Cerknico je seveda vse kot na dlani. Njen simbol je nenavadno Cerkniško jezero z vsemi naravoslovnimi znamenitostmi, ki jih z nezmanjšanim zanimanjem občudujemo tudi danes. Za odkritje idrijskega simbola pa se je potrebno podrobneje seznaniti z vsebino opisov rudnika in njegove dejavnosti in najti v njih tista mesta, ki predstavljajo glede na celotni nivo opisov vsebinske presežke.

Vsi našeti potopisi imajo zelo podobno vsebinsko razporeditev. Začenjajo se s kratkim opisom poti z Vrhniko ali iz Logatca proti Idriji oziroma opisom idrijske kotline in Idrije. Sledijo osebno obarvane zgodbe o škafarju in druge pripombe o najdbi živega srebra, dalje kratek opis Rak, naštevanje vohodov v rudnik in njegova globina, opis poti po jami in delovišč, opis kamnin, rud in samorodnega živega srebra, pri starejših avtorjih sledijo podatki o nenavadnosti živega srebra in jamskih skratih, dalje obravnavajo dviganje rude iz jame in jamske naprave, nato pa še podatki o pripravi rude, pečeh in postopkih žganja rude. Na različnih mestih v tekstih najdemo pri nekaterih avtorjih še pripombe o proizvodnji, plačah in merkuralizmu. Če preverjamo, kateri deli poročil so najobsežnejši, vsebinsko najbolj bogati in natančni ter najbolj vznemirljivo in osebno obarvano napisani, skratka, kje imajo omenjena poročila svoje vsebinske presežke, odkrijemo, da so to nesporno opisi »fosilnih oblik«, rudnih različkov, pojavljanja samorodnega živega srebra in njegovih izjemnih lastnosti. Njihovo čudenje torej ne velja Rudniku kot objektu ali pa morda izjemnim rudniškim tehničnim napravam, pač pa živemu srebru. Simbol, ki »si je polastil domišljijo ljudi«, je bilo torej **živo srebro**. Zaključek je za marsikoga samoumeven in logičen. Ima pa svojo veliko zgodovino in vznemirljive posledice.

Tu seveda ni mesto, da bi povzemali zgodovino živega srebra in njegove izjemne vloge v tehnični, znanstveni pa tudi duhovni zgodovini. O tem govorijo številne knjige s področja zgodovine kemije, fizike in alkimije. Za prvo predstavo o pomenu živega srebra v zgodovini človeštva zadostuje že pogled v eno izmed številnih enciklopedij. Zadovoljimo se z ugotovitvijo, da spada živo srebro med tiste elemente, ki jih je človeštvo poznalo že v antiki, da je imelo v vseh obdobjih zgodovine posebno mesto, tako med kovinami kot tudi med tekočinami, in da je bilo v preteklih stoletjih živo srebro na tak ali drugačen način, posredno ali neposredno prisotno pri skoraj vseh velikih odkritjih na področju anorganske kemije

NASLOVNICA KIRCHERJEVE KNJIGE PODZEMELJSKI SVET IZ LETA 1665. V NEJ JE OBJAVLJEN MOČNO ALKIMISTIČNO OBARVAN SISSERUSOV OPIS IDRISKEGA RUDNIKA.

(Tita Kovač – Artemis, Kemiki skozi stoletja. Mladinska knjiga, Ljubljana, 1984).

Svojski pomen živega srebra se vleče že iz antičnega Egipta. Tu so tudi začetki alkimije, skrivnostne vede in predhodnice današnje kemije. Stari Grki so že razlikovali naravno oziroma samorodno živo srebro – *argentum vivum*, in tisto, pridobljeno iz spojin – *hydrargirum*. Poznali so postopke amalgamacije in pridobivanje živega srebra iz cinabarita. Poskusi znamenitega arabskega alkimista Gebra (721–815, sicer zdravnika in modrijana), so v 8. stoletju poglobili in utrdili slavo živega srebra kot neizogibnega elementa pri izdelavi *kamna modrih* (lapis philosophorum), skrivnostne snovi, ki naj bi spreminjala manj plemenite kovine v zlato in pomlajevala. Geber je imel v naslednjih stoletjih veliko posnemalcev. Alkimija, ta »plemenita norost«, je dosegla svoj vrh v 12. in 13. stoletju, ko so se z njo ukvarjali številni evropski filozofi, prirodoslovci in zdravniki. V 15. stoletju so se z alkimijo ukvarjali vsi družbeni sloji. Skorajda ni bilo evropskega dvora, kjer ne bi imeli nastavljenega svojega alkimista ali pa se z njo ne bi ukvarjal kar vladar sam, seveda »popoldansko«. Posebno cenjeno je bilo samorodno živo srebro, ki je bilo očitno najbolj primerno za izdelavo skrivnostnega pomlajevalnega »eliksirja«. V sledečih stoletjih je postala alkimija sicer vse manj popularna, vendar je bila živa še v drugi polovici 18. stoletja. To prepričljivo dokazuje tudi zapis Baltazarja Hacqueta v drugi knjigi *Oryctographie Carniolice* (1781). Alkimiste zaničljivo ozmerja z »zlatodelnimi črvi«, nato pa nadaljuje: *Take ljudji, norce in preroke, ne bi smeli nikoli puščati v človeški družbi na prostosti, temveč bi jih bilo treba zapreti v norišnice, da ne bi mogli delati škode soljudem.* (Prevod: dr. Jože Pfeifer, 1989).

Kljub temu, da je v 16. in 17. stoletju obdajala živo srebro avreola neustavljivo zapeljive mističnosti in kljub vsesplošnemu ukvarjanju s skrivnostnimi, največkrat nesmiselnimi recepturami, je bila uporaba živega srebra za alkimistične namene sorazmerno majhna, predvsem pa ekonomsko nezanimiva. Z napredkom kemije se je sicer večal pomen in poraba živega srebra v »pravih« kemijskih laboratorijih, vendar je imelo živo srebro svojo ceno in veliko količinsko porabo le kot tehnološki medij za pridobivanje zlata in srebra s pomočjo amalgamacije. Iz povedanega vidimo, da sta se v živem srebru, v tej čudežni kovini-tekočini, srečno združila dva pomena, alkimistični, ki je imel predvsem duhovne dimenzije, in njegova velika tehnološka uporabnost. V obeh primerih je šlo za neke vrste »izdelovanje« visoko cenjenih žlahtnih kovin zlata in srebra. Pri alkimistih naj bi to potekalo (fingiranje) s pomočjo čudodelnega kamna modrih, v tehniki pa so uporabljali že stoletja znan postopek amalgamacije.

V času odkritja idrijskega rudišča leta 1490 je bilo torej živo srebro že zdavnaj bleščeč svetovni simbol, verjetno eden največjih tovrstnih simbolov v zgodovini človeštva sploh. Idrija ga je v začetku samo privzela. Z odkritjem zelo velikih količin izjemno bogatih različikov cinabaritnih rud (minera cinabaris in cinabaris nativa) ter velikim odstotkovnim deležem samorodnega živega srebra (minera mercuri, jungfrau ali deviško živo srebro) v nekaterih plasteh pa je idrijsko rudišče pomembno prispevalo k ponovnemu sijaju te edine tekoče kovine.

V 18. stoletju je s tehnološkim napredkom in umiranjem alkimije začel ugašati tudi simbol živega srebra. Proti koncu

ALKIMISTI PRI DELU, SLIKA PIETRA LONGHIJA IZ LETA 1757. (IZ KNJIGE: TITA KOVAČ–ARTEMIS, KEMIKI SKOZI STOLETJA. MLADINSKA KNJIGA, LJUBLJANA, 1984)

18. in skozi 19. stoletje ga je v Idriji postopno nadomestil nov **tehnično-tehnološki**, ki je slonel na izjemni tehnični opremljenosti rudnika. Nastalo je torej spoznavno znamenje, ki je delno živo še danes. Vendar pa to ni bil več simbol svetovnega formata, ampak neke vrste nadomestek. Če pomislimo na velike in prav tako tehnično dobro opremljene rudnike na Saškem, v Češki, Tirolah in še kje, je tehniško-tehnološki simbol Idrije sijal le na omejenem nebu Avstro-Ogrske. Ne gre pa mu zanikati vsestransko izjemnega pomena v nacionalnih okvirih.

Z dokončnim zaprtjem rudnika bo seveda izginil tudi idrijski tehniško-tehnološki simbol. Je Idrija sposobna odkriti in razviti novo spoznavno znamenje, ki bo imelo svojo »težo« in nesporno veljavo vsaj v nacionalnih okvirih? Soglasno s prihajajočim časom je gotovo vsaj to, da morebitni naslednji idrijski simbol ne bo mogel biti več samo naravoslovno-tehnične narave, pač pa bo moral imeti predvsem duhovne dimenzije.

Prerejeno po predavanju v okviru Muzejskih večerov dne 27. februarja 1996.

MNENJA, IZJAVE ...

Zahteve, take ali drugačne, so bile v Idriji v preteklosti redko, predreko izrečene. Še glasnih želja je bilo bolj malo. Želje so namreč že zelo stvarne in obvezujoče za tistega, ki jih izreče, in tistega, ki so mu namenjene. Upanje pa je najbolj ponižno in vsestransko neobvezujoče hotenje. Tako ali drugačno upanje nas spremlja celo življenje. Upamo tudi takrat, ko je v resnici že brezupno. Vendar upanje ne mine, ne moremo se mu odpovedati.

Jože Čar

*na posvetitvi kapelice Sv. trojice v Antonijevem rovu
27. maja 1995*

Čeprav zgodovina priznava predvsem celovitost, je vsak izmed nas enkratno bitje s svojimi lastnimi sposobnostmi, danostmi in možnostmi. Zato lahko še tako skromen zapis v Idrijskih razgledih predstavlja za nekoga dejanje, ki presega običajno človeško prizadevanje. Iz tega stališča moramo gledati na vse prispevke, ki so bili objavljeni v preteklih 40 letih v Idrijskih razgledih, z razumevanjem in spoštovanjem.

Jože Čar

na predstavitvi 40. letnika Idrijskih razgledov

Kljub temu da se je revija porodila v Idriji, je bil vseskozi njen glavni namen oris življenja idrijsko-cerkljanskega področja v preteklosti in sedanjosti. Novim pobudam smo zmeraj odprti. Naša revija tudi nadalje želi ostajati na začetnih usmeritvah – ostajati zvesta prostoru, iz katerega izhaja in kamor se vrača. K pisanju želimo vzpodbuditi in pritegniti pisce z vseh območij naših občin, tiste, ki tu živijo in delajo in prav tako tiste, ki so se odselili pa jih domači kraji in domača problematika še vedno zanimajo. Preko naše revije želimo tudi navezati in vzpodbuditi kulturne stike s sosedi – kot smo to že storili z Žirovcami oz. njihovim Žirovskim občasnikom.

Ivana Leskovec

na predstavitvi 40. letnika Idrijskih razgledov

V prvi polovici osemdesetih se je v Idriji pojavilo kar nekaj literarnih ustvarjalcev, nastala je nekakšna literarna scena. Izšlo je nekaj samozaložb, prirejali smo literarne večere, tudi z ustvarjalci od zunaj, imeli dobre povezave s primorskimi pesniki in pisatelji, ki so nekoliko kasneje ustanovili svoj odbor slovenskega pisateljskega društva, sodelovali smo pri urejanju in izdajanju Fontane, literarne revije primorskih piscev, imeli stike tudi s tržaškimi slovenskimi literati, Jože Felc je začel s pogostejšim izdajanjem svojih knjig. Tako je imela literarna rubrika, ki je začela v Idrijskih razgledih izhajati leta 1986, zaledje v aktivnih ustvarjalcih, ki so predstavljali temelje, na katerih je lahko nemoteno obstajala naslednjih deset let.

Jože Janež

na predstavitvi 40. letnika Idrijskih razgledov

Ne moti me, če besedo Gewerkenegg uporabljajo strokovnjaki zato, da z njo čimbolj točno opredelijo nastanek in namen gradu. Zelo pa me moti in prav bije v ušesa, da ta tuj izraz, ki ga Idriščani nismo uporabljali in ga niti prav ne izgovarjamo, zdaj uvajamo v javno rabo. Ob nekem podobnem primeru je dr. Janez Gradišnik zapisal naslednjo misel: »Slovenec sem, zdaj živim celo v slovenski državi, pa hočem v življenju okoli sebe gledati slovenska imena in slovenske napise, ne pa da je slovensko samo vsako tretje ime. To me žali in mi zbuja sveto jezo.«

Lepše ne bi mogla povedati tega, kar tudi jaz občutim. Za idrijski grad menim, da je dovolj, če ohrani to ime; če pa že hočemo povedati, da je nastal zaradi Rudnika in da je bil rudniški dejavnosti tudi namenjen, potem poiščimo temu primeren slovenski izraz.

Ivica Kavčič

na predstavitvi 40. letnika Idrijskih razgledov

Nekateri so mnenja, da bi morali ime gradu »Gewerkenegg« opustiti zaradi izrazito nemškega imena. Tem nemškemu imenom ne bi smeli namenjati preveč pozornosti, ker jih je

Idrija polna zaradi rudarskega značaja mesta in tujega vpliva. Med ljudmi so se enostavno ohranila kot način, pestrost in duhovitost žargona in jih ne moremo šteti za nemškutarstvo.

Spominjam se kako so se predavatelji v rudarsko industrijski šoli trudili, da bi nam vcepili lepe slovenske izraze za praktično uporabo v jami, kot npr: tesarba, stojka, jamski voziček,

kletka, obzorje itd. Po končani šoli, ko smo se vključili v redno delovno razmerje pri rudniku, pa je prevladala tradicija in pragmatika. Ponovno je tesarba postala »cimper«, stojka »štempl«, jamski voziček »hunt«, dvorišče pa »riglbet« itd.

Marjan Beričič

na predstavitvi 40. letnika Idrijskih razgledov

LITERATURA

TOMAŽ KOSMAČ

Pozorni bralci sodobne slovenske literarne periodike so Tomaza Kosmača lahko zasledili po nekaj redkih proznih objavah v zadnjih letih (Dialogi, Razgledi). Leta 1991 se je pojavil tudi v Idrjskih razgledih. Njegovo pisanje je kontraverzno in vzbuja različne reakcije, ki pa nikoli niso medle. Sam ne mara pisanja o sebi. V pripravi je knjiga njegove kratke proze, pričujoča besedila pa naj bodo njena najava.

Literarni urednik

Mački

Od malega sem rasel z mucki. Vsi so pomrli pred mano. Zdi se mi, da ne bi zamudil ničesar v življenju, če bi umrl že ob rojstvu. Mogoče kakšnega mačka.

Prvega sem vrgel s podstrešja in gledal, kako se postavlja na noge. Še danes me je sram in trpim moro za to dejanje. Drugi je znal skočiti na kljuko in odpreti vrata. Oba sta bila črno-bela.

Tretji je bil enak, dokler se ni pritepla tigrasta muca in je postal ljubosumen. Kasneje sta padla skupaj in nastopala v duetu. Odšla sta drug za drugim, v roku tridesetih dni.

Nabavil sem Tanjo in Kristino. Obe sta bili ustreljeni, preden sta rodili. Pred hišnimi vrati. Rzasajala naj bi steklina in lovci so iskali trofeje.

Prišla je Helena. Moral sem se odseliti. Prodali smo hišo. Povrgla je in odšla v nebesa. Zapuščena in nesrečna.

Dobil sem lepega, pisanega mačka. Bil je razigran, dokler ga ni nekdo udaril z rovnico po glavi.

Prišel je Ciril. Imela sva se lepo. Pogovarjala sva se in čutila drug za drugega. Naenkrat ga ni bilo več. Še teden dni sem imel odprto okno, potem sem ga zaprl.

Danes me sprašujejo, zakaj toliko pijem. To je edini način, da obdržim mačka vsaj zjutraj.

Robot

Sam sem na svetu. Ostali so roboti, rezervni deli mene. Ko se pokvarim, poiščem rezervne dele: nove frende, nove punce, nove mucke, sveža čustva, nove okuse, zamenjam TV ali radijsko postajo.

Vse lahko zamenjam, le svoje glave ne. Glavo mi polnijo rezervni deli. Ko si predstavljam, da sanjam, sem na zagovoru pri delodajalcu. Ko spim, mi lastnik polni akumulator in baterije. Sem viličar in tovornjak, drugi me upravljajo.

Moji starši so izrabljeni avtomobili. Ko si lastnik zaželi spremembe, iz dveh avtomobilov sestavi enega novega. To sem jaz. Sin, ki vozi v prvi menjavi, včasih rikverc. Največkrat nazaj.

Alenka

Še pred tremi meseci je nosila oprijete kavbojke, adidaske in usnjeno džako, čez ramo pa načeto malho, posuto z bedži, in hodila v šolo. Spominjam se je še z alter koncerta. Takrat smo pili pivo in kadili. Danes, slabih sto dni po tem, dela v pisarni in hodi naokrog v krojni obleki, lakiranih čevljih in toaleti ter je prepričana, da je bila že od nekdaj na tej poti.

Nisem je hotel motiti, pozdraviti in spraviti v zadrego. Ko sva si prihajala naproti, sva gledala v tla in vstran, in se oddaljila. Iz ličinke se je spremenila v metulja, le da je njena preobrazba tekla v obratni smeri – iz metulja v ličinko.

Kdo je že bila Alenka?

Alkohol in ljubezen

Življenje brez alkohola obstaja. Če živiš brez alkohola in življenja z njim sploh ne poznaš, ga ne pogrešaš. Ne pogrešaš ga zato, ker ga ne poznaš. Pogrešaš le življenje.

Ko pa alkohol spoznaš, ugotoviš, da je z njim življenje lepše. Piješ, toda ne iz užitka, temveč ker hočeš biti pijan. Da bi bil bolje razpoložen.

Potem dobiš mačka. Najtežje je narediti prvi požirek, kasneje gre lažje, rad bi bil skozi nabit, ko si enkrat pod substancami. Zakaj je simpatično, če si pijan od ljubezni, narobe pa, če si pijan od alkohola?

Najtežje je napraviti prvi korak. Sloniš sam v postelji in sanjariš. Ne upaš se približati. Končno zbereš pogum in odločnost, ljubezen te sprejme. Morda tudi ne. Pri vinu bruhaš, pri dekletu poiščeš novo obzorje.

Skupaj sta z dekletom. Ljubita se. Najraje bi bil v ljubezni do konca življenja. Udarjaš se po glavi, ker nisi že prej pristopil k njej. Zakaj sem drkal, se sprašuješ. Zakaj sem bil trezen, se sprašuješ.

Zamujaš ših, živiš v oblakih, srečen si. Vsi te božajo, ker si zaljubljen. Ko izgubiš ljubezen in si pijan, te vsi zaničujejo.

Življenje

Toda potem živim za druge! Če želim, da bi bili srečni, se jim moram prilagajati, podrežati, jim ustreči. Ne smem živeti zase.

Zjutraj bi rad ležal do desetih. Vstal, se oprhal, pospravil sobo in začel pisati, se sprehajati, brati ali cel dan ležati.

Ne morem. Ne prebudijo me obveznosti, temveč ljudje s svojimi željami. Oni delajo. Samo kramp in lopata je delo, samo fizično delo je delo, vredno človeka. Pa vseeno vsi gledajo dnevnik, berejo časopise in poslušajo harmoniko.

Kako morejo, če to ni delo?! In smilijo se mi, ko garajo noč in dan. Čutim se krivega, rad bi jim priskočil na pomoč. Toda na tak način umrem sebe. Več delajo z rokami kot jaz, toda ne cenim njihovega početja. Kot oni ne cenijo mojega dela. So del sistema – hiše – samih sebe.

Zgradijo hišo zase. Hiša naj postane njihov objekt. Postanejo pa sužnji hiše. Hiša jih prerase, ona je njihov gospodar. Kot bi sin zidal očeta, da mu ukazuje. Hiša jih obvladuje. Ona jim ukazuje. Ona ima svoje potrebe, ne graditelji. Vedno zahteva sebe, svoje sladkarije. Spravilo desk, ureditev poti, očiščenje zidakov. Ker je ob nedeljah praviloma sama, zahteva med tednom toliko več znoja. Strežaji jo vzdržujejo, hiša je gospod.

Sami poganjajo stroj, v katerega so vpeti. Še naslednike prepričajo v delovanje. Ali prisilijo. Ne moreš uiti. Če ti ni kaj prav, sam skrbi zase. Če ti ni kaj prav, si poišči lastno stanovanje. Danes je še službo težko najti, stanovanje nemogoče. Če nimaš staršev, nimaš stanovanja. Če nisi v dobrih odnosih s starši, se obriši pod nosom za stanovanje. Če pa hočeš biti v dobrih odnosih z njimi, se jim moraš podrežati. In potem si že tako vzgojen, da sinom težiš: Hiša je prva, gradil sem jo z žulji.

Hiša pa se reži. Vsi umremo, le hiša stoji.

Tako živim za druge. Ko sem končno sam, moram siliti potomce v gradnjo hiše.

Telo

Pod življenjem si navadno predstavljamo vzdrževanje telesa. Če je telo zadovoljno, naj bi bil tudi človek.

Za telo hodimo v vrtec, da se postavimo po robu drugim nasilnim telesom, gremo v malo šolo, da se izučimo za telesno šolo, gremo v osnovno šolo, da se izobrazimo za preživljanje telesa, gremo v srednjo šolo, da bi naše telo nasrkalo manj kakor delavsko, gremo na faks, da bi še manj trpelo in da bi izkoriščali druga telesa za naše telo.

Teološki faks ni drugega kot ovce zlorabljeni in jih voditi v ponižni čredi s sklonjeno glavo. V slepo obljubljeni deželo. Da ovce ne bi pogledale navzgor in se zavedele, da življenje zdaj je, kasneje, v obljubljeni deželi pa ga morda ne bo.

Ovce so zadovoljne z vodičem, ker niso obremenjene z razmišljanjem, so slepe, neobčutljive in prepričane v prav svojega kozla in s tem v svoj čredniški prav.

Življenje brez telesa bi nas zedinilo z vetrom, popeljalo v vesolje in nihče ne bi rabil svojega kompasa, izdelanega s tujo roko.

Samota

Peter je taval po prazni ulici. Bilo je megleno, turobno, sivo, brezvoljno jutro. Tudi sam se je tako počutil. Osamljeno in izgubljeno. Želel si je družbe. Prijetno namišljene družbe, brez obvezujočega pogovora.

Izza vogala razmajane podrtije se je priklatil star, suhljat pes in garjavo ščene je neopazno pritegnilo njegovo pozornost. Ni se mu smililo ali kaj podobnega, pa tudi

studa ni zbujalo v njem. Nekako samoumevno je bilo, da se je priplazilo do njega. Peter se psa ni bal in tudi on ga je ravnodušno motril, kot da sploh ne bi obstajal. Ali obstajala, vseeno.

Klatež je bil že tik ob njem in Peter mu je ponudil roko v razpoznavno ovohavanje. Ko pa je na sebi začutil sluzasti jezik, ga je zmrazilo po vsem telesu in opotekel se je čez vlažno cesto. Zadihan se je naslonil s hrbtom ob drog ulične svetilke. Bil je prepoten in globoko je dihal. Sopal. Na drugi strani ceste pa je garjava kuzla še vedno sedela na koščenihi tacah in ga boleče opazovala.

V daljavi je bilo naenkrat razločno slišati hrup vozil, ki je postajal vedno neznosnejši. Petru se je zdelo, da mu bo razneslo glavo. Z obema rokama si je pokril ušesa, zamižal in iz vsega grla zarjovel v pršeče nebo. Istočasno je mimo z oglušujočim truščem švignil tovornjak. Ropot se je počasi polegel, oddaljil in sčasoma povsem zamrl. Peter je počasi razprl oči in parkrat zamežikal zaradi nenadne svetlobe.

Na cestišču je ležalo truplo razmrcvarjenega psa. Stopil je do njega, polglasno zamrmral nekaj besed, pljunil in se odpravil po ulici naprej. Vedel je, da bi moral biti na njegovem mestu on.

ALEŠ MIKUŽ

Aleš Mikuž, roj. 8. 10. 1969 v Ljubljani. Obiskoval je OŠ v Sp. Idriji, kjer se je prvič srečal s fotografskim aparatom in tehniko izdelave črno-bele fotografije, toda pri več kot nekaj poizkusih ni ostalo. V srednji šoli je misel o fotografiji v njem povsem zamrla in se ponovno pojavila v začetku študija na fakulteti z nabavo novega fotoaparata. Prve fotografije so bile bolj odraz vsesplošnega pritiskanja na gumb fotografskega aparata. Na fotografske razstave je začel pošiljati fotografije leta 1991, po vključitvi v Foto skupino Idrija in to bolj ali manj uspešno. Z dokumentiranjem umetniških razstav (galerija ŠKUC ...) zasluži prvi »fotografski« tolar. Dve leti je tudi dokumentiral in kroniziral delovanje društva AD-HOC, kar je bilo objavljeno v medijih in razstavljeno v gostilni »Na Vas« ob drugem občnem zboru AD-HOC-a. Po prejemu prve nagrade v študentski kategoriji na Mzin-ovem foto natečaju je v Ars Caffè-ju Črni Orel postavil prvo samostojno razstavo na temo ČIPKA.

Strogo izrisan, ponavljajoči se ter hkrati osrednji predmet ustvarjalnega razmišljanja Aleša Mikuža je čipka s svojo vitičasto prepleteno strukturo.

Obravnava jo kot estetski fenomen, artefakt, ki ga namešča v nekatere komaj zaznavne, skoraj kar sterilne prostore, kjer je tudi iluzija globine zmanjšana na najmanjšo možno mero. Čipko samovoljno postavlja v interakcijo s predmeti, vedno samo z enim, npr. litoželezno skledo, likalnikom na žerjavico, ali pa z bolj vsakdanje prozaičnimi, npr. kondomom in kozarcem z vinom. Na eni od podob nastopa čipka s poudarjeno grafično strukturo v interakciji zgolj z lastno senco.

Čeprav je poreklo izpostavljenega predmeta mogoče identificirati, saj njegovi vzorci in oblike izpričujejo tradicijo idrijskega klekljanja, avtor te dediščine slovenske obrti seveda ne obravnava z etnološko in dokumentarno intonirano radovednostjo. Mikužev koncept in ustvarjalno stališče natančneje artikulirajo šele atributi človekovega preteklega in sedanjega vsakdanjega življenja, ki jih vnaša v podobe in postavlja v interakcijo z izbranim artefaktom in tako vzpostavlja širše, subtilnejše in globlje intimne relacije do sveta. V nespontano nameščenih postavitvah lahko razberemo nekakšne antagonizme, prignane do absurda, npr. v podobi z nagnjenim kozarcem, odtujenost ob čipkastem ovratniku in njegovi senciovratniku, ki ni nikogaršnja last, pa tudi ironično provokacijo s kondomom. Brilljantna ostrina, s kakršno podaja avtor svoje tihožitne zamisli, ter strogi črnobeli prostori še stopnjujejo hladno distanco, ki je specifičen izraz avtorjeve komunikacije. Ta se zadržuje izključno na ravni predmetnosti, tako rekoč mrtvih predmetov (v čipko oblečena roka bi bila pravzaprav lahko tudi roka lutke) in dosledno znotraj strogo vnaprej zamišljenih konstelacij. Po formalni, stilistični in vsebinski plati je avtor prvonagrajenih fotografij v kategoriji študentje izoblikoval koherentno celoto, ki je člane žirije spodbudila k enotni odločitvi.

*Za žirijo: Lara Štrumej
(objavljeno v EMZIN – revija za kulturo, letnik V,
pomlad-poletje /1994/)*

FILATELIJA

STANKO MAJNIK

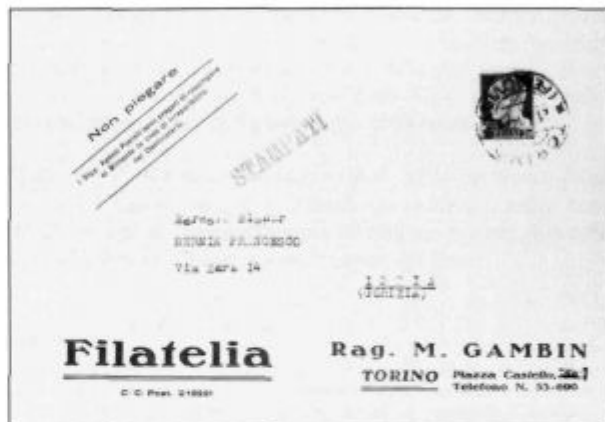
PA ŠE TO O ZNAMKAH

Ob 20-letnici Filatelističnega društva Idrinja je bil v Idrijskih razgledih (2/1969, str. 106–108) objavljen sestavek o nastanku in delovanju društva. Mnogo let pozneje ta zapis dopolnjujem z novimi podatki. V italijanskemu letopisu ANNUARIO FILATELICO ITALIANO 1943–XXI beremo na strani 143 spisek filatelistov v Goriški pokrajini. V njem najdemo naslednja imena iz Idrije¹:

Bernik Francesco – Via Zara 14
Butteri ten. Guido – Via Roma 2
Cantor Giovanni – Via Trento 1
Corradini avv. Giuseppe – podestà di Idrinja
Denti ten. Giuseppe – Presidio Militare
Gasonilli s.t. Italo – Presidio Militare
Jerchi Carlo – Via Roma 7
Lapajne Giulio – Via degli Studi 3
Perosini cap. Giuseppe – Presidio Militare
Perzi cap. Germinal – Presidio Militare
Treven Anton – Via Zara 7

V času pred 2. svetovno vojno so v glavnem zbirali znamke Italije in njenih kolonialnih posesti (Libija in Eritreja), republika San Marino, Vatikan, nekaj let pozneje še italijanska vzhodna Afrika (A. O. I.)². Vse je bilo odvisno od položaja posameznika. Poleg katalogov znamk Michel in Zumstein je obstajal še italijanski katalog LANDMMANS za Italijo, kolonije in Evropo. Strokovnih revij, iz katerih je bilo moč črpati vse filatelistične novosti, je bilo kar nekaj: »Il Bollettino filatelico d'Italia«, »Rivista filatelica d'Italia«, »Corriere Filatelico«, »Il Collezionista«. Izhajale so tudi periodične publikacije. Po kapitulaciji Italije so Italijani in razorožena italijanska vojska naglo zapuščati idrijsko kotlino. Bila je splošna zmeda in preplah, zato nič čudnega, če je kateri izmed popotnikov pozabil kaj vzeti s seboj, kot npr. bogato zbirko znamk Kraljevine Italije.

Domačin Franc Bernik, ki je maturiral na idrijski realki, je bil razgledan in napreden filatelist. Zaposlen je bil v Goriški hranilnici (Cassa di risparmio di Gorizia). Poleg zbirateljcev, navedenih v spisku, so znamke zbirali še: Josip Pivk, Marica Pivk, Marija Kavčič, Karl Jereb in Jože Mihevc.

Josip Pivk, maturant idrijske realke in uradnik, je opravljal notarske in zemljiškoknjižne posle, v prostem času pa je pridno zbiral znamke. Njegovo področje: Italija in njene kolonialne posesti in otočje Dodekaneza v Egejskem morju. Znamke tega področja niso imele sreče. Tik pred vojno jih je g. Pivk skrtil v neko leseno, večjo zgradbo na grajskem

KAVČIČ MARIJA

dvorišču, ki je služila tudi kot hlev za rudniške konje. Od tam pa so znamke izginile.

Gdč. Marija Kavčič je bila šolska ravnateljica v Idriji od leta 1888 do leta 1927. Po upokojitvi se je odselila v Gorico in tam umrla 1. 2. 1946 v 84 letu starosti. Zbrala je lepo zbirko znamk avstro-ogrske monarhije.

Narodni heroj Jože Mihevc je bil pred vojno pomočnik pri čevljarskem mojstru Celestini. Bil je revnega stanu, stanoval je Za gradom pri Berišču. Kot velik nasprotnik fašizma in

privrženec komunistični ideji je bil pri Italijanih slabo zapisan. Tudi on je zbiral znamke.

OPOMBE

¹ avv. = avvocato (advokat)

ten. = tenente (poročnik)

cap. = capitano (kapitan)

podesta = župan

Presidio Militare = vojaška posadka

² A. O. I. = Africa Orientale Italiana (vzhodna italijanska Afrika)

FILATELIJA

STANKO MAJNIK

PROMETNE IN POŠTNE POVEZAVE

Začetki poštne prometa na našem ozemlju segajo v čas rimske države. Po razpadu rimskega imperija so se povsod poslabšale ne samo poštna, ampak tudi cestne razmere.

Preden so namesto peš pošte vpeljali jezdno pošto, je preteklo precej časa. Jezdno poštno povezavo iz Ljubljane skozi Vrhniko, Logatec in preko Hrušice do Gorice so uvedli šele ob koncu 15. stoletja.

Leta 1576 so na stroške nadvojvode Karla, po stari rimski trasi, gradili cesto v smeri Kranjske skozi Podkraj in preko Hrušice v Logatec.

Razvoj cestnega omrežja je pripomogel k poživitvi prometa. Ob poštne cestah so začeli sredi 16. stoletja postavljati poštne postaje, kjer so izmenjavali konje, postiljone in vozove. Velika popravila cest, zlasti v prvi polovici 18. stoletja, so omogočila, da so od jezdne pošte vse bolj prehajali na vozno. Poštna povezava je bila osredotočena na glavne prometne smeri. Na stranskih relacijah so pošto še vedno prenašali zasebni sli.

Sredi 19. stoletja so v naših krajih postopoma prenehali voziti poštne vozovi, opuščali so poštne postaje in odpirali številne poštne urade in zbiralnice. Ob poštne povezavi na relaciji Gorica-Ljubljana so bili naslednji poštne uradi: Črniče-Czer-nize, Sv. Križ-Heilkreuz, Ajdovščina-Haidenschaft, Vipava-Wippach.

Poštne urade Črniče je bil odprt že leta 1729. Več let, gotovo pa do 1870, je bil tam v rabi predfilatelistični žig v ležeči pisavi. Poštne urade Sv. Križ - Cesta¹ je bil odprt 17. 2. 1893; v uporabi je bil enokrožni žig z označbo dneva in meseca brez letnice. Poštne urade Vipava je bil po nekaterih pisanih virih ustanovljen istega leta kot v Črničah.

Ajdovščina pa je bila pomembno prometno središče že leta 1728, ko so na predlog vrhovnega in državnega poštne direktorja grofa Adama Paara zaradi slabe poti preko Hrušice preusmerili promet na relaciji Ljubljana-Gorica proti Postojni do Razdrtega in skozi Vipavo in Ajdovščino do Gorice.

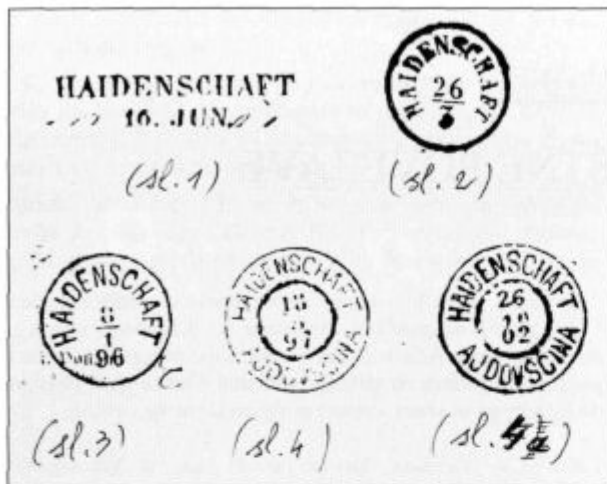
Tako J. V. Valvazor opisuje poštne hiše na Notranjskem »... Proti Gorici pa gre z Vrhnike po suhem s konji skozi Hrušico. Pot je izredno kamnita in tudi sicer pusta, ker teče, ali bolje švedra, in se vleče skozi same divjine.«

OPOMBA

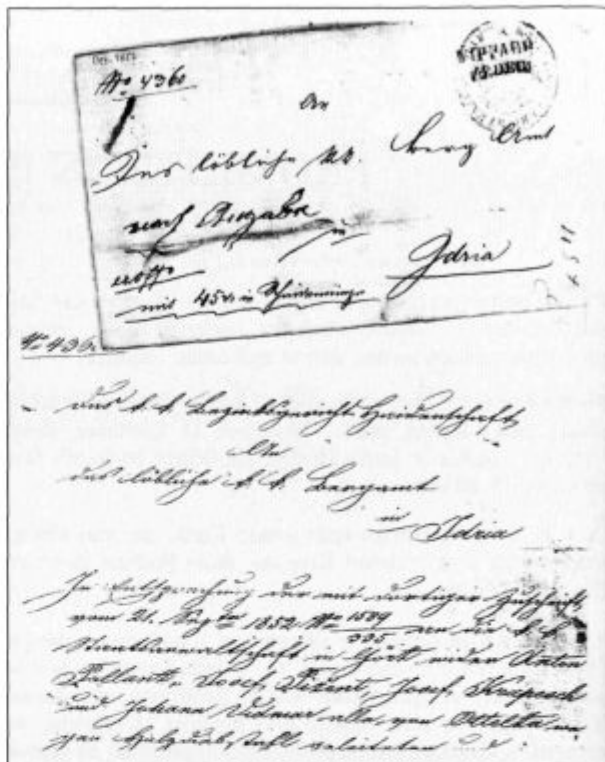
¹Leta 1728 so pošto iz Sv. Križa prenesli v Vipavo. Dne 26. februarja 1778 so jo spet odprli, a je bila 31. julija 1858 ponovno ukinjena. Namesto tega so pozneje odprli poštne urade v kraju Cesta pri Sv. Križu. (F. Juriševič: S pošto skozi preteklost Slovenskega Primorja in Istre, str. 48).

POŠTNI ŽIGI

POŠTNI URAD IN POŠTNI ŽIGI AJDOVŠČINA
 URAD JE BIL ODPRT 1. 9. 1845. DO NJEGOVEGA ZAPRTJA
 5. 10. 1852 JE BIL V RABI PREDFILATELIS-TIČNI ŽIG (SL. 1).
 KO SO URAD PONOVRNO ODPRLI 1. 3. 1853, PA SO
 UPORABLJALI ENOKROŽNI ŽIG Z OZNAČBO DNEVA IN
 MESECA (SL. 2), V ČRNI IN MODRI BARVI. NEKAJ LET
 POZNEJE JE BIL DAN V UPORABO ENOKROŽNI ŽIG
 Z OZNAČBO DNEVA, MESECA IN LETA V ČRNI IN MODRI
 BARVI (SL. 3). PROTI KONCU 19. STOLETJA PA SO ZAČELI
 UPORABLJATI DVOKROŽNI, DVOJEZIČNI ŽIG (SL. 4)
 V DVEH RAZLIČICAH GLEDE NA VELIKOST ČRK (SL. 4A).

V PRISPEVKU OBJAVLJAM FOTOKOPIJO PISMA V GOTSKI
 PISAVI, KI GA JE 10. 12. 1852 PISALO OKRAJNO SODIŠČE
 AJDOVŠČINE (BEZIRKSGERICHT HAIDENSCHAFT) IN GA
 ODPOSLALO NA POŠTNI URAD VIPAVA (WIPPACH), KJER SO
 PISMO ŽIGOSALI 18. DECEMBRA IN GA ODPOSLALI
 RUDNIKU V IDRIO (K.K. BERGAMT IN IDRIA), KAMOR JE
 PRINEŠENO IN TAM VKNJIŽENO 20. DECEMBRA.
 OMENJENO PISMO NOSI POŠTNI ŽIG WIPPACH, KER POŠTNI
 URAD HAIDENSCHAFT TAKRAT NI POSLOVAL.
 ZGORAJ DESNO, SLABŠE VIDEN, JE OVALNI PEČAT K.K.
 BEZIRKSGERICHT HAIDENSCHAFT.

PREDSTAVITVE

TONE WRABER

LINNÉJEVA PISMA SCOPOLIJU V SLOVENŠČINI

Živi v okras vsega naravoslovja
(K. Linné v pismu J. A. Scopoliju, 8. 2. 1773)

15. decembra 1995. leta je bila na dnevu slovenskih naravoslovcev predstavljena knjiga¹, kakršne pri nas izidejo le redko. Prirodoslovno društvo Slovenije je namreč izdalo prevod Linnéjevih latinsko pisanih pisem Scopoliju v slovenskem in angleškem prevodu, oba pa sta delo Idrjičanom dobro znane poznavalke Scopolijevega življenja in dela zdravnice in univerzitetne profesorice v pokoju dr. Darinke Soban.

Karel Linné (Carolus Linnaeus), veliki švedski naravoslovec in sistematik (1707–1778), si je dopisoval s številnimi naravoslovci svojega časa, tako tudi s Scopolijem. Dopisovanje se je očitno začelo s Scopolijevim pismom Linnéju leta 1760, v katerem sporoča, da mu pošilja svojo Kranjsko floro in ga – prvaka naravoslovcev tistega časa – vabi, da si izbere rastline, ki bi jih želel imeti. To dopisovanje se je končalo s Scopolijevim pismom Linnéju leta 1775. Obsega 17 Scopolijevih in 13 Linnéjevih pisem; toliko se jih je ohranilo, verjetno pa se niso ohranila vsa. Zadnja 4 pisma je Linné naslovil v Chemnitz, to je današnje Bansko Štiavnico, kjer je po svojem odhodu iz Idrije 1769 do 1776 deloval Scopoli.

Scopolijeva pisma Linnéju so del Linnéjeve zapuščine v Londonu, ki jo hrani, dobro zavarovano, tamkajšnje Linnéjevo društvo. Prvo pismo iz tega niza je kot faksimile objavil botanik E. Mayer (Proteus 34: 307–308, 1972), v slovenskem prevodu pa je objavljeno v obravnavani knjigi, nadaljnjih 16 pa slovenski javnosti še ni znanih. Linnéjeva pisma Scopoliju so od 1931 v Mestnem muzeju v Veroni, njihove fotokopije pa – že od 1878 – v Akademski knjižnici v Uppsali. Te fotokopije so zdaj reproducirane v izdaji Prirodoslovnega društva Slovenije, pisma sama pa prevedena v slovenščino in angleščino. Pred tem so bila 1889 v izvorniku natisnjena v Roveretu.

V Idrijskih razgledih obširno govoriti o Scopoliju, pomenu njegovega delovanja nasploh in posebej še v Idriji, je gotovo

odveč, vredno pa je povedati, kako so Scopoli, Idrija in njena narava odmevali v Linnéjevi zavesti. Tedanje neurejene poštne zveze so povzročile, da Linné željno pričakovane poslanske Kranjske flore ni prejel niti konec 1761. leta; k sreči mu jo je v tistem času prodal »neki medicinec«. Linnéju se je ob branju te knjige vzbudilo veliko občudovanje, tako da je Scopoliju v pismu 28. 12. 1761 napisal: *»In priznam, da knjiga vsebuje mnogo modrih in prelepih opazovanj, nabranih z osupljivo prizadevnostjo in delom; zato Ti moram za zasluge iz srca čestitati in naj širi nesmrtno slavo Tvojega imena.»* 17. 5. 1763 pa je napisal: *»v njem (sc. pismu) so tako bogata opazovanja, da bi lahko še bogove prepričala.»* 30. 10. 1770: *»Ko bi le imeli več Scopolijev, tedaj bi veda o živalih kmalu dosegla svoj vrh.»* In 17. 3. 1773: *»Končno sem prejel najbolj zaželeno delo, Tvojo drugo Floro Carniolico, ki sem jo željno pričakoval, potem ko sem slišal, da si mi jo bil poslal.»* (...) *»Iskreno priznam, da sem se od nje veliko naučil.»*

Takšnih in podobnih izrazov Linnéjevega iskrenega spoštovanja do Scopolija je v pismih še mnogo. V njih pa je tudi dosti dokazov za – lahko rečemo – neugnano Linnéjevo zanimanje za Scopolijev raziskovalni svet, to je za idrijsko (in seveda kranjsko) rastlinstvo, živalstvo in kamnine. Linné se čudi nenavadni volčji češnji, to je današnji kranjski skopoliji, z največjim veseljem ga je prevzelo tevsje, ki ga dotlej sploh ni poznal. Scopoliju je hvaležen, ker je iz pozabe obudil polha. Ob izrazih priznanja njegovim opazovanjem ga tu in tam tudi prijazno opominja, da se moti. Lahko rečemo, da sta Idrija in Kranjska v zavest velikega švedskega naravoslovca prišli samo po Scopolijevi zaslugi.

Izdaja Linnéjevih pisem Scopoliju je veliko kulturno dejanje, ki nam daje vpogled v delavnico in naravoslovni svet obeh velikih naravoslovcev, pomaga pa tudi pri razumevanju Scopolijevega dela. O tem govorijo največkrat dela sama, medtem

ko je za naravoslovna raziskovanja pomembnih podrobnosti, zlasti iz njegovega idrijskega obdobja, komaj kaj, saj je tudi Scopolijeva avtobiografija nadvse lapidarna. O pičli vednosti o Scopolijevem bivanju v Idriji priča npr. zadrega ob identifikaciji le po imenu znanega slikarja Scopolijevih kranjskih gob, o katerih je v *Proteusu* (58: 19–25, 1995) pisal A. Piltaver. Prav gotovo pa bi kazalo prevesti in objaviti tudi Scopolijeva pisma Linnéju, saj bi šele tako njuno dopisovanje dobilo popolno pričevalno moč.

Prevajalka dr. Sobanova je opravila veliko delo. Ne samo da je v slovenščino prevajala iz latinščine, ki je danes le malo-komu dostopna, prevajala je tudi iz latinščine v angleščino. Njen latinski prevod je pregledal zdaj že pokojni profesor klasične filologije Silvo Kopriva, angleško besedilo pa lektorica Jeannie Stiglic. Dr. Sobanova je prevod pospremila z uvodno besedo, v kateri je povedala osnovna dejstva o življenju in delovanju obeh korespondentov, svojo razgle-

danost v snovi pa dokazala tudi z opombami in seznamom virov zanje. Razmeroma bogato slikovno gradivo ponazarja Linnéja in Scopolija, kraje njunega delovanja, njuni rastlini linejko in skopolijo in obe izdaji Scopolijeve Kranjske flore (1760, 1771/1772). Knjigo je lično opremila arh. Edita Kobe.

Izdajo Linnéjevih pisem Scopoliju pozdravljamo z iskrenim priznanjem in veseljem ter v tem vidimo velik dogodek za slovensko kulturo, obenem pa tudi ponovno priznanje Idriji kot »slovenskim botaničnim Atenam«.

OPOMBE

¹ *Carolus Linnaeus Johannesu Antoniusu Scopoliju 1761–1773: Posnetki rokopisov pisem s slovenskim in angleškim prevodom Carolus Linnaeus to Johannes Antonius Scopoli 1761–1773: Photocopies of the manuscripts, Slovene and English translations.* Prevedla Darinka Soban. Prirodoslovno društvo Slovenije, Ljubljana, 1995, 117 str.

PREDSTAVITVE

MIHA NAGLIČ

IDRIJSKI RUDNIK

Pogled z roba, od zunaj in od zgoraj

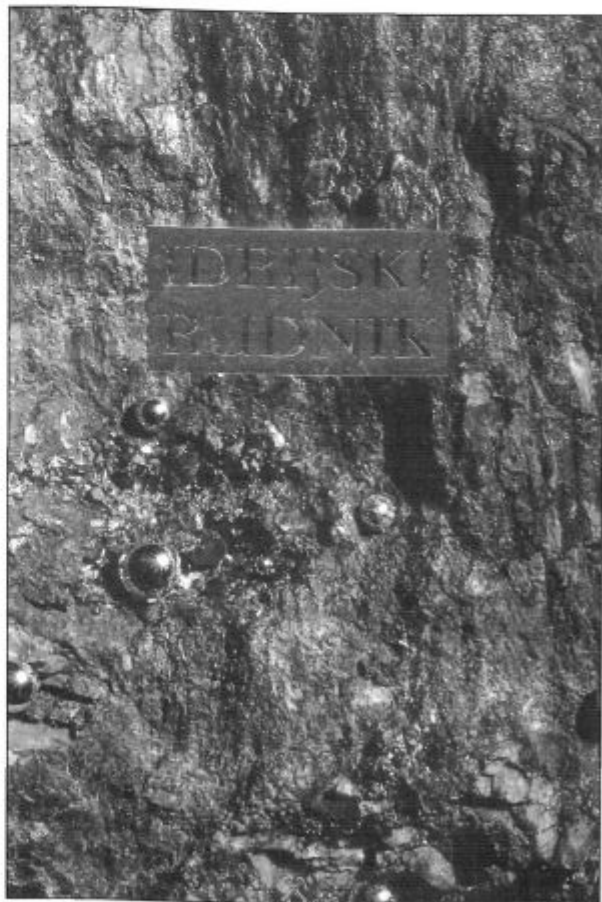
Povabljen sem bil, da ob izidu najnovejše knjige o idrijskem rudniku povem, kako na vso reč gledam »od zunaj«. Kako jo torej vidim jaz, ki nisem niti Idrijčan niti rudar. Pomislil sem najprej, kako na Idrijčane gledajo Žirovci, njih sosedje. Kako je knapa videl paver in šuštar? Pozanimal sem se in zvedel. Zavidal mu je, težaku, njegovo stalno in razmeroma dobro plačano delo. Iz zavidanja mu je očital, da je kar naprej v gostilni. In ko je sredi tedna, v delavnik, prišel v Idrijo po opravkih, mu ni šlo v glavo, kako lahko tukajšnji ljudje kar tako postopajo po mestu in meni nič tebi nič slonijo na mostni ograji...

Razmišljal sem, odkod takšno gledanje. In ugotovil, da mu je botrovalo nepoznavanje rudarskega dela. To je bilo vseh teh pet stoletij skrito pred nepoklicanimi očmi, dogajalo se je v nekem drugem, podzemnem svetu. Šele zdaj, ko se rudarjenje končuje, se prikazuje tudi širši, neidrijski javnosti. Z dejanji, kakršnih je bilo veliko ob 500-letnici Idrije, še posebej pa s pričujočima dvema: z odprtjem Antonijevega rova – turističnega rudnika in z izdajo knjige o rudniku. »Tam spodaj se prične drug svet in novo življenje...«, zapiše Ivana Leskovec, ko ga skuša pričarati v besedah. Bogdan Kladnik ga pokaže v slikah.

Saj ne, da bi tisti, ki nismo niti Idrijčani niti rudarji, o rudniku ne vedeli ničesar. Moj stari oče je šel že pred koncem prejšnjega stoletja rudariti na avstrijsko Štajersko in od tam naprej v Ameriko, kjer je v premogokopni jami preživel skoraj poldrugo desetletje, vse dokler mu ni zdravnik zaradi silikoze tega dela odsvetoval in dokler ga ni Etbin Kristan, socialdemokrat, čigar strankarski sodrug (in ne sorodnik) Anton je tedaj deloval v Idriji, pregovoril, naj se vrne v Avstrijo, češ da tam ni več tako slabo. In najbrž res ne bi bilo, a vrnil se je ravno spomladi 1914, ko je bilo treba na vojno, zdoma, še za nadaljnjih pet let... Stari oče je umrl, ko sem komaj prišel na svet in mi o svojem delu v jami ni mogel pripovedovati.

Sicer pa sem bil sam kar trikrat v vašem rudniku. Prvič je bilo na tisti »žalni« slovesnosti, 2. oktobra 1992, ko so ga začeli

zalivati. Bilo je bolj žalostno kot slovesno. Drugič takrat, ko smo doli v jami poslušali interpretacijo Kosmačevega Tantadruja. Dvakrat »odštekano«, ni kaj! Tretjič je šlo rado; bilo je na prvi slovesnosti ob odprtju Antonijevega rova. A vse to je bilo nekakšno intelektualno jamarstvo, daleč od rudarjenja, ki je bilo predvsem trdo in težaško delo. Ker ga nisem okusil, se

tudi z besedami ne bom več spuščal vanj. Idrijsko podzemlje mi bo slej ko prej dostopno le s posredovanjem kulturnih podjetij, kakršni sta ta muzej in ta knjiga.

Nedavno sem se peljal skozi Dole in se spotoma ustavil na Gorah. Z vzhodnega roba in od zgoraj sem se zagledal v ta zeleni kotel. Mesta na njegovem dnu ne bi bilo, če se ne bi pod njim pet stoletij zdržema rudarilo. Zamikalo me je, da bi začel o jami pod njim filozofirati. Jama je starodaven simbol. O tem, kaj vse pomeni – pekel, vice, zavetje... – si lahko preberemo v Chevalierjevem Slovarju simbolov. Platon je najbolj znamenito razlago svojega idealizma (Država) zastavil v jami. Iz nje, iz sveta teme, umetne svetlobe in senc, se mora duša potruditi navzgor, k soncu, v svet dobrega in lepega. Jama mu je simbol našega vsakdanjega sveta, iz katerega se moramo zmeraj znova vzpenjati v svetove, ki so nad njim, lepši in boljši.

Mar ni prav tega, dobesedno, stoletja počel idrijski rudar. Tisti, ki so stremeli še višje – in tu jih ni bilo malo – so njegovo slavo ponesli v svet. In kaj mu je storiti zdaj, ko je rudarjenja konec? Na Gorah se spomnim neke misli Andréja Bretona: *«Tout doit pouvoir être libéré de sa coque... Ne vous croyez pas a l'intérieur d'une caverne, mais à la surface d'un oeuf.»* (Le surréalisme et la peinture, 1946). Po domače: Vsaka stvar se mora enkrat izviti iz svoje lupine; mislite si, da niste več v jami, temveč na površju jajca. – Zdaj, ko je rudarjenja konec in ko gre razvoj tudi sicer »čez«, čez robove naših lokalnih svetov, »soncu« naproti, smo pred novimi izzivi. Kako še naprej vztrajati v tej dolini, kljubovati in se hkrati odzivati izzivom »velikega« sveta, dvigati se k še boljšemu in še lepšemu? To je zdaj vprašanje.

Izid te knjige je znamenje na nakazani poti. Dogajanje pod zemljo, v jami, je v glavnem zaključeno. Preselilo se je na površje. Idriji in Idričanom želim, da bi bili naslednjih 500 let v tu- in nadzemnem ustvarjanju ravno tako uspešni, kot so bili v minulih 500 v tu- in podzemnem. Srečno!

P. S. Gornje besede so bile prebrane na predstavitvi fotomonografije Idrijski rudnik. Bilo je v soboto, 1. julija 1995. Zbrali smo se ob 18. uri, v prizivnici šelštve, vhodne zgradbe v Antonijev rov, pred vrati v rudnik, ki postaja muzej. Vsebinsko knjige in njeno nastajanje so predstavili Bogdan Kladnik, Ivana Leskovec, Martina Pišljar in Tomaž Klemenčič. Gosta večera sva bila dr. Jože Čar in podpisani, z umetniško besedo je naše nastope povezal dramski igralec Jože Logar. Bilo je vroče, a vseeno lepo, tudi pozneje, ko se je vse skupaj nadaljevalo v uglajenem okolju gostišča Barbara in na Mestnem trgu, kjer je idrijska rudarska godba z jubilejnim koncertom počastila svojo 330-letnico. Bog ve, kaj bi si o našem početju in o tem, kako jo je v gostišču njenega imena naslikal Rudi Skočir, mislila sv. Barbara?

Prav je, da naposled rečemo še katero o knjigi sami. Ivana Leskovec je zanjo prispevala besedilo, ki ni dolgo, a v bistvu povzema vse. Je takšno, kakršnega lahko napiše le tisti, ki zadevo pozna. Prevedeno je v angleščino, nemščino in italijanščino. Skoraj sto »polnobarvno« odtisnjenih fotografij Bogdana Kladnika, mojstra fotografije, v okoljih, ki so za slikanje še posebej zahtevna, je takih, da govorijo same zase ter pokažejo in povejo še tisto, česar besedilo ne more. Da je knjiga, ki ima dobrih sto strani in je trdo vezana v večjem formatu, oblikovana v lepo in skladno celoto, je poskrbela Ivana Kadivec. Izid je omogočil Rudnik živega srebra Idrija, čigar direktor v tem posebnem, postrudarskem času je mag. Marko Cigale. In če bi na koncu vprašali še po osebi, ki je knjigo zasnovala in jo spremljala od zamisli do izvedbe, bi se pokazalo, da sta kar dve: Martina Pišljar in Tomaž Klemenčič. Ta dva sta duša projekta, po katerem del rudnika postaja muzej in ga kot takega tržijo v turistične namene. Izid monografije je le eno od dejanj v uresničevanju tega ambicioznega in evropsko odmevnega načrta.

Kakor smo jo mestu in meščanom, zaželimo sreče tudi vsem, ki vstopajo v Antonijev rov. Da bi srečali Berkmandla! Stopajoč iz njega pa si nemara zaželjajo, da bi s seboj odnesli še kak spomin. Lepšega, kot je ta knjiga, bi si težko omislili.

PREDSTAVITVE

JOŽE JANEŽ

ODPADKE NA SKRIVAJ MEČEMO V NARAVO, MAR NE!

Igor Šebenik: POKRAJINSKE ZNAČILNOSTI
MANJŠIH NEUREJENIH ODLAGALIŠČ ODPADKOV
V SLOVENIJI. Geographica Slovenica 26/1,
135 strani. Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani.
Ljubljana, 1994.

Pričujoče besedilo je nastalo v tednu pred Igorjevo nepričakovano smrtjo. Vsi si želimo, da bi prva človekova pomembnejša dela pomenila začetek še bogatejšega ustvarjanja. Usoda seveda odloča po svoje. Nam, ki še za trenutek ostajamo v tem svetu z vsemi svojimi slepili, podarja samo priložnost, da se za drobec približamo globljemu razumevanju njenih poti.

Igor Šebenik, član uredništva Idrijskih razgledov, je leta 1994 magistriral na geografskem oddelku Filozofske fakultete z raziskavo neurejenega odlaganja odpadkov v Sloveniji. Njegovo magistrsko delo je nekoliko prilagojeno prav kmalu izšlo kot samostojna publikacija v 26. letniku Geographice Slovenice.

Igor Šebenik se je vrsto let ukvarjal s popisi in raziskovanjem odlaganja odpadkov, ki mu pravimo črno, divje ali neurejeno. Njegove članke o takšnih odlagališčih na Idrijskem smo brali tudi v Idrijskih razgledih. Gre za zanimivo, zelo aktualno raziskovanje, ki odkriva tisto plat okolja in našega ravnanja z njim, ki bi ga večinoma najraje karseda hitro pozabili. Vendar pa se nam življenjski prostor nezadržno oža, ožamo si ga sami, in odpadki, ki smo jih zmetali v okolje, največkrat kar v prvo grapo ali pod cestni ovinek, so nas sami začeli opozarjati na svoj obstoj. Velikokrat gre samo za grdo odsevanje, ki ni povšeči našim očem, ki so sicer pripravljene marsikaj spregledati. Pomembnejši pa so drugi znaki bolezni življenjskega prostora, predvsem onesnažene površinske ter podzemne vode in izviri pitne vode.

V uvodu k študiji avtor zgoščeno zapiše nekaj ugotovitev, ki se nam jih zdi smiselno kar citirati: »V zadnjem desetletju... se je v Sloveniji zelo povečal družbeni interes za problematiko neurejenega odlaganja odpadkov. Končni cilj teh prizadevanj

naj bi bil ureditev odlagališč in preprečitev nastajanja novih neurejenih odlagališč. Na začetku so se podcenjevale razsežnosti tega pojava, kar se kaže npr. v smelih načrtih mnogih občinskih uprav iz osemdesetih let, ki so predvidevale, da se bodo razmere hitro uredile. Ti načrti se večinoma niso uresničili, izkazalo pa se je naslednje: 1. Število neure-

	GEOGRAPHICA SLOVENICA 26 I.
	ISSN 0351-1731
CHARACTERISTICS OF SMALL IMPROPERLY MANAGED DUMPS IN SLOVENIA	POKRAJINSKE ZNAČILNOSTI MANJŠIH NEUREJENIH ODLAGALIŠČ ODPADKOV V SLOVENIJI
IGOR ŠEBENIK	IGOR ŠEBENIK

jenih odlagališč odpadkov in njihov obseg sta večja, kot smo si mislili, s tem pa so omejene tudi možnosti za hitro, celovito ureditev; 2. Dokončna preprečitev neurejenega odlaganja ne pomeni le ureditve odlagališč, temveč tudi spremembo načina ravnanja z odpadki nasploh.«

Avtorjeve ocene so, da je v Sloveniji 50.000 do 60.000 majhnih odlagališč odpadkov. Sami lahko ugotovimo, da gre trend, zapisan pod točko 2, v spremembo načina ravnanja z odpadki, da pa se sanacije starih odlagališč lotevamo zelo počasi in velikokrat napačno. Zato so temeljne sistematične študije, kot je pričujoča, izredno pomemben začetek in nastavek kasnejšega praktičnega dela. Šebenik namreč v pregledu ravnanja s komunalnimi odpadki v Sloveniji ugotavlja, da je leta 1981 organiziran odvoz komunalnih odpadkov zajel 43% prebivalstva, leta 1991 pa 71%, kar pa je še vedno daleč za razvitimi državami Evrope. Ob tem trendu naj bi vsi prebivalci Slovenije imeli organizirano zbiranje odpadkov leta 2002. Kaj pa stara bremena? Njihova sanacija je tako počasna, da se bo vlekla verjetno še vse naslednje stoletje.

Šebenikova razprava je napisana sproščeno in nepretenzno. Kljub znanstvenemu pristopu je razumljiva vsakemu bralcu, ki ga zanima tematika. Čeprav vsi mislimo, da o tako preprosti stvari, kot so smetišča »tik za hišami ob robu gozda«, zadosti vemo, bi bila prav dobrodošla strokovnjakom vseh mogočih strok, ki se ukvarjajo z okoljem, vodstvenim in strokovnim delavcem v komunalnih podjetjih, v občinskih službah in seveda na Ministrstvu za okolje, saj vsebuje tudi

zasnovno ureditve razmer, iz katere je mogoče uporabiti marsikatero idejo.

Ozrmo se samo na kratko še na domače razmere. Avtor obravnava celotno Slovenijo in zato nekatere predele idrijske občine, kjer so divja odlagališča že popisana, obdela samo statistično v primerjavi z drugimi podobnimi geografskimi okolji po Sloveniji.

Vedoželjen idrijski bralec bo več informacij moral poiskati v prejšnjih letnikih Idrijskih razgledov. Pred leti je bil izdelan popis neurejenih odlagališč v hidrološkem zaledju kraškega izvira Podroteja s predlogom in prednostnim seznamom ureditve glede na ogroženost podzemne vode. In nič kaj dosti več, čeprav je, resnici na ljubo, pri problemu odpadkov že to veliko. Zasutja in »zravnjanja z zemljo« starega, zelo velikega vaškega odlagališča v kraški vrtači v Črnem Vrhu nad Idrijo, kjer je pod zemljo končalo dva tisoč kubičnih metrov smeti, ne moremo šteti za sanacijo, temveč prej za še en, na prvi pogled samoumeven, dejansko pa še kako nespameten, nestrokoven in okolju škodljiv, na skrivaj opravljen poseg v prostor. Odpadki so sicer skriti očem, voda pa jih bo vseeno nemoteno spirala v idrijski vodovod še naslednja desetletja. Upamo, da bo v bodoče podobnih »ureditev« divjih odlagališč čim manj. Prav tako bi želeli, da bi čimveč od 600 tiskanih izvodov Šebenikove razprave romalo v prave roke, ki bodo znale premakniti tudi katerega od vzvodov v počasi se kotalečem mehanizmu ravnanja z odpadki.

PREDSTAVITVE

STANKO MAJNIK

O IDRIJSKI RUDARSKI GODBI

Ob jubilejih idrijske rudarske godbe sta bili doslej natisnjeni dve brošuri, in sicer ob 315-letnici in ob 330-letnici. Poleg tega je bil v glasilu Rudnika živega srebra Idrija – IDRIJSKI RUDAR – št. 5, julij 1965, objavljen daljši članek OB TRI-STOLETNICI RUDARSKE GODBE.

Drobtinice iz zgodovine rudarske godbe na pihala in godala so zbirali in zapisovali razni ljubitelji glasbe po spominu in pripovedovanju (rudar Franc Vončina, učitelj Franc Pavšič), mimogrede tudi zgodovinarji, ko so brskali po rudniškem arhivu (msgr. Mihael Arko in Karel Bezek).

Vedeti pa je tudi treba, da rudarska godba ni nastopala samo na cerkvenih slavnostih in ljudskih veselicah, ampak tudi na raznih proslavah in cesarskih obiskih v Idriji in izven nje. Uspelo mi je izbrskati nekaj tovrstnih podatkov iz druge polovice 19. stoletja.

1. Dne 11. sušca 1857 je slavna idrijska godba v Postojnski jami igrala slovenske pesmi v navzočnosti avstrijskega cesarja Franca Jožefa prvega in njegove soproge Elizabete. Koncertni prostor je bil čarobno razsvetljen s 16000 lučkami in bengalskim ognjem.

(Vir: Jožef Apih: Naš Cesar, 1889, str. 82)

2. Proslava ob 40-letnici vladanja cesarja Franca Jožefa prvega je potekala 22. in 23. julija 1888 v Logatcu; tam je igrala tudi rudniška godba iz Idrije (Vir: Knjiga POPIS SLAVNOSTIJ V LOGAŠKEM OKRAJU 1888, str. 11). V omenjeni knjigi je med drugim zapisano: »Navdušenje in radost, priklopela pa je do vrhunca, ko je izjavil gospod Ivan Novak, c. kr. rudarski nadsvetnik v Idriji, da prepusti za dneve slavnosti brezplačno vrlo idrijsko godbo. Zbrani zahvalili so se takoj hvaležno za to veliko prijaznost in dobroto.«

V knjigi tudi beremo:

– Prva je prikorakala godba, ustavila se je dostojanstvenikom nasproti, igraje razne koračnice,... (str. 31).

– Iz Idrije poslali so odposlanstvo treh mož (rudarjev op. p.), da se je poklonila (str. 39).

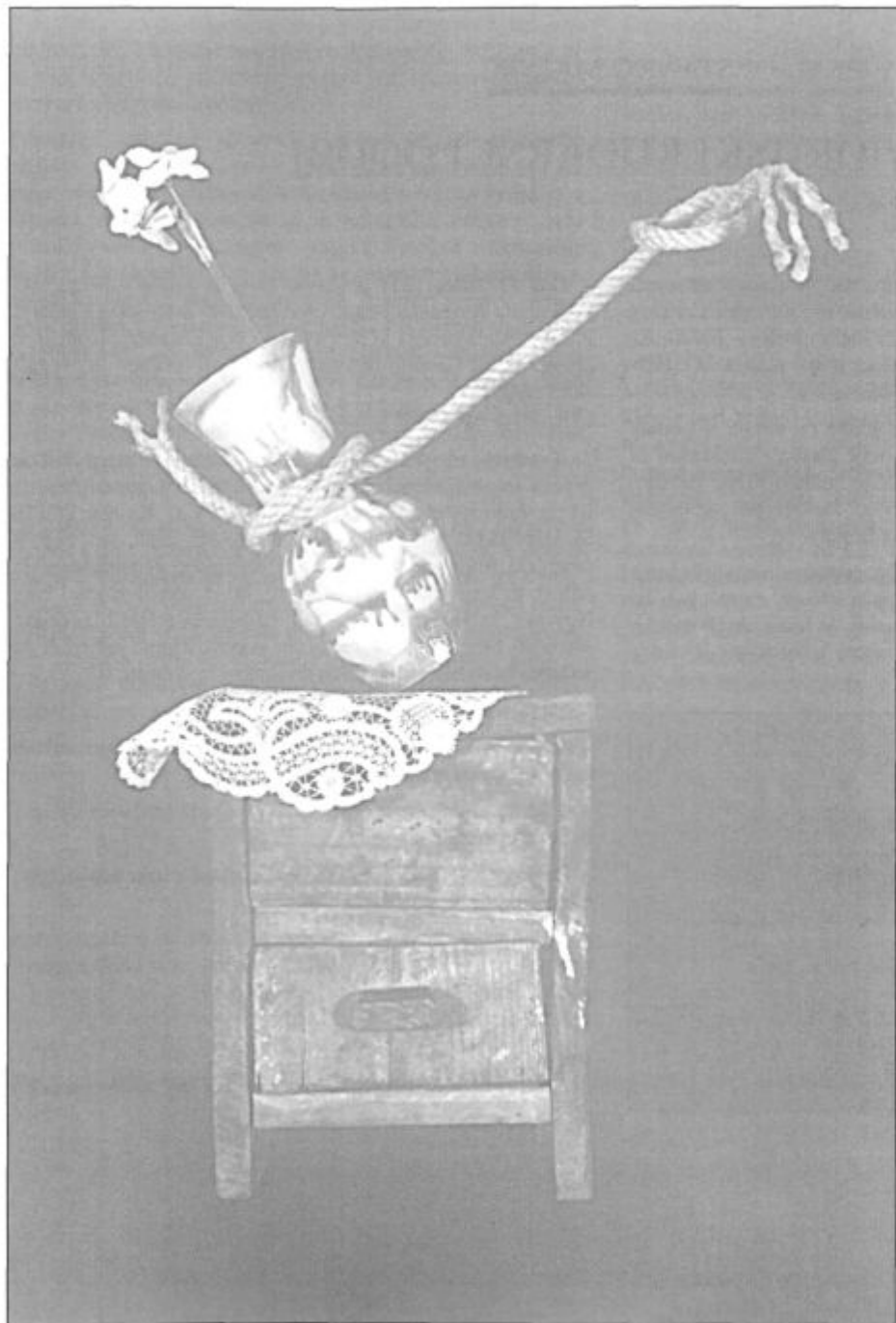
– Po loteriji svirala je godba nekaj časa razne poskočnice, mladi svet pa se je vrтел po plesiščih.

– Na hribu »Sekirca« dvigale so se rakete in prižigali drugi umeteljni ognji, katere je v veliki množini za ta večer napravil gospod Adolf Harmelj (1) iz Idrije (str. 49).

OPOMBA

¹ Adolf Harmelj je bil načelnik Bralnega društva v Idriji, ustanovljenega leta 1884.

VABILO
k občinski
SLAVNOSTI,
katere priredi
Logaški politični okraj
pod pokroviteljstvom
Njegove Svetlosti gospoda kneza Hugo Windischgrätz-a,
c. kr. generalmajorja l. s. inđ.
v proslavljenje štiridesetletnice vladanja
presvetlega cesarja
FRANA JOSIPA I.
dné 22. in 23. julija 1888
v Logatcu.

POROČILA

JANEZ KAVČIČ

IZ GALERIJSKE DEJAVNOSTI V LETU 1995

Dejavnost Galerije Idrija v lanskem letu lahko ocenimo kot zelo uspešno, saj se je v njej zvrstilo skupno kar deset razstav. Osem razstav je bilo slikarskih, le ena kiparska, poletje pa je bilo – podobno kot že mnogo let – rezervirano za predstavitev dosežkov čipkarske šole. V času od februarja do decembra je bila galerija – z rednim dežurstvom – odprta nad 190 dni, vse razstave pa si je v enajstih mesecih ogledalo skupno okrog 6000 obiskovalcev.

Sprehodimo se na kratko – v telegrafskem slogu – skozi kroniko likovnih dogodkov.

DARILO SLOVENSkih LIKOVNIH UMETNIKOV PSIHIATRIČNI BOLNIŠNICI IDRİJA – od 7. do 21. februarja 1995; na ogled je bilo 65 slik in grafik, ki jih je 30 znanih sodobnih slovenskih ustvarjalcev podarilo idrijski psihiatrični bolnišnici za okras prenovljenih prostorov.

SLOVENIJA ODPRTA ZA UMETNOST 1994 – od 9. do 23. marca 1995; razstavljenih je bilo 34 del iz mednarodne likovne delavnice na Sinjem vrhu nad Ajdovščino, katere se je leta 1994 udeležilo kar 26 umetnikov iz desetih držav.

JOŽEF VRŠČAJ: VRNITEV V PRIHODNOST – od 6. do 20. aprila 1995; kipar je predstavil 30 plastik – variacij na temo »fosilizacije« idrijskega živega srebra v pleksi steklu.

JANEZ KARDELJ: SLIKE – od 4. do 18. maja 1995; slikar je prav v Idriji pripravil svojo prvo večjo samostojno razstavo, na kateri smo videli 30 platen v oljni tehniki.

GENERACIJA 82 – od 1. do 15. junija 1995; nastopilo je 13 diplomantov ljubljanske Akademije za likovno umetnost iz leta 1982, ki so za skupinsko razstavo odbrali skupno 32 del.

RAFAEL TERPIN: ODPRTI SVETОВI – od 21. septembra do 12. oktobra 1995; razstava je prikazala izjemno plodovito slikarjevo udejstvovanje, saj je v dobrem letu naslikal kakih 80 platen – krajin, domačij in tihožitij.

VII. BIENALE LIKOVNIH LJUBITELJEV IDRİJSKE OBČINE – od 19. do 29. oktobra 1995; na razstavi je sodelovalo osem avtorjev – šest slikarjev in dva kiparja, ki so za bienale pripravili 36 slik in 16 plastik.

JURIJ MIKULETIČ: ŽIVE PODOBE NARAVE – od 16. do 30. novembra 1995; ob praznovanju 90-letnice Delavskega lovskega društva v Idriji je uveljavljeni risar in slikar živalske

ALEKSANDER BASSIN, JOŽEF VRŠČAJ IN JANEZ KAVČIČ
V GALERIJИ IDRİJA 6. IV. 1995 (FOTO R. NOVAK)

motivike razstavljal 80 skic, ilustracij, akvarelov in pastelov omenjenega žarna.

IZIDOR REJC: TRENUTKI SLIKARSKE IZPOVEDI – od 12. do 26. decembra 1995; znani slovenski gospodarstvenik, politik in državni poslanec je presenetil občinstvo kot ljubiteljski slikar, saj je postavil na ogled 62 risb, olj in akvarelov.

Kot vodja galerije sem pripravljala in postavljala večino navedenih razstav, skrbel za otvoritve in poskušal – po svojih močeh – z uvodnimi nagovori in interpretacijami približati publiki slogovna in vsebinska sporočila likovnih stvaritev. Ker je bila nekajkrat izražena želja, naj bi svoja izvajanja objavil še v pisni obliki, sem za pričujočo številko Idrijskih razgledov pripravil krajši izbor iz svojih lanskoletnih galerijskih komentarjev. Odločil sem se samo za tiste lastne »citate«, ki se mi zdijo za oznako posameznih umetnikov in razstav najbolj ustrezni.

O JOŽEFU VRŠČAJU 6. aprila 1995:

»Ker se v skulpturah mojstra Jožefa Vrščaja blestijo in prelivajo kapljice idrijskega živega srebra, ki je zaznamovalo naših pet stoletij, mi dovolite nekaj razmišljujočih utrinkov o naši plemeniti tekoči kovini. In ker je otvoritev pričujoče razstave pod naslovom Vrnitev v prihodnost uvertura v slovesno odprtje velike muzejske razstave v gradu, želi biti moja misel sproščenih kril – kot let Merkurja, in beseda nekoliko vznese-na – v duhu sporočil simbolike.

Zato naj vas ne preseneti, če izrečem tezo, da so nad Idrijo 500 let bedeli bogovi, saj so se resničnosti in sanje v tej kotlini porajale, zorele in umirale v znamenju Merkurja.

OTVORITEV RAZSTAVE VRNITEV V PRIHODNOST 6. IV. 1995
(FOTO R. NOVAK)

Merkur – sinonim za živo srebro – opredeljuje Idrijo v dobrem in zlem od Kolumbovih časov do danes. Od današnjega grba, avtomobilskih tablic in spominkov mu lahko sledimo nazaj tja do 16. stoletja. Pojavlja se na naslovnica znamenitih knjig od Agricole dalje, najdemo ga v Valvasorjevi grbovni knjigi, na mojstrovinah idrijske kartografske šole, na prejšnji plaketi občinskega priznanja in razgleduje se s stolpa gradu. Merkurjev Caduceus je vgraviran v rudniški emblem – kladivi iz leta 1750, graditelj klavž Jožef Mrak pa je pred več kot 200 leti vtisnil lik Merkurja v svojo unikatno sončno uro in s pozlačenim Merkurjem okrasil čelni grajski stolp. In tudi ob 500-letnici smo prisluhnili Kumarjevi kantati Na struni Merkurja. Poglejmo torej, kaj je znamenje starorimskega Merkurja ali starogrškega Hermesa, ki je spočelo živosrebrni studenec, naklonilo Idriji..

Merkur je najbližji sosed sonca – torej vira toplote in svetlobe. In svetloba, ki jo žarčijo tudi Vrščajeve živosrebrne plastike, je bila petstoletno hrepenenje v temnih idrijskih rovih, je bila svetleči živosrebrni znoj, izvirajoč iz kamenja, prahu, strupa in žuljev.

Hermes – Merkur je nekakšen posrednik med bogovi in ljudmi. Da, prav tako imenovani »navadni« ljudje – reklo se jim je knapi, so s svojim garanjem neposredno posredovali dragocen delež svetovni civilizaciji – osmino vsega živega srebra, delež torej, brez katerega bi bil razvoj civilizacije nedvomno bistveno drugačen.

Hermes – Merkur zagotavlja potovanje, prehod med peklen-skim, zemeljskim in nebeškim svetom. To potovanje so rudarji opravljali vsak dan in vse življenje. To so bile poti med jama in domom, med nevarnostmi podzemlja in idiliko bele hiške, med robotostjo šihata in nežnostjo čipke ter poti do izobrazbe in kulturnih dobrin.

Merkur ali živo srebro je univerzalen alkimistični simbol. Univerzalnost pa doživlja renesanso, zlasti v razvitem svetu, predvsem na področjih interdisciplinarnih znanosti in duhovnih ved. Tako imenovane para – discipline, ki jih je pozitivistična miselnost potiskala na obrobje, se znova rehabilitirajo in afirmirajo kot vrednote in spoznavne poti.

Hermes – Merkur je tudi bog hermetike in hermenevtike, torej skrivnosti in umetnosti dešifriranja skrivnosti. Ob tem si ne morem kaj, da ne bi pomislil na ducate vedoželjnih raziskovalcev – geognostikov, geologov, spelcologov, botanikov in drugih, ki so raziskovali lepote in skrivnosti našega idrijskega podzemnega in nadzemnega sveta. Že samo razvozlanje nastanka in zgradbe idrijskega rudišča je bilo dejanje, vredno Hermesa – Merkurjevega komplimenta.

Hermes - Merkur je eden od simbolov prizadevne in ustvarjalne pameti. Le-to so naši predniki premogli in s pridom uporabljali, ko so bili, kot je zapisal slavni Hacquet, pred 200 leti najbolj spretni rudarji v cesarstvu, ko so konstruirali kamšti in klavže, ko so šli pred 100 leti na Dunaj v boj za prvo slovensko realko in ko so že pred 220 leti vedeli, da je teater enako potreben kot žitno skladišče.

Hermes - Merkur je bog trgovine. Trgovalo pa se je, kar Idrija stoji, in to zares, tako da je bil lahko sam Merkur vesel. Trgovalo se je na debelo in na drobno, legalno in na črno, z živim srebrom in cinobrom sveda, nato pa še s čipkami, in to po Evropi in Ameriki in po vsem svetu. Idrijsko blago je bilo predmet premetenih kupčij, borznih spekulacij, bajnih zaslužkov in krutih bankrotov, tveganih kreditov in proračunskih apetitov. In ne nazadnje, tudi danes se trguje z idrijskimi produkti po širnem svetu.

Hermes - Merkur je izumil liro in piščal, torej prva glasbila, in jih podaril Apolonu. Morda so Idrijčani, živeči v znamenju Merkurja, prav zato od nekdaj imeli smisel za glasbo, če se ob vseh bogatih idrijskih glasbenih tradicijah spomnimo samo na 330-letni jubilej rudarske godbe, ki nas bo čez slabo uro pozdravila tudi na grajskem dvorišču.

V nekaterih deželah je bil Merkur pojmovan in čaščen kot »izumitelj vseh umetnosti«, kot tako imenovani »Tausendkünstler« v najboljšem pomenu te besede – torej kot zaščitnik politehnik. Tako ga je na primer predstavljal Cezar v znamenitem opisu rimske Galije. Ravno politehnikov pa je Idrija rabila in premogla vseskozi – od Stampfferja, Steinberga, Mraka, Špireka in Bloudka – do sodobnih inovatorjev.

Že alkimisti so dejali, da je moč živege srebra v tem, da čisti in utrjuje zlato. Je hrana nesmrtnosti pa tudi simbol osvoboditve. Znanost o Merkurju je izraz znanosti o notranjem preporodu, ki jo poznamo kot jogo. Prva naj bi dobila čisto zlato, druga pa nesmrtnost. Idrija si je nesmrtnost – v planetarnem civilizacijskem kontekstu – zagotovila z živim srebrom, njen novi preporod pa je izziv generacijam, ki prihajajo. Morda ima tudi zato pričujoča razstava pomenljiv naziv Vrnitev v prihodnost.

Hermes - Merkurja je Apolon učil vedeževanja in mu podaril zlat Caduceus, magično glasniško palico z dvema ovitima kačama. Caduceus je atribut z dvojno naravo, v njem se srečujejo nasprotni in komplementarni principi: tema – svetloba, spodaj – zgoraj, determinante torej, ki so bile še kako relevantne za rudarsko Idrijo. Caduceus je sicer eden najstarejših simbolov, saj ga srečamo že pri Sumercih pred 5000 leti. Simbolizira tudi ravnotežje in polarnost kozmičnih tokov, z dvojno spiralo pa je lahko tudi simbol miru. Caduceus go-

vori o skrivnostni človeški kompleksnosti in neskončnih možnostih človekovega razvoja. Mir in razvoj torej – lep motto Idriji danes in jutri.

Caduceus je danedan tudi univerzalni emblema zdravniške vede. Spreminja trup v zdravilo oziroma sprevrženo življenjsko moč usmerja na pravo pot. Je torej privilegirani simbol psihosomatskega ravnotežja. Od Scopolija dalje pa sta medicina in medicina dela najusodnejše povezani z vsem življenjem v idrijskem kotu. Tudi po zaslugi zdravniške vede je sloves Idrije prodrlo do najeminentnejših znanstvenih krogov in ustanov po svetu.

Merkurjev atribut so sandali s perutmi, ki pomenijo moč dviganja in sposobnost hitrega potovanja iz kraja v kraj. Se pravi, da je Merkur predvsem princip zveze, izmenjave, gibanja in prilagajanja. Merkurialni proces je pomočnik Jaza, ki nam olajšuje preraščati subjektivnost in nas usmerja na križišče najbogatejšega omrežja stikov s svetom okoli nas. V tem smislu je to proces prilagajanja na življenje. Merkurjevi atributi ostajajo torej relevantni za Idrijo zlasti jutri in v prihodnjem tisočletju, če hoče ostati del razvitega sveta.

Merkur je Rimljanom predstavljal moralno ravnotežje in dobro vedenje: palica je simbolizirala oblast, kači previdnost, krila pridnost in čelada vzvišene misli. Te vrline, vsaj tako je želeli, naj bi s pridom upoštevala in uresničevala tudi nova idrijska občinska oblast.

In še besedo o cinobru, v katerega barvi je natiskana zgibanka za to razstavo. Cinober – rdeči živosrebrov sulfid, je sinteza dveh temeljnih elementov splošne alkimije: živega srebra in žvepla. Nastopal je kot droga nesmrtnosti, saj je rdeč, to pa je

POSLANEC IN SLIKAR IZIDOR REJC NA OTVORITVI SVOJE RAZSTAVE 12. XII. 1995 (FOTO M. KURTANJEK)

srečna barva in barva krvi. Menjavanje cinober – živo srebro je simbol smrti in ponovnega rojstva, večne regeneracije, kot se ptič fenix rodi iz pepela.

Prispodoba regeneracije: pepel – fenix naj bo razumljena kot Idrija na prelomnici časov; iz rudarskih tradicij in dediščine pogumno torej k novim virom in razsežnostim življenja. Srečno!«

O JANEZU KARDELJU 4. maja 1995:

»Slikar spada v novejši val ali mlajši rod slovenskih slikarjev, pri čemer je treba takoj poudariti, da pojem »mlad« v umetniški ustvarjalnosti ne pomeni vedno premege sorazmerja med številom let in ustvarjalnimi dosežki. Zgodovina umetnosti nudi nešteto primerov, ko so bila prav tako imenovana »mlada leta« izpolnjena z bogato kreativnostjo. O tovrstnem mladostnem ustvarjalnem zagonu govori v znatni meri tudi pričujoča razstava.

Lahko domnevamo, da so bile predispozicije za umetniško pot Janeza Kardelja bržčas zasnovane že v njegovem otroštvu. Nakazuje jih razmišljanje Ane Žan: »Ded politik – filozof, mati oblikovalka subtilnih vlog dramske igre, oče arhitekt – poet... Vzdušje in vznesenost dolgih filozofskih razprav intelektualnega kroga družinskih prijateljev, ki jih v večerih, podaljšanih v noč, transformiraš v svoje otroške možgane, vse dokler ne omahne glava in te ne odnesejo v sen.«

Janez Kardelj je diplomiral leta 1991 na ljubljanski akademiji pri prof. Metki Krašovec. Z zadovoljstvom mi je zaupal, da tako velike razstave in v tako lepi galeriji še ni imel. Danes predstavlja reprezentativni izbor del iz let 1989–1995, kar pomeni, da je zanj pričujoča razstava nekakšna inventura dosedanjega likovnega udejstvovanja.

V likovni govorici mladega slikarja so prisotna naslednja izrazna sredstva: učinkovita tonska členitev ploskve, domišljena kompozicija, barvna usklajenost, instinktivno občutena jakost in dolžina črte, pogumna izbira ter intenziteta nanosa barve, eksperimentiranja z otenki barv, karakterne smeri in moč poteze, temperamentne debeline nanosov, sinkopiranja, prelivanja prosojnosti in prekrivanja barv ter kombinacije konkretnih, antropomorfnih in amorfih oblik, erotični znaki – ekspresivni v svojem notranjem izrazu ter ironičen nagovor času in pogojni absurdnosti našega bivanja.

Vsekakor so veliki formati ustrezen prostorski milje za realizacijo Kardeljeve slikarske nravi. Le-ta se udejanja preko optičnega in »fizičnega« sestopanja v sliko, pri čemer se avtor poslužuje širokega slikarskega zamaha in vehementnih potez.

Vsa platna so brez naslova, opazen je le slikarjev monogram, in sicer kot sestavni del likovne celote.«

O RAFAELU TERPINU 21. septembra 1995:

»Sprehodimo se nekaj minut po razstavi »Odpri svetovi«.

Motivi z Lokovca so slikarju od nekdaj pri srcu. Kobalova kmetija nad Idrijo žari v luči jesenskih barv. Korita uzremo v jesenskem jutru, ko dolino prekriva megleno jezero. Lajše nad Cerknim bedijo nad globinami pod seboj. Ogalce na Vojskarski planoti – v pomladnem rzpoloženju, v pravcati eksploziji zelenega – so podane v zahtevni kompoziciji. Gore nad Idrijo se razgledujejo čez dolino v kasnem popoldnevu, ko se približuje večerni mrak. Na Grudnici nas pozdravlja jutro. Češnikar pod Kobalovimi planinami se oklepa svojega prostora pod soncem. Jazne odpirajo poglede proti spodnjeidrijski Fari. Rodne nad Reko – v poznem popoldnevu – boža zadnje sonce. Hvalježen motiv je Sivka, prijazna kmetija v sožitju s senožetmi in gozdom. Jutro z Jeličnega Vrha zaznamuje boj sonca in megle ter razpira širjave neba. Kamnik nad Spodnjo Idrijo je zajet v domišljeno kompozicijo. Mrzli Vrh se ozira že na kranjsko stran – spredaj žari dom kot sopek, ozadje pa se izgublja v mrč. Berce nad Žirmi budi prijetne otroške spomine na sprehode z očetom Poldetom. Zajc pod Javornikom je pravi slikarski raj, zapisan globoko v slikarjevi duši. Z vrha Zale mikajo pogledi proti Črnemu Vrhu, ob njih pa prihaja do izraza poudarek na pestrosti dogajanj na nebu in oblakih. Breznica zadirha v jutranji romantiki, ko prva svetloba obsije zvonik. Gastabile nad Želinom so motiv, ki slikarja vedno znova privlači, zato ga večkrat predeluje. Vrh Hleviš je ujet v zanimivem času, pod večer, ko narava tone v nastopajočo noč. Od nekdaj mikaven motiv Tilnik je to pot podan v zabrisanem, motnem in deževnem vzdušju, hiše pa se vklapljuje v okolje kot sestavni del narave. Jesenske Labinje nad Cerknim prežema barvitost rumenih in vijoličastih tonov. In spet smo na Hlevišah, pri motivih, ki so po Terpinovih besedah večni, in gledamo tja čez Koševnik, daleč na jug. Globoko spodaj so seveda skrite grape in soteske, kakršna je samotna in divja – slikarju draga Kramaršca, ki je tokrat na platnu bolj barvita kot nekoč. Povsem drugačen svet so seveda mehkbone Ledine, v jutranji svežini, naslikane v simbolični svetlobi in usklajeni barvni lestvici. In zopet so tu Korita, zdaj v jutranjem rzpoloženju, mojstrsko komponirana v prepletu linij, povezav in poudarjenih smeri. Šentviška Gora je podana kot mirna in čista slika, Hmenica se oklepa »domačnosti« nad padajočo globino. Rupe v Kanomlji je oživila vesela pomlad, nebo nad Gorami nad Idrijo pa se poigrava v rumenih in vijoličastih pobilskih. Na Medvedjem Brdu ždi pusta zima, v Mrzli Rupi pa zna biti celo zima sončna. Vrh Zale se ureja v izčiščeno kompozicijo, Jelični Vrh pa zadirha panoramsko, z

neboh nad meglo. Kamnik predstavlja tako imenovano »težko« sliko, Zgornji Kamnik pa predvsem trpek spomin. Optimizem oznanja sončna pomlad z Vojskega, prav tako pa tudi vedro razpoloženje iz sicer osamelih Polic. Na Zatrepu smo priča kontrastu senčnega pobočja in sončnega ozadja. Privlačen star motiv je slej ko prej Lipnik, prav tako Trebuša z znamenitim mostičem, in seveda Cerkljanski Vrh, ki je to pot interpretiran v zelo razgibani in učinkoviti slikarski pripovedi. Stajer za Kobalovimi planinami, ki ga danes vsaj pol ni več, je bil naslikan pred nevihto, spokojno in pomirjujoče pa deluje jesen v Jaznah nad dolino Idrijce.

Morda bi posebej omenil še štiri slike, ki so se mi – ob sicer bežnem ogledu razstave – zelo vtisnile v spomin. Tak motiv so hribi nad Trebušo – Čepovanske Vrše, divji rovtarski svet, svet strmin in prepadov, nad katerim bedi spokojno nebo. Potem je tu Lovrč v Gorenjem Lokovcu, v poletnem času, tematsko bogat prizor, kjer se v prepletu povezav, smeri in lokov soočajo poti, šopi, grmi, drevesa in drugi fragmenti. Zanimiv je Bevkov vrh s pogledom proti Poreznu, saj opazimo v spodnji in zgornji partiji slike jasne čistine, v sredi pa sfumato – mrč. In končno je tu še Navinški rob – v dneh, ko cvetijo smreke, ko se razodevajo nasprotja v pokrajini. Takrat je Vojskarska planota še pusta, navzdol pa se pokrajina že prebujata in svetli.

Tako. Namenoma sem navrgel kakih 50 motivov iz Terpinovih Odprtih svetov, dejal bi – 50 kamenčkov, ki skupaj gradijo bogat mozaik njegove celostne slikarske podobe. Morda ste bili nekoliko zbegani ob hitrem potovanju iz kraja v kraj, vendar sem želel prav na ta način ponazoriti stotere slikarjeve poti in raznolikost pristnih doživetij, iz katerih črpa ustvarjalne pobude. Terpin se namreč nikdar ne spreneveda, nas ne vara, ampak vseskozi črpa navdih in izpoved iz avtentičnih korenin. Ker rad uporabljam preproste besede, bi dejal, da ob njegovih slikah »pijemo iz bistrih izvirov«.

Še nekaj besed o tihožitjih. Na tokratni razstavi so novost, čeprav novost samo na platnih, saj jih je slikar na pastelih upodabljal že kar nekaj časa. Nedvomno mu pomenijo možnost sprostitev, sredstvo intimnega dialoga s predmeti in vabljev izziv v meditacijo. Tihožitja dopuščajo – v primerjavi s krajino – v določenem smislu več ustvarjalne svobode, saj omogočajo poljubne ikonografske improvizacije, predmetne aranžmaje in simbolične poante. Pred nami so kruh, karbidovke, vrči, steklenice, slanina in vino, cvetlice, preste, gobe, jabolka in seveda slikarski atributi – paleta in čopiči. Skratka, to je svet malih, a obenem sila pomembnih stvari, kot so bistveni – po besedah pesnika – kruh, ljubezen in dobrota! Terpin oblikuje tihožitja v subtilne lirične prizore, polne slikarskega poetičnega in miselnega naboja. Predmeti so kompozicijsko

akcentirani in vsebinsko osmišljeni, podani jasno in čisto, v radoživem barvnem spektru, v igrivosti vedrih tonov in svetlob. Dovolj razpoznavni so – sicer rahlo zastrti – simbolični namigi, ki dajejo tihožitjem poseben čar. Le-ta je stopnjevan z ozadji, ki so včasih živa in razgibana, drugač pa mehko zabrisana. Slikar zna s tihožitji ustvariti neko svojsko – njemu lastno izpoved in melodiko, kot jo najdemo v njegovih iskrivih ter sočnih literarnih in domoznanskih zapisih.«

O LIKOVNIH LJUBITELJIH 19. oktobra 1995:

»Mnogo je vprašanj – pa tudi odgovorov, ki se tako ali drugače dotikajo fenomena izražanja s pomočjo linij in barv, risal in čopiča ter kiparskih in vsakovrstnih materialov. Vprašanja so teoretične in praktične narave, odgovori pa so lahko zaviti v sofizme estetiziranj ali pa se porajajo kot sproščen pomenek z ustvarjalci v prijateljskem klepetu. Vsekakor lahko vsakdo največ o svojem delu pove in predvsem doživlja sam. Kajti vsak človek je zase svet, čudno svetel in lep, kot zvezda na nebu, bi dejal pesnik.

Kaj vse spodbuja naše in druge likovne ljubitelje k delu? Bogle – najbrž marsikaj, kar najbolje občutijo sami. Morda so to prirojene dispozicije, ki jih kot talent in smisel za oblikovanje spremljajo že od otroštva. Morda je to elementarna težnja po nečem lepem, ki v poklicnem delu ni mogla in ne more biti zadovoljena. Morda je to umik iz vsakdanjosti v svoj lastni intimni doživljajski svet. Mogoče gre za užitek in sprostitve ali tih samogovor – spogledovanje s samim seboj v

DELEGACIJA STRANKE SLOVENSКИH KRŠČANSКИH DEMOKRATOV ČESTITA G. IZIDORJU REJCU – AVTORJU RAZSTAVE (FOTO M. KURTANJEK)

tišini samotnih ur. Najbrž je prisotno tudi nikdar razjasnjeno razmerje med razumskim, čustvenim in intuitivnim dogajanjem v veselju človeške duše. Ali pa kar preprosto in pristno veselje ob porajanju slike ali kipa, užitek ob spoznavanju materiala, zadoščenje ob stvariteljskem samopotrjevanju.

K prastari modrosti, da je delo razvilo in še vedno razvija človeka, pravzaprav ni kaj dodati. Prav tako drži, da delo kot eksistenčna nuja determinira stopnjo človekove svobode – delo kot kreacija pa človeka osvobaja, sprošča, osrečuje in plemeniti. Ljubiteljski slikarji in kiparji – ne glede na vse splošno znane objektivne in subjektivne danosti amaterizma – ostajajo v tem našem prozaičnem času lastninjenj, mnogih človeških stik in negotovosti – skromni glasniki vrednot, ki nas ljudi zbližujejo in usmerjajo v prihodnost. V mislih imam zvestobo sebi in svojemu delu ter pripravljenost, da ustvariš nekaj zase in za soljudi – brez vnaprejšnjih finančnih špekulacij. Mislim tudi na pomen ustvarjalne samoiniciative, ki jo žal pogrešamo na mnogih drugih področjih.

Razumljivo je, da so pristopi in dosežki nastopajočih avtorjev različni, tako po tehnični kot po oblikovni plati. Med slikarskimi tehnikami srečamo akvarele, akrile, olja, kolaže, suhe barvice, kombinacije pastel-tuš in akvarel-tuš in druge. Kiparja sta se preizkušala v lesu. Razveseljivo je predvsem dejstvo, da se naši likovni ljubitelji ne zapirajo v lokalne meje, ampak kar uspešno nastopajo na prireditvah in srečanjih sovrstnikov, na primer v Tolminu, Celju, Trziču, Špetru v Benečiji, Butriu v Italiji in še kje.«

O JURIJU MIKULETIČU 16. novembra 1995:

»Svet divjih živali, kot nam ga predstavlja slikar Jurij Mikuletič, je podan z izostreno risbo, s svinčnikom, tušem, kredom, ogljem, pastelom, akvareloom, oljem in v mešanih tehnikah. Mikuletičeva risba občasno spominja na eleganco in izbrušeno potezo kitajske ali japonske historične upodablja-joče umetnosti. Z navidez preprostimi, a pronicljivimi in slikovitimi likovnimi zapisi in sredstvi, v mnogih primerih odlično zadene in ujame fizično in – rekli bi »psihično« izrazno pojavnost divjih in tudi domačih živali. Telesa njegovih živali niso toga ali statična, temveč so polna energije in življenja, ujeta v trenutkih gibke mirujoče poze ali v bliskovitem gibanju. Slikarju najbolje ustrezajo dinamične sekvence, s katerimi se izogiba posameznim naturalističnim detajlom in se posveča predvsem bistvenim anatomskim vizualnim elementom, prožnosti živega tkiva in poenostavljenim barvnim značilnostim določene živali. Zdi se, kot da slikar z risalom ali čopičem instinktivno zasleduje gibajoče, vznemirjene in prestrašene živali – bodisi neposredno v naravi ali pa skozi

spomin, v katerem so shranjena vizualna, tipna, slišna in čustvena doživetja iz narave.

Mikuletič se prepričljivo izraža tako v čisti risbi kot tudi z dodatki minimalne lazurne akvarelne barvitosti. Slikarsko je najbolj suveren v upodobitvah srnjadi, jelena, divjega zajca, lisice, volka, medveda in divjega prašiča, pa tudi pri pticah se rutinirano sprostí njegova lahkotna in vitalna poteza. Dokaj uspešen je v karikirani počlovečeni živali, na primer v ciklusu »Veseli jazbeci«, kjer doživeto nakazuje tudi svoj humor – ilustratorski talent. Poleg samih živali mu, zlasti v skicioznem pogledu, uspeva še upodabljanje ožjega ali širšega naravnega zavetišča divjadi, kot so na primer drevesa, grmičevje ter travnate in vodne površine. V teh primerih z minimalnimi lazurnimi potezami dosega željeno globino in specifično različnih pejsažev.

Slikar pravi, da upodobitev ne izraža resničnosti življenja živali, če ji ne uspeva podati izvira vseh njenih gibov hkrati: napada in obrambe, besa in strahu. Žival, podana brez nagona strahu in opreznosti, bi bila po njegovem mnenju nenaravna.

Lahko zaključimo, da pri Mikuletiču ne gre samo za neoromantično poetično izpoved, ampak tudi za angažiran poziv stehničiranemu in duhovno zakrnelemu človeku, naj se vrne k naravi in bolje poskrbi za čudovito floro in favno.«

O IZIDORJU REJCU 12. decembra 1995:

»Naš rojak g. Izidor Rejc, katerega življenjska pot se vedno znova vrača v rojstne Dole nad Idrijo, se nam nocoj predstavlja v drugačni podobi od tiste, ki jo sicer pozna najširša javnost. Nocoj ni med nami g. Rejc kot ekonomist, politik, poslanec ali član bogve katere parlamentarne komisije, temveč – verjeli ali ne – Izidor Rejc kot slikar... Njegov današnji nastop lahko označimo kot srčno dejanje, in to v dveh pogledih: kot pogumno predstavitev in kot predstavitev, izvirajočo iz sreca.

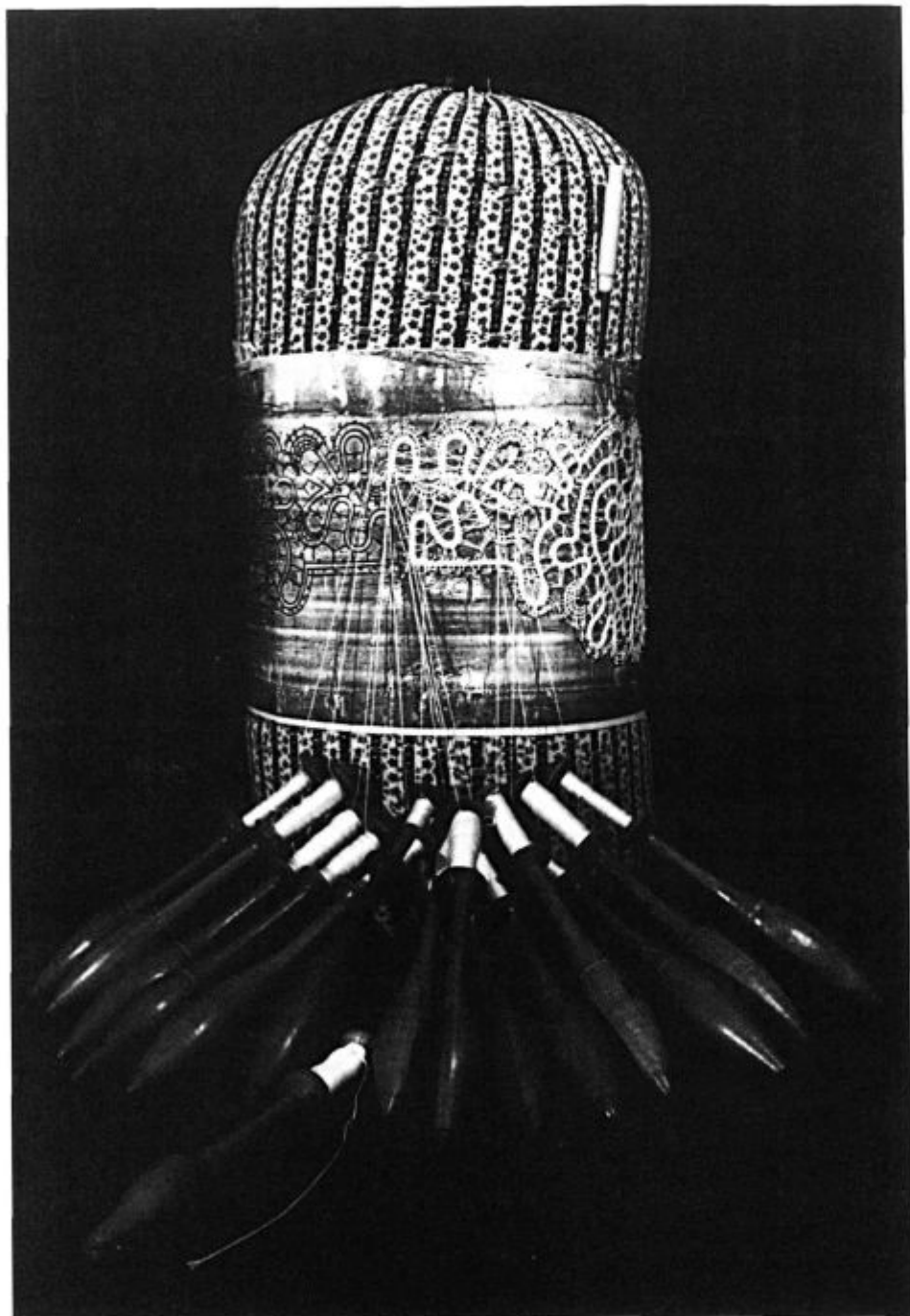
Izhodišče Rejčevega slikarskega udejstvovanja je njegova domača pokrajina, svet mladosti, kjer se mu, kot pravi sam, »kamor pogleda«, zasmee nov prizor. Zato se razstava tudi začinja s krajinskimi motivi in se obenem vanje izteka. Dominanto doseže z motivi v frontalnem centru postavitve, kjer je akcent na upodobitvah z Vrsnika. V tem prostoru, ki ga odločilno opredeljuje hribovit, planotast, valovit, kopast in razgiban svet širše idrijske okolice, ki se čez Gore, Dole in Razpotje nagiba že na gorenjsko stran, je iskati temeljne vzgibe in zanimanja Rejčeve slikarske sprostitev in pripovedi. In v tem prostoru, ki se avtorju razpira v miselne in doživljske horizonte, je mesto še za mnoge drobne radosti,

ki jih iskreno prenaša na slikarsko površino. Tu so portreti najbližjih in zlasti pogosti intimni dialogi s cveticami, sadeži in pridelki človeških rok. Srečamo se z zimskimi razpoloženji, z diptihom Raskovca in s kvadriptom, ki s skrbno konturo izrisuje epizodo iz Rovinja. Sledijo improvizacije na temo drobnih Plečnikovih uporabnih predmetov, variacije na simboliko angelskega amorja, meditacije z elipsoidi ter zagonetke in fatalnost križišč in rešetak.

In ko se sprehodimo po razstavi, se naši pogledi ponovno vračajo k Rejčevim pokrajinam, saj je v njih najti še marsikaj,

kar smo morda sprva prezrli. Prepoznamo pastelno mehko otavo, domačnost kmetij sredi rodne zemlje, panoramske razsežnosti tja do Triglava, svežino jutra in sivino nevihte, razpoloženja letnih časov ter igrivosti barv deroče vode, gozdov, trav in senožeti.

Naj končam z Rejčevo modrostjo, da življenje niso samo obveznosti, boj s časom in ujetost. Njegova razstava to modrost prepričljivo dokazuje. In v tem je dragocenost njenega sporočila.«

SLEDENJE PODZEMNIH VODNIH ZVEZ NA OBMOČJU MED IDRIJCO, VIPAVO IN SOČO MED LETI 1993 IN 1996

Onesnaževanje podzemnih in pitnih voda je po svetu in pri nas velik in aktualen problem, varovanje voda pa stalna nujnost in družbena naloga. Posebno pereče so razmere na kraških območjih. Pri raziskovanju nahajališč podzemne vode, načinov in poteka onesnaževanja dobivajo v svetu in pri nas vse pomembnejše mesto metode sledenja podzemnih tokov z barvanjem. Danes so izpopolnjene z uporabo sodobnih barvil in podprte z najmodernejšo analitsko tehniko. Sledilne metode so najuporabnejše pri dokazovanju podzemnih zvez med požiralniki in izviri, uporabljajo pa se tudi pri študiju rečnih in morskih tokov, onesnaževanju jezer in umetnih akumulacij.

Mednarodno združenje Association of Tracer Hydrology (ATH) združuje raziskovalce podzemnih zvez na krasu iz več srednjeevropskih držav – Nemčije, Avstrije, Švice in Slovenije. Združenje že dolgo prireja večletne mednarodne projekte na različnih koncih Evrope in slovenski krasoslovci tesno sodelujejo z njim že več kot 25 let. V Sloveniji so prvič delali v letih 1973 do 1976, ko so raziskovali zveze med ponikalnicami in izviri v kraškem porečju Ljubljane. Takrat so barvali tudi ponikalnice pri Hotedršici – Hotenjkjo, Žejski potok in Pikeljšco – in ugotovili, da odtekajo tako proti izvirov Ljubljane kot na Idrijsko v kraška izvira Podroteja in Divje jezero; za nas torej pomembne podatke, na katerih še danes utemeljujemo potrebo po temeljitejšem varovanju vode, ki jo pijemo v Idriji.

Že sedmi raziskovalni projekt tega združenja, imenovan na kratko 7. SWT, poteka že od leta 1993 na območju med Idrijo, Vipavo in Sočo, torej na Nanosu, v Trnovskem gozdu in na Bajnscah. Prvo leto so potekale priprave za projekt, v letih 1994 in 1995 je bila opravljena večina terenskega dela, leto 1996 je predvideno za obdelavo podatkov in objavo rezultatov. Leta 1997 bo projekt zaključen z velikim mednarodnim simpozijem v Portorožu. V projekt je vključeno zavidljivo število univerz, inštitutov in raziskovalnih organizacij. Iz Nemčije sodeluje Inštitut za hidrologijo iz Münchna, Inštitut za fizično geografijo iz Freiburga in Katedra za uporabo geologijo Univerze Karlsruhe. Avstrijski raziskovalci prihajajo iz Inštituta za geotermijo in hidrogeologijo iz Gradca. Od

slovenskih inštitucij sodelujejo Inštitut za raziskovanje krasa iz Postojne, Hidrometeorološki zavod RS, Inštitut za geologijo, geofiziko in geotehniko iz Ljubljane, Inštitut Jožef Stefan, Inštitut za biologijo Univerze v Ljubljani, Oddelek za agronomijo BTF, Inštitut RS za varovanje zdravja Ljubljana in idrijski raziskovalci v okviru raziskovalne enote Rudnika živega srebra Idrija. Projekt koordinira Inštitut za raziskovanje krasa iz Postojne.

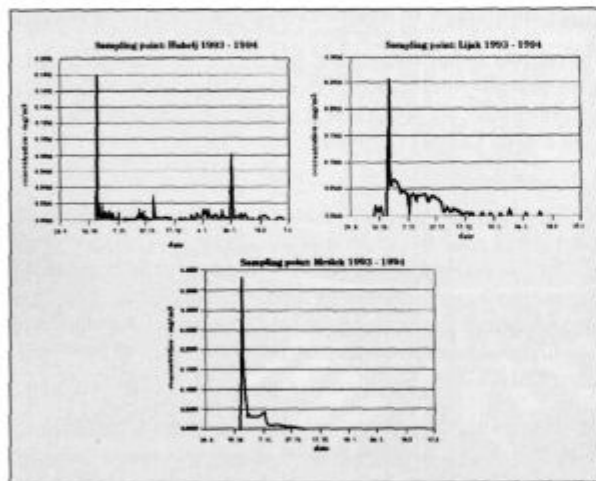
S slovenske strani financirata projekt Ministrstvo za znanost in tehnologijo in Ministrstvo za okolje in prostor. Nekaj sredstev in pomoči so prispevale tudi nekatere organizacije, med njimi največ Goriški vodovodi iz Nove Gorice.

Ves čas trajanja projekta se raziskovalci dvakrat letno srečujejo na delovnih srečanjih. Eno od srečanj smo organizirali tudi v Idriji med 14. in 16. aprilom 1994. Udeležilo se ga je več kot 30 raziskovalcev, ki so delali v prijetnem okolju dvorane Soškega gozdnega gospodarstva na Ahacijevem trgu, ter imeli pestro poslovno in družabno srečanje v hotelu Ydria, kjer jih je sprejel in pozdravil takratni župan občine Idrija Janez Podobnik.

Poglejmo, katere so teme in kakšna je vsebina projekta ter naloge posameznih raziskovalcev. Poglavitni namen projekta je razvijati tehniko in metode sledenja podzemnih vodnih zvez na krasu ter preverjati uporabnost znanih sledilnih sredstev in uvajati nova. Dejstvo, da se raziskave nekaj let zapored izvajajo pri nas doma, na »našem« terenu, je za nas zelo pomembno. Obsežnejši sledilni poskusi zahtevajo veliko organizacijo in so relativno dolgotrajni, saj je potrebno več izvirov opazovati in vzorčevati nekaj mesecev. Zato so takšne raziskave drage in se redko izvajajo. 7. SWT bo precej obogatil znanje o kraških vodah Trnovskega gozda. Poleg izvedbe sledilnih poskusov se na tem območju izvaja še cel spekter spremljajočih raziskav. Idrijski geologi (J. Čar, J. Janež) so preučevali geološki položaj izvirov Hublja in Vipave ter sodelovali pri hidrogeološki razlagi rezultatov sledenja vode. Zraven se merijo pretoki izvirov, preučujejo odnosi med padavinami in odtoki iz kraškega bazena, vode so predmet kemičnih, bakterioloških in izotopskih analiz. Izva-

jajo se poskusi in merjenja infiltracije vode v tla. Vsa uporabljena sledilna sredstva so zdravju neškodljiva in so bila uporabljena z dovoljenjem Ministrstva za zdravstvo.

Sledilni poskusi so srž, najzanimivejši in najuporabnejši del projekta. 14. oktobra 1993 je bilo barvilo uranin vlito v jamo Belo brezno pod Kozjo steno med Predmejo in Golaki. Uranin se je po osmih dneh pojavil v dveh velikih izvirih pri Novi Gorici, izviru Lijak pri Ajševici in v izviru Mrzlek ob Soči nad Solkanom. Za poznavalce je bil to lep rezultat sledilnega poskusa, saj se je do tedaj znano vodozbirno zaledje Mrzleka močno razširilo proti vzhodu. S kraškega območja okoli Golakov torej vode odteka na zahod proti Lijaku in Mrzleku. Precejšnje presenečenje je bilo, da se je uranin v precej bližjem izviru Hubelj nad Ajdovščino pojavil le v kratkotrajnih sunkih po večjih deževjih.

POJAV BARVILA URANIN V IZVIRIH MRZLEK, LIJAK IN HUBELJ PO SLEDILNEM POSKUSU V BELEM BREZNU LETA 1993. (PO ZUPAN, ŠTRLEK IN MIKLAVČIČ, 1994)

Drugo injicirno mesto je bilo pri kmetiji Zavrhovc na Otlci, tik nad izviro Hublja. V dnu kraške vrtače so bili v istem času injicirani bakteriofagi, ki so se s prvim deževjem pojavili v Hublju.

Druga serija sledilnih poskusov se je izvajala aprila 1994. Pri Zavrhovcu na Otlci je bil poskus ponovljen z litijevim kloridom. Za Idrijo bolj zanimivo barvanje se je izvedlo 16. aprila 1994 v Mrzlem Logu nad Črnim Vrhom. Kot barvilo je bil uporabljen stroncijev klorid, ki se je pojavil v izviru Podroteja. Istočasno je bila na Postojnskem obarvana z uraninom

ponikalnica Lokva pri Predjamskem gradu, barvilo pa se je že po treh dneh pojavilo na kraških izvirih v Vipavi.

V letu 1995 je bilo izvedeno kar pet sledilnih poskusov, njihov namen pa je bil ugotavljanje obnašanja barvil in podzemne vode ob nizkem vodostaju. V Belem breznu pod Kozjo steno je bil ponovno injiciran uranin, pri Zavrhovcu na Otlci bakteriofagi, na Malem Polju nad Colom je bilo uporabljeno barvilo piranin, sledenje Lokve pri Predjamskem gradu je bilo ponovljeno z uraninom, obarvan pa je bil tudi Slapenski ledenik, eno od številnih brez en na Nanosu.

NA MALEM POLJU NAD COLOM JE BILO V VRTAČO, NAPOLNJENO S SMETMI, 1. AVGUSTA 1995 VLITO BARVILLO PIRANIN. NA POVRŠJE GA JE PRINESLA KRAŠKA VODA IZVIRA V PODROTEJI, KI JO PIJEMO V IDRJIJ. (FOTO: STANKA ŠEBELA)

Rezultati projekta bodo objavljeni v publikaciji, ki naj bi izšla do konca leta 1996. V maju naslednje leto pa slovenski krasoslovci organizirajo v Portorožu še mednarodni kongres na temo sledenja voda.

Za Idrijo je projekt prinesel dva pomembna in uporabna rezultata, dokaza, da v izvir pri Podroteji tečejo vode tudi z območja Mrzlega Loga nad Črnim Vrhom in celo Malega Polja pri Colu. Obe povezavi smo sicer že prej predvidevali po geološki zgradbi krasa med Idrijo in Vipavsko dolino. Slaba kakovost podrotejske vode nas stalno opozarja, da moramo nekaj storiti tudi za zmanjšanje onesnaženja na kraški planoti od Črnega Vrha do Godoviča in Hotedršice. Ne gre za spreminjanje režima življenja na planoti, temveč za ustrezno čiščenje odpadnih voda, ravnanje z okolju škodljivimi snovmi, zbiranjem in odvozom odpadkov ter sanacijo črnih

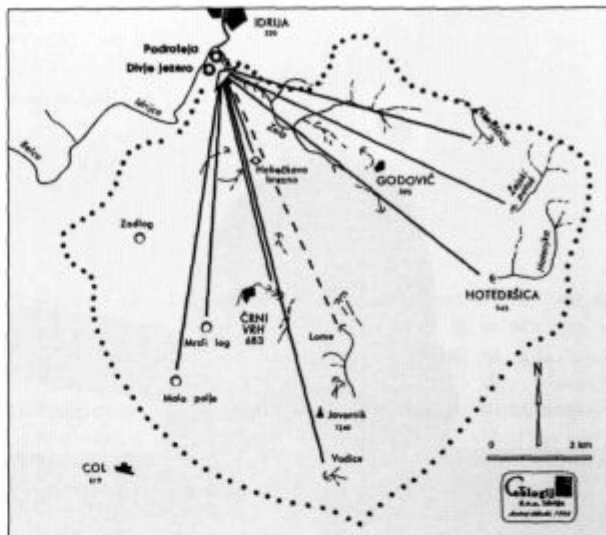
POROČILA

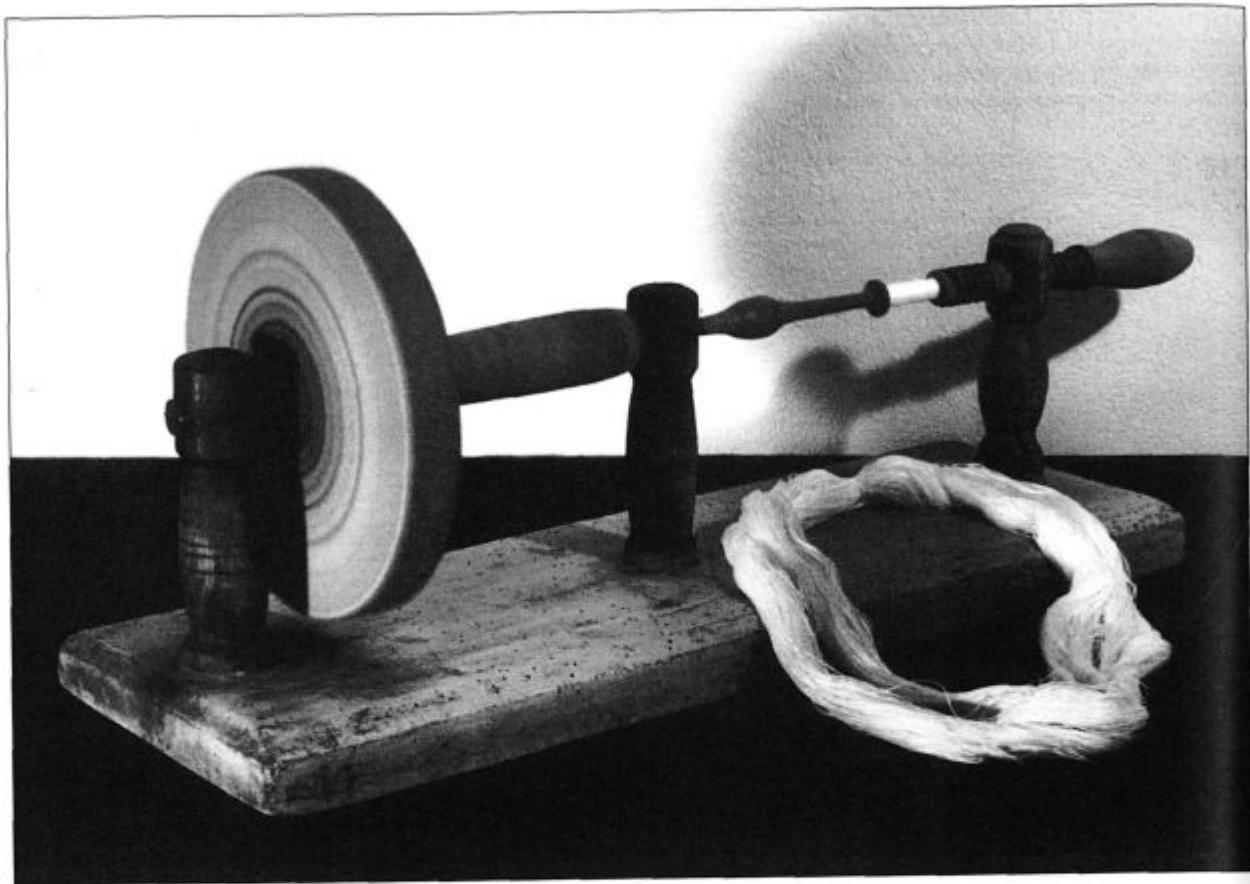
odlagališč. Res je tudi, da pitno vodo, ki jo pijemo v Idriji, onesnažujejo tudi z območja drugih občin, predvsem logaške in ajdovske, zato bo pomembne upravne in zakonske poteze na tem področju morala potegniti tudi država.

VIRI:

Zupan M., Štrlek I., Miklavčič J., 1994: Tracing experiment with fluorescent Tracer Uranin. Reports 7. SWT, 2, Research 1993-1994. ZRC SAZU IZRK Postojna.

DOSLEJ UGOTOVLJENE PODZEMNE POVEZAVE DIVJEGA JEZERA IN IZVIROV PRI PODROTEJI.

POTOPISI

MIRKO MAŽGON

AUMETZ '94

VEČ KOT LE KOLESARSKA ODPRAVA

(izpisek iz kolesarskega dnevnika)

Pri iskanju cilja za to odpravo je članom Kolesarskega kluba Idrija prišla kar prav pobuda tajnika KS Idrija Julija Pavšiča, da bi nekoč tudi s kolesi obiskali Aumetz, z Idrijo pobrateno mesto v Franciji. Z veseljem smo se je oprijeli.

PETEK, 22. JULIJ 1994 – DAN POPREJ

Kombi nam je tudi letos posodila cerkljanska ETA. Bil je že lepo okrašen z napisom »ODPRAVA AUMETZ 94«. Dodali smo mu še nekaj nalepk pokroviteljev, potem pa smo ga začeli polniti s hrano in pijačo, ki smo jo zbrali v pripravljalnem obdobju, z osebno opremo, s priborom za kuhanje, z rezervno kolesarsko opremo... Kar lep je bil pogled na njegovo notranjost.

SOBOTA, 23. JULIJ 1994 – PRVI DAN

Ob šestih zjutraj smo se zbrali v Idriji na Mestnem trgu. Ker je KS Idrija naš glavni pokrovitelj, se pač spodobi, da začnemo pot izpred njenega sedeža. Vreme je krásno.

Poslovimo se od svojih domačih in ob šesti uri in trinajst minut zajahamo tanke jeklene konjičke in se odpeljemo v neznani svet. No, pot prvega dne nam niti ni bila tako neznana, saj je bila točna ponovitev prvega dne odprave Liechtenstein '92. Ko smo se peljali po dolini Idrijce, nam je nedaleč od Sp. Idrije pripeljal naproti Andrej Grah, član vseh naših dosedanjih odprav. Tokrat mu zaradi družinskih obveznosti ni bilo dano, da bi se nam pridružil. Pospremil nas je do Trebuše. Zaželel nam je sreče na dolgi poti in se obrnil proti domu.

Naša kolesa so kar hitro požirala kilometre. Tolmin, Kobarid, Bovec... V vročem poletnem dopoldnevu je šlo proti Predelu res malo počasneje v strm klanec, smo pa potem proti Trbižu pohiteli. Prestopimo italijansko-avstrijsko mejo in že se peljemo po Ziljski dolini. Popoldne prevozimo še pot do Kötscach-Mauthna. Prenočišče dobimo v isti gostilni kot pred dvema letoma.

Danes smo prevozili 187,6 km s povprečno hitrostjo 24,4 km/h.

NEDELJA, 24. JULIJA 1994 – DRUGI DAN

Mogoče je bila kriva premočna večerja, mogoče utrujenost, kajti zjutraj, ko sem se zbudil, se mi je zdelo, da sem presanjal celo noč. Kaj sem sanjal? Ne, tega pa zagotovo ne boste izvedeli!

Srečanja z Zgornjeziljsko dolino sem se že veselil. Skoznjo sem se peljal že večkrat in name je vedno napravila prijeten vtis. Pot iz Mauthna se začne kar hitro dvigati, a cesta je lepa in lepo speljana. Ko se nam je v umitem jutru odprl še pogled na visoke vrhove Karnijskih Alp, je bil užitek večji od naporov. Ko se pripeljemo do prvih vasi, srečujemo ljudi v najrazličnejših uniformah in narodnih nošah, ki hitijo k nedeljski maši. Vsi nas prijazno pozdravljajo. Idiličnost doline še poudarjajo lesene ali z lesom bogato okrašene hiše. Zila se vije globoko v dolini in jo bolj slutimo, kot vidimo. Cesta nas pripelje na prelaz Kartitsch (1523 m), od tu pa se po lepo speljani cesti spustimo v Sillian. Prevozimo še mesto in že smo v Italiji. Tega sicer ni čutiti, saj smo vendar na Južnem

Tirolskem, prebivalci te pokrajine pa so v glavnem zavedni Avstrijci in tudi nemška beseda je tu prevladujoča.

Kosilo smo si privoščili v prijetni senci starih smrek pri kraju Rasen. V poletni pripeki se je kar težko spraviti iz hladne sence nazaj na kolesa in na razbeljen asfalt. Popoldne smo za seboj pustili kraje, ki smo jih poznali že z naše odprave izpred dveh let: Bruneck, Mühlbach, Mault in Sterzing. Tu je takrat naša pot zavila levo čez Passo Giovo, letos pa nas čaka nekoliko lažji, precej bolj znan prelaz Brenner. Po prvotnem načrtu naj bi v Sterzingu prespali, a ker ura še ni bila niti sedem, smo se odločili, da gremo še malo proti vrhu. Nismo še dobro zapustili mesta, ko so nas poškopile dežne kaplje. A tako hitro kot so prišle, so tudi prenehale. Naš dogovor je, da po ravnih cestah vozimo v strnjeni skupini, v klancih pa vsak po svojih močeh. Tako se je tudi zdaj kolona raztegnila in nastale so posamezne skupinice. Nekje sredi klanca se je nebo nenadoma spet stemnilo in padati so začele goste, debele dežne kaplje. Ker se nad staro cesto vije nova avtocesta, smo si zavetje poiskali pod njenimi številnimi viadukti. Kmalu smo ugotovili, da v bližnji prihodnosti sploh ne misli prenehati deževati. Ko pa sta nam še Silvij in Božan prišla povedat, da sta nam že našla prenočišče le nekaj kilometrov naprej, res ni bilo več razlogov, da bi še vztrajali. Prenočišče nas je čakalo v hotelu v kraju Brennerbad (Terme di Brennero). Da pa je bil kraj res vreden svojega imena, sem z vročo kopeljo poskrbel kar sam. Za večerjo smo si privoščili še dobro zelenjavno mineštro in vrček piva.

Za hotel, ki nam je nudil zatočišče, bi lahko rekli, da je zgodovinski. Ne le, da ga je z izgradnjo avtoceste povozil čas in mu odnesel skoraj vse goste (kljub velikosti hotela in vi-

soki sezoni smo bili mi eni redkih gostov), ampak tudi zato, ker je bila na njegovih hodnikih bogata muzejska zbirka: od najrazličnejšega orodja za obrt in vsakdanjo rabo pa do lovskih trojev.

Danes smo prevozili 168,9 km. Moja povprečna hitrost je bila 22,5 km/h, najvišja pa 74,5 km/h. Za nami je 356,5 km.

PONEDELJEK, 25. JULIJ 1994 – TRETJI DAN

Ponoči je prenehalo deževati. Jutro je sveže in vlažno. Vлага se nam zažira pod kožo. Prve pozornosti so deležna naša kolesa. Očistimo jih in podmazemo, potem pa se po lužasti cesti odpeljemo proti vrhu Brennerja. Naselje na vrhu prelaza spominja na bogate čase, ko je promet med severnim in južnim delom Evrope potekal še po stari cesti. Avtocesta mu je vzela vso vitalnost, tako kot stari cesti. Nas to ni niti najmanj motilo. Razgledali smo se še po visokih vrhovih, s katerih je veter trgjal meglene zavese, potem pa smo se po lepo speljani cesti spustili v dolino. Ta vožnja je bila res enkrat užitek. Kljub temu so nam roke kar same stisnile zavore, ko smo se pripeljali v mestece Matrei. Bilo je, kot bi se pripeljali v pravljico deželjo. Bele hiše z nenavadnimi zaprtimi balkoni so vse po vrsti krašene z bogatimi ornamentami in freskami, s kovanimi izveski in kipeci svetnikov. Vse brezmadežno čiste, jutranje sonce pa je njihov sijaj še poudarjalo. Še enkrat se ozremo in nadaljujemo pot. Cesta ravno prav visi in s precejšnjo hitrostjo vozimo v strnjeni koloni proti Innsbrucku. Nenadoma nam obzorje preseka največji cestni viadukt Stare celine – Europabrücke (Evropski most). Prečka dolino reke Sill (Wipptal). Visok je 190 m, dolg pa 820 m. Ker smo imeli za ogled Innsbrucka premalo časa, smo ga občudovali le slabo uro. Toliko je namreč trajala naša vožnja skozi gost promet na drugo stran mesta.

Pot smo nadaljevali ob reki Inn. Dolina je široka in v njej je dovolj prostora še za železnico in avtocesto. Ko se pripeljemo do kraja Telfs, jo zapustimo. Tu se začne dolg dolg vzpon poti prevalu Holzleiten. Ura je bila pravkar poldne. Sonce je neusmiljeno žgalo. Brezveterje je bilo popolno. Nad razbeljenim asfaltom je bilo videti migetanje vročega zraka. Sedlo nam je vseeno uspelo osvojiti. Tu se nam je odprl pogled na najvišjo nemško goro Zugspitze (2963 m). Dolg, prijetno osvežilen spust nas je pripeljal v mestece Nassereith in le malo naprej smo si ob hladni rečici pripravili kosilo.

Po kosilu se je malo ohladilo in vzpon na slikovit prelaz Fernpass je bil kar znosen. Kmalu smo spet uživali v prijetnem spustu. Cesta nas je pripeljala v kraje, ki jih poznamo z naše lanske odprave. V Lermoosu smo se ustavili v hotelu, kjer smo prespali lani, ko smo svoje žene z avtomobili peljali po poteh naše kolesarske odprave »BAVARIA 93«. Naši

DOKAZ, DA SMO PRELAZ BRENNER ZARES OSVOJILI
(FOTO: B. GANTAR)

»stari znanki«, lastnici hotela, smo pripravili presenečenje. Podarili smo ji knjigo »Zakladi Slovenije«. Na hotelski terasi smo se še malo osvežili, zatem pa nadaljevali vožnjo po znanih poteh. Do večera smo se pripeljali do kraja Vils, točno na avstrijsko – nemški meji. Hiša, v kateri smo prenočevali, po besedah gospodinje ni imela nobenega primerne prostora, kamor bi lahko spravili kolesa. Rekla je, da jih lahko pustimo kar pred hišo. Mi pa na kaj takega nismo pomislili. Imamo preveč slabih izkušenj. Kolesa so »preživel« noč kar v sobah, ob naših posteljah.

Pot današnjega dne je bila dolga 150,2 km, skupna dolžina poti znaša 506,7 km, moja povprečna hitrost je bila danes 23,2 km/h, maksimalna pa 72 km/h.

TOREK, 26. JULIJ 1994 – ČETRTRI DAN

Da hiša, ki nam je minulo noč nudila zatočišče, nima prostora za shranjevanje koles, se nam niti ni zdelo tako čudno. Smo pač posebneži, ki na tak način obiramo svet. Malo bolj nas je presenetilo, ko nam je gospodinja pripravila zajtrk kar na balkonu. Ugibali smo, da morda hiša nima niti jedilnice, drugi spet, da se boji, da se bomo tudi v jedilnico pripeljali kar s kolesi. Nazadnje smo se potolažili s tem, da je verjetno videla v Bojanovem potnem listu, da danes praznuje rojstni dan in nam je tako hotela pripraviti prvi jutranji obrok na prav poseben način. Mi smo mu voščili kar s stiskom roke in lepimi željami. Za praznovanje ni bilo časa. Bomo pa »po šituu«.

Do nemške meje nas je ločilo le nekaj obratov gonilk. Takoj za mejo nas je pozdravilo znano zimskošportno središče Pfronten. Od tu naprej smo vozili po lepi gričevnati pokrajini. Uživali smo v vožnji in hitro napredovali. Dokler... Med spustom v kraj Kranzegg mi je začelo v zadnjem kolesu nekaj škrtati, hip za tem pa mi ga je že zategnilo po strani, tako da sem se le s težavo pripeljal do vznožja, kjer so me prijatelji čakali. Takoj smo ugotovili, da je zlomljena zadnja os. Na srečo nam je Andrej Albrecht, ki tokrat ni mogel z nami, dal za popotnico nekaj vitalnih delov svojega kolesa. Med njimi je bilo tudi kompletno zadnje kolo. Ko smo se ob menjavi kolesa primerjali z mehaniki profesionalnih kolesarskih ekip, smo se svoji nerodnosti do solz nasmejali. Kadar je vzdušje na višku, ga pač zlepa ne more nič pokvariti.

Dopolodne postaja vse bolj vroče. Vozimo se mimo jezer, okrog katerih kar mrgoli kopalcev. Naša pregreta telesa silijo k vodi, glava pod čelado pa ostaja hladna in ne dovoljuje nobenih stranpoti. Prispemo v Oberstaufen. Vožnja po panoramski cesti je že sama po sebi užitek, od tu naprej pa so nam jo popestrili še nasproti vozeči avtomobili – oldtimerji na 2000 kilometrskem rallyju po Nemčiji. Ko se nam nad Lindauom odpre pogled na Bodensko jezero, se počutim kot tedaj, ko smo se kot knapovski otroci vozili na počitnice v Ankaran in

smo nad Črnim Kalom zagledali morje. Bodensko jezero pač presega pojmovanja o velikosti jezer.

Vožnja po ulicah Lindaua. Tabla z elektronskim napisom »39° C« na eni od zgradb nas opozarja, da bo popoldne zelo vroče. Cesta ob Bodenskem jezeru je zelo prometna. Da bi se izognili gostemu prometu, zapeljemo na kolesarsko stezo. Ta pa kmalu postane makadamska, hip za tem pa se konča v nekem sadovnjaku. Ne preostane nam drugega, kot da naložimo kolesa na ramena. Preko tovarniškega dvorišča nam uspe spet priti na prometno cesto, ki smo jo pred kratkim zapustili. Pri kraju Meersbug se spustimo do jezera. Vzdušje je obmorsko. S plaž blag vetrič prinaša prijeten vonj po kremah za sončenje. Čez jezero v švicarsko Konstanzo vozijo trajekti, gladina je polna jaht, čolnov, jadrlnih desk.

Od tu naprej spet vozimo po manj prometnih cestah bliže obali. V Ludwigshafnu, prav na koncu jezera, sta nas Božan in Silvij že nestrpno čakala. Za dogovorjenim časom srečanja smo zamujali skoraj dve uri. Odločili smo se, da bomo kolesarili še do naslednjega večjega kraja, onadva pa nam bosta tam poiskala prenočišče. Tako je tudi bilo. Sobe smo dobili v prijaznem hotelu v kraju Stockach.

Danes smo prevozili 183,3 km s povprečno hitrostjo 23,4 km/h; od doma smo oddaljeni že 689,5 km.

SREDA, 27. JULIJ 1994 – PETI DAN

Po mirni noči in po obilnem zatrku smo Stockach zapustili točno ob osmih. Uro pozneje smo bili že v mestu Tuttlingen. Tu smo se peljali čez rečico, ki pa smo ji zaradi njenega

STRASBOURG – PRESTOLNICA EVROPE. DA BI ŠLI KAR MIMO PALAČE SVETA EVROPE, PA RES NE GRE. NA SLIKI SMO RES MAJHNI, A PO SRCU SMO VELIKI!
(FOTO: B. GANTAR)

zvencega imena – Donau – obetali še lepo prihodnost. Pokrajina je tu precej enolična, valovita. Od vsega se mi je najbolj vtisnil v spomin travnik, na katerem smo malicali. Eden od naših pokroviteljev nam je dal za popotnico cel pršut s stolalom vred. In tega smo se lotili prav na tem prekrasnem travniku.

Pot današnjega dne nas je vodila skozi Schwarzwald. Ne vem, morda ga nismo prečkali na pravem mestu, kajti nikjer ni bilo tistega pravega gostega gozda, po katerem naj bi dobil ime. Presenetila so nas žitna in sončnična polja ter celo nasadi tobaka.

Vročina je danes še hujša kot včeraj. Termometer pokaže stopinjo več. Tudi bolj soprano je. Pred nami je dolg vzpon proti St. Georgenu, kjer se cesta prevesi, in čaka nas 12 km spusta. Damo si duška. Števci kažejo, da nam hitrost v tem delu sploh ne pade pod 45 km/h. Božansko! Takšno je bilo tudi kosilo, ki nam ga je malo pozneje skuhal letošnji šef kuhinje – Bojan. Ko smo vse pospravili, smo spet zajahali svoja kolesa in se še nekoliko leni odpravili naprej. Spet imamo težave pri izbiri prave ceste. Najprej zapeljemo na zelo prometno cesto, a kmalu ugotovimo, da je rezervirana za motorna vozila. Potem pa najdemo mirnejšo cesto, ki nas vodi med koruznimi polji in vinogradi.

Offenburg je bilo naslednje večje mesto. V spominu mi je ostalo predvsem po lepo urejenih kolesarskih stezah. Lado, ki je bil vodja poti, pa si ga je verjetno bolj zapomnil po zapletenem labirintu ulic. Na križišče pred mestom Goldscheur, kjer naj bi se po dogovoru srečali z Božanom in Silvijem, nas

SMO TIK PRED CILJEM LE Z NEKAJ MINUTAMI ZAMUDE. SPOMINSKI POSNETEK JE NASTAL PRED AUMETZOM, KJER TABLE POUVEDO, DA SMO TIK PRED MESTOM, KI JE POBRATENO Z IDRIJO. (FOTO: B. GANTAR)

je pripeljal pet minut prej, kot se je pojavil kombi. Te zamude jima nismo zamerili, saj sta nam prinesla vest, da sta v mestu Kehl, le še kakšnih 10 km od tu, že rezervirala prenočišča.

Danes smo prekolesarili 163,1 km s povprečno hitrostjo 24,7 km. Za nami je že 852,6 km.

ČETRTEK, 28. JULIJ 1994 – ŠESTI DAN

Kehl, ki nam je minulo noč nudil zatočišče, loči od njegovega mnogo bolj znanega soseda Strasbourga le reka Ren. Ko smo jo prečkali, smo se ustavili na mostu, napravili nekaj posnetkov, občudovali mogočno reko in živahen ladijski promet na njej. Na drugi strani mostu so prostori mejne kontrole. Nikjer žive duše. Z Brankom se potrudiva in poiščeva spominski žig za svoja potna lista v eni izmed carinskih pisarn. Veste, kaj me je vprašal carinik? »Kako je z vojno v Sloveniji?« Če bi me to vprašal carinik na kateremkoli mejnem prehodu na svetu, mu tega ne bi tako zameril, kot sem temu, ki sedi v pisarni na vratih mesta, ki vse bolj postaja prestolnica Evrope.

Strasbourg leži na severnem bregu Rena. Razprostira se ob sotočju Rena, reke Ill in dveh prekopov, Ren – Marna in Ren – Rona. Je največje francosko rečno pristanišče. Prav stičišče rečnih in kopenskih poti je botrovalo nastanku mesta. Okrog leta 16 n. š. so Rimljani v bližini starejše keltske naselbine zgradili poštno utrdbo. Na njenih ruševinah so Allemani v 4. stoletju zgradili novo naselbino in jo poimenovali Strataburgum, kar je pomenilo »utrdba na cesti«. Od tod torej njegovo sedanje ime.

Mesto nas je kmalu navdušilo s svojo umirjenostjo. Nikjer ni čutiti divjega tempa, ki je značilen za druga velika mesta. Niti enkrat se ni zgodilo, da bi nam kakšen avtomobilist zahupal, ko smo se ustavili, išoč katero od mestnih znamenitosti. Tudi pešci so nam radi priskočili na pomoč s svojimi nasveti. Kažipotov ne manjka. In še ena prednost – kolesarjem so odprte vse poti. Silvij je imel precej več težav, da je s kombijem prišel do dogovorjenega mesta. Kljub temu sta bila z Božanom pred nami pred palačo Sveta Evrope. Domačini menda pravijo, da je od pomembnejših zgradb najgrša stavba v mestu. Nam je bila všeč že zaradi tistega jambora pred njo, ki ga je krasila slovenska zastava. Fotografirali smo se pod njo, sprehodili smo se še po parku, potem pa smo šli gledat, če so druge arhitekturne znamenitosti res toliko lepše. Pot nas je čez prekrasne mostove pripeljala pred Parlament Evrope. Ko smo prišli pred cerkev sv. Pavla, smo bili že prepričani, da smo pred katedralo, tako bogata in mogočna se nam je zdela. Ko smo zares prišli pred noterdamsko cerkev ali katedralo, smo samo ostrmeli nad njeno mogočnostjo. Kot sem prebral, velja za enega najpomembnejših zahodnih arhitekturnih dosežkov in kaže izvirni razvoj od romanike do pozne gotike. Graditi so jo začeli leta 1015, vse do danes pa še ni do-

končana. Ima le en zvonik, visok 14 m, drugega pa verjetno nikoli ne bo. Mnogo kipov in ornamentov je bilo žrtev prevelike vne francoskih revolucionarjev. Hoteli so celo porušiti zvonik, saj je bil najvišji v mestu in se je tako kosal z enim izmed načel revolucije – enakostjo.

Če gremo s pogledom čez Place de la cathedrale, se nam prav gotovo ustavi na še eni izjemni posebnosti Strasbourga. To je hiša, imenovana Maison Kammerzell. Njena posebnost so stene, obložene s črnim lesom, v katerega so vrezane podobe vseh slojev prebivalstva, ki so do leta 1589 živeli v mestu. Zgradili so jo po naročilu noterdamskih kardinalov in škofov. Večkrat je bila obnovljena in je sedaj očem na voljo v vsem svojem sijaju.

Ogledali smo si še nekaj lepih zgradb. Čeprav bi imeli v mestu še kaj videti, smo se odločili, da ga bomo zapustili. Uspelo nam je ob pomoči prijaznih meščanov.

Ko smo mesto pustili že za sabo, so nam števcji kazali, da smo prevozili šele 20 km, po načrtu pa jih je bilo pred nami še 140. Ura se je že približevala poldnevju. Do mesta Saverne je šlo potem kar dobro. Tu se je začel dolg vzpon. Povzpeli smo se na višino 410 m, kar je za tukajšnje razmere že lepa višina. Sledil je lep spust. Želodci so se začeli oglašati. V gostilni ob cesti smo si privoščili vsak porcijo špagetov, potem pa nadaljevali pot. Toda kam nas je pripeljala ta cesta?! Pri kraju Phalsburg se je naša cesta spremenila v avtocesto. Hitro smo jo zapustili in povprašali po normalni cesti. Izvedeli smo, da druge ni in da po avtocesti lahko vozijo tudi kolesarji. Ne preostane nam nič drugega, kot da se vrnemo nanjo. Verjemite pa, da se ni prav nič prijetno voziti ob robu ceste, ko mimo tebe drvi tovornjaki s hitrostjo, večjo od 100 km/h. Malo naprej od Sarrebourg je naših muk konec, ko zavijemo s ceste N 4 na mnogo hitrejšo D 955. Ko se vozimo med polji, zares uživamo. V mestu Château-Salins se Silvij in Božan poslovita. Tu se ustavita, da bi poiskala pošto in počakala do dogovorjene ure, ko se bo Božan v živo javil v program Radia Cerčno in sporočil našim domačim, da smo že čisto blizu cilja. Mi nadaljujemo pot. Nas bosta že dohitela. Franciju je kmalu zatem že četrtič počila zračnica. Danes pa res nima sreče.

Pokrajina, po kateri vozimo, je strašno enolična. Cesta je popolnoma ravna – do obzorja. Ko pridemo do točke, kjer sta se prej stikala nebo in cesta, vidimo naprej in nazaj spet samo ravno cesto. To se neprestano ponavlja. Na obeh straneh ceste so neskončna žitna polja, ki segajo prav tako od ceste pa do obzorja. Sem ter tja se pojavi kakšno neskončno polje sončnic, pa spet žito in žito. Kombajni žanjejo, ogromni traktorji balirajo slamo v velike kolute, spet drugi jih vozijo v

velikanske skladovnice. Ko se tako voziš po teh brezmejnih ravninah, dobiš občutek, da se voziš v krogu, da se ponavljajo vedno isti prizori. Po različnih vodnih stolpih v vaseh, skozi katere smo se peljali, sem se prepričal, da le ni tako. Moreči enoličnosti se je pridružil še veter, ki nam je pihal v prsi. Ura je tekla, kilometri so se nabirali, mi pa smo bili še vedno sredi polj.

Sonce se je že spustilo v pšenico na drugem koncu brezmejnje njive, ko nas je ob poti čakal kombi. Naša skrbnika sta povedala, da nas čaka prenočišče v naslednji vasi. Z novim elanom smo pognali pedala. Do »naslednje vasi« je bilo še 12 km. Mračilo se je že, ko smo se pripeljali pred gostilno v vasi Solgne. Za samotno vasico smo bili prava atrakcija. Pred vrati gostilne nas je pozdravil oštr, bradat možakar, ki je že s svojo postavo dal vedeti, da se tu dobro in obilno jé. Ocenili smo, da tehta vsaj 150 kg. Ko smo hoteli najprej poskrbeti za kolesa, nam je s tako prepričljivostjo zagotavljal, da se v njihovi vasi lumparije sploh ne dogajajo, da smo se dogovorili za kompromis. Kolesa so res ostala zunaj, toda zaprta v ogradi, skupaj s plinsko cisterno za gostilno. Da je bilo vse res, kar je izdajala gostilničarjeva postava, in še več – po čem slovi francoska kuhinja, smo izvedeli, ko nam je na mizo prinesel slastno večerjo: polnjene kotlete, mešano zelenjavo in domačo specialiteto – malinovo pecivo. Po večerji smo še malo poklepetali in v prijetnem vzdušju skoraj pozabili, da je za nami naporen dan in da nas eden še čaka. Spat smo šli precej pozno.

Dolžina cest, ki smo jih danes pustili za seboj, je 161,3 km.

SMO NA GLAVNEM TRGU AUMETZA. URA JE MALO ČEZ 12., DAN JE PETEK, 22. JULIJ 1994. ZA NAMI OZ. POD NAŠIMI KOLESI JE 1203,4 KM ASFALTNEGA TRAKU. (FOTO: V. BABIČ)

prevozili smo jih s povprečno hitrostjo 21 km/h. Za nami je že 1013,9 km.

PETEK, 29. JULIJ 1994 – SEDMI DAN

Po obilnem zajtrku smo se z gostilničarjem, njegovo ženo in seveda tudi s hišnim ljubljencem – psom, po katerem nosi gostilna zvoneče ime »Hotel Le terrier«, skupaj fotografirali. Potem smo se prav pristržno pozdravili in se odpeljali. Ponoči je deževalo in jutro je bilo prav prijetno za vožnjo. Po dvajsetih kilometrih vožnje smo prispeli v Metz. To je gospodarsko in upravno središče pokrajine Moselle, v katero spada tudi Aumetz. V mestu smo prav kmalu ugotovili, da smo se v gostem prometu in labirintu enosmernih ulic izgubili. Za ogledovanje mestnih znamenitosti nismo imeli ne časa ne prave želje. Čimprej bi radi prišli iz mesta. Prijazen taksist nam je poizkušal opisati pot, po kateri bi prišli iz Metza, a kmalu smo bili spet izgubljeni. S pomočjo nekega kolesarja nam je potem mesto le uspelo zapustiti, čeprav ne tam, kot smo si želeli. Naša pot do mesta Briey, kjer naj bi se srečali s kombijem, je bila potem za kakšnih 20 km daljša od načrtovane. Zaradi dopoldanskega izgubljanja in vožnje po daljši poti smo bili kar malo v zamudi in dobro bi morali pritisniti na pedala, če bi hoteli do dvanajste ure, kot smo bili dogovorjeni, priti na cilj. Kljub naporom nam to ni uspelo. Veliko pa tudi nismo zamujali. Točno opoldne smo bili pri tablah na vstopu v mesto, ki obveščajo prišleke, da je Aumetz pobraten z Idrijo in kantonom Trois Moutiers. Tu napravimo nekaj spominskih fotografij in že hitimo naprej. S sedemminutno zamudo se pripeljemo na mestni trg, pred občinsko zgradbo in

SKUPAJ Z GOSTITELJI SMO SI OGLEDALI VELIČASTNO GROBNICO IN POKOPALIŠČE V VERDUNU, KJER LEŽE KOSTI SKORAJ MILIJON PREZGODAJ IN ZAMAN UMRLIH MOŽ – ŽRTEV I. SVETOVNE VOJNE. (FOTO: B. GANTAR)

cerkev, ki mi je bila znana že s fotografij. Skupina ljudi, ki je tu zbrana, nam navdušeno ploska. Pristopajo k nam in nam podajajo roke. Čestitajo nam, obenem pa se zanimajo, kako smo potovali. Kar veliko jih je, ki nas ogovarjajo po slovensko. Na občinski zgradbi visi slovenska zastava. Tu je celo snemalec luksemburške televizije. Od poznanih sta tu tajnik KS Idrija Julij Pavšič in tajnik SO Idrija Marjan Carl, ki sta prišla v Aumetz s kombijem idrijskih gasilcev. Z njim nas bosta po končanem obisku odpeljala nazaj domov. Tu je tudi gospa Helena Poljanec. Čeprav jo vsi poznamo kot Idrijskanko, pa izvemo, da je bila rojena v Aumetzu kot hči rudarja, ki je moral iz Idrije s trebuhom za kruhom, da je tu preživela tudi svoje otroštvo in se je šele pozneje preselila v Idrijo. Ona bo zdaj tu naša prevajalka in vodička. Jule nam predstavi gospoda župana Andréja Weilerja in podžupanjo gospo Arlette. Župan pravi, da je čas, odmerjen za naš obisk, precej kratek, zato nas kar hitro povabi v dvorano mestne hiše. Tu nam naredi kratek pozdravni govor. V našem imenu se mu zahvali Bojan Pelhan, predsednik našega kluba. Potem dvignemo čaše in nazdravimo na dolgo in trdno prijateljstvo.

Zatem se je bilo treba dogovoriti, kdo bo pri kom spal, ali bolje, kdo bo koga gostil. Župan je pod svojo streho vzel Bojana, podžupanja Arlette je vzela Lada in Borisa, gospod Jean Jager, je ponudil svoj dom Božanu in Silviju, gospod Bruno dal Favo, po rodu Italijan, pa seveda Branku, ki odlično govori njihov jezik, in še Franciju. Jule in Marjan sta bila že nastanjena pri gospodu Pepiju Cigaletu, nama s Stanetom pa je izkazal gostoljubje gospod Toni Pišlar.

Gostitelji so našo prtljago preložili iz kombija v svoje avtomobile, mi pa smo jim sledili s kolesi. Veste, kam naju je pripeljal naš Toni? Na železniško postajo! No, nikar ne mislite, da sva morala spati na lesenih klopek. Ob zaprtju rudnika železa v Aumetzu so ukinili tudi železniško progo, po kateri je prej potovala ruda v svet. Postajno poslopje tako ni več služilo svojemu namenu. Toni ga je odkupil, ga preuredil in si v njem ustvaril prijetno bivališče. Kakšno srečo (glede najinega znanja tujih jezikov) sva imela s Stanetom, sva ugotovila, ko nama je Toni predstavil svojo ženo, gospo Jožico. Tudi ona je Slovenka. Oba sta bila rojena slovenskim staršem v Franciji. Imata dve hčerki – Natalijo in Katjo in verjeli ali ne, tudi onidve lepo govorita slovensko. Ko sva prišla, deklet ni bilo doma in kar malo nerodno mi je bilo, ko sva jima s Stanetom v tem času zasedla njuno sobo. Na hitro sva se skopala in preoblekla, potem pa smo vsi skupaj odhiteli v njihov »dom krajevne skupnosti« ali nekaj podobnega, kjer so nam pripravili kosilo. Spet odlična francoska kuhinja. Po kosilu smo gostiteljem predali spominska darila, ki jih bodo spominjala na naš obisk. Posebno veseli so bili knjig, ki so v zadnjem času izšle v Idriji. Toni mi je spotoma potožil: »Ko

smo se pobratili, so nam obljubili, da bomo dobili vse, kar bo v Idriji izdanega. Zdaj ni od tega skoraj nič.»

Po kosilu so nas odpeljali v rudarski muzej, ki je zares lepo urejen. Tu veliko izvem o zgodovini teh krajev in rudnika. Počasi se nam izoblikuje predstava o pobratenem mestu.

Potem nas odpeljejo še v bližnji Neufchef, kjer je rudnik urejen tudi za turistične ogleda. Tu se od srca nasmejemo vodiču, ki nam na duhovit način prikaže zgodovino rudarjenja. Za nas je posebno zanimiv zato, ker zna kar precej slovenskih besed. Kot je dejal, je dopust večkrat preživel v Sloveniji.

Ko smo se vrnili domov, so nam povedali, da je televizija pri lokalnih poročilih že poročala o našem prihodu, in prav žal jim je bilo, da prispevka niso posneli na videokaseto. Večer smo preživeli pri svojih gostiteljih. S Stanetom spoznava njihovo mlajšo hčerko Katjo. Po večerji malo posedimo. Toliko si imamo povedati, kot da se poznamo že od nekdaj. Tonijev oče je bil doma iz Godoviča, zato imajo v Idriji in v njeni okolici toliko sorodnikov, da kadar pridejo na obisk, sploh ne utegnejo vseh obiskati. Zanimiva je tudi ta njegova misel: »Mi smo povsod tujci. Tu nam vsi pravijo, da smo Slovenci, ko pa pridemo v Slovenijo, nas imajo za Francoze.« Verjetno je to res, dobil pa sem občutek, da jih imajo tu in tam radi in zato tudi »za svoje«.

Govorili smo še o slovenski ljudski pesmi. Vsi v družini so odlični pevci in pojejo ali pa so peli v različnih zborih. Tudi z njimi so večkrat gostovali po Sloveniji.

Je res, da se poznamo šele pol dneva? Lahko bi se pogovarjali še in še, a pozna ura nas le spravi k počitku.

Za nami je še najkrajša etapa. Dolga je bila le 89,5 km. Prevozili smo jo s povprečno hitrostjo 22,3 km/h. Zdaj vemo, da sta Idrija in Aumetz med seboj oddaljena, seveda po naših zavitih poteh, 1203,4 km.

SOBOTA, 30. JULIJ 1994 – OSMI DAN

Zjutraj se kmalu po zajtrku zberemo na mestnem trgu. Z gasilskim kombijem in še z enim avtomobilom se odpeljemo proti Luksemburgu. Ko se vozimo po vaških poteh, nam naši vodiči pokažejo bele oblake v daljavi, pod njimi pa so hladilni stolpi ene največjih jedrskih central na svetu. Pravijo, da je niso prav nič veselili. Kmalu se pripeljemo do lesenega razglednega stolpa. Povedo nam, da smo že v Luksemburgu. Od tu se nam odpre pogled na dolino Moselle. To je široka sivorjava reka. Na drugem bregu je že Nemčija. Griči na obeh straneh so lepo obdelani in porasli s trto. Spustimo se do reke. Ko se vozimo ob njej, se srečujemo z velikimi rečnimi ladjami. V mestu Wormeldange se povzpemo na hribeček, na vrhu katerega stoji kapela. Povedo nam, da je rizling s tega griča najboljši

vino daleč naokoli. Da se v to prepričamo, se nazaj grede ustavimo še v vinoteki, kjer to žlahtno kapljico pokusimo. Ko se vračamo proti Franciji, se ustavimo še v velikem nakupovalnem centru, kjer si vsak lahko kupi takšen ali drugačen spominek.

Kosili smo pri svojih gostiteljih. Nato so nam dali nekaj časa za nakupe v mestni blagovnici. Kupovali smo predvsem sira in vina. Koliko vrst sira! Če ne bi bilo z nami gospe Helene, ki nam je pomagala pri izbiri, bi se v veliki ponudbi izgubili.

Po nakupovanju smo se odpeljali na prizorišče ene največjih bitk I. svetovne vojne, v 60 km oddaljen Verdun. Ta bitka med Nemci in Francozi je trajala od februarja do decembra 1916. leta. Francozi pravijo, da je v njej izgubilo življenje okrog 350.000 njihovih vojakov, Nemci pa priznavajo okrog 300.000 svojih žrtev, med padlimi pa je bilo še nekaj tisoč vojakov iz francoskih kolonij in držav zaveznic, največ iz Amerike. To so ogromne, toda samo gole številke, za vsako se skriva prav toliko človeških usod. To so bili očetje, sinovi, možje, bratje... In kaj pravijo zgodovinarji? Da bitka pri Verdunu ni prinesla odločilne prednosti ne eni ne drugi strani. Se človeštvo iz zgodovine res ne zna ali noče prav nič naučiti?

Tu smo si ogledali muzej. Posebno pretresljivi so bili dokumentarni posnetki tistih surovih časov. Obiskali smo pokopališče padlih vojakov in ogromno kostnico ter se poklonili

PIŠE SE NEDELJA, 31. JULIJ, IN TO JE DAN, KO ŠE ZADNIČ SEDEMO NA KOLESA. ZAŽELELI SMO SI, DA BI »PREKOLESARILI« TRI DRŽAVE V ENEM DNEVU, IN SICER FRANCIJO, BELGIJO IN LUKSEMBURG. TO NAM JE TUDI USPELO! TU SMO PO KONČANEM TRIDRŽAVNEM MARATONU, DOLGEM 60 KM, SKUPAJ Z NEKATERIMI NAŠIMI GOSTITELJI IN NJIHOVIMI OTROKI NA IDRISKI ULICI. (FOTO: B. GANTAR)

njihovemu spominu. Ogedali smo si eno od takratnih strateških točk, podzemno utrdbo Fort Duamont z mogočnimi, več nadstropij v podzemlje segajočimi prostori, za tiste čase najmodernejšimi obrambno-napadalnimi tehničnimi izumi. Po ogledu notranjosti smo se povzpeli še na hrib, na teme te utrdbe.

Po večerji pri Toniju spet klepetamo. Stojimo pred vrati njegove hiše, Toni nama kaže bližnjo ravnino in pravi: »Poglejta, tu je potekala Maginotova linija in tu je cela vrsta bunkerjev.« Potem nama pove, da jih je zdaj veliko v zasebni lasti in da jih je večina preurejena v vinske kleti. Pokaže nama v daljavo in pove, da ima enega tudi njihovo Slovensko delavsko društvo. Okrog bunkerja imajo tudi nekaj svoje zemlje in tam večkrat prirejajo razna družabna srečanja. Toni je predsednik tega društva in ko govori o njem, mu kar žarijo oči: »Tudi svoj dom imamo. Kupili smo staro hišo in jo kar lepo preuredili. Ob sobotah ima tam običajno naš oktet vaje. Zdaj so sicer dopusti, a mogoče je kdo vseeno prišel. Gremo pogledat?« Midva sva s predlogom zadovoljna in že jo kar peš uberemo proti trgu. Tu, čisto blizu je njihov dom. Res je lepo urejen; z dvoranico za vaje v pritličju, še ena je v nadstropju, ima pa še nekaj manjših prostorov. Tu res srečamo štiri pevce. Pridruži se jim še Toni in ubrana pesem napolni prostor. Skupaj so zapeli le nekaj pesmi, ko je na vrata potrkalo in vstopil je županov zet. Povedal je, da jih župan prosi, če bi prišli na njegov vrt kaj zapet, in jih obenem vabi tudi na kozarček. Povabljeni sva bila tudi midva. Pevci si niso pustili dvakrat reči. Župan ima svoj vrt takoj za hišami na robu mesta. Tu ima postavljen malo večjo leseno barako in to je njegov »vikend«. O njegovi skromnosti priča tudi to, da nima v njej ne vode ne elektrike. Ko smo prišli do nje, je prostor pod košatim drevesom razsvetljevala le petrolejka in nekaj sveč. V soju migetajoče svetlobe smo zagledali razigrano skupino. O, tu so tudi naši kolesarji Boris, Bojan in Lado pa naša neutrudna prevajalka gospa Helena. Čeprav smo v Aumetzu šele dan in pol, srečamo kar precej znanih obrazov. Župan poprosi pevce, naj zapojejo, seveda pa prej poskrbi, da grla ne bi bila presuha. Kapljica je odlična. Gospod André je odličen poznavalec vin. Pravijo, da je na nekem tekmovanju od petin-tridesetih vin, kolikor jih je poizkusil, zgrešil le enkrat. Ob pesmi in klepetu je čas neznansko hitro mineval. Ura je bila že ena po polnoči, ko smo se počasi odpravili proti domu.

Koles se danes nismo niti dotaknili.

NEDELJA, 31. JULIJ 1994 – DEVETI DAN

Že v prvotnem programu naše kolesarske odprave je bilo zapisano, da bi en dan svojega obiska izkoristili še za kolesarski izlet v Belgijo in Luksemburg. Smo pač na tromeji,

razdalje so kratke in to naj bi bil res le kratek nedeljski sprehod.

Malo po osmi uri zjutraj smo spet vsi zbrani v popolni kolesarski opravi pred občinsko zgradbo. Danes bo naš vodič gospod Bruno. Seveda nas bo spremljala tudi nepogrešljiva gospa Helena.

Po mirni cesti zapuščamo Aumetz. Na obeh straneh ceste se spet razprostirajo žitna polja. Zdaj se vozimo ob znameniti Maginotovi liniji, močno utrjenem pasu ob nemški meji, ki ga je dal leta 1930 v obrambne namene zgraditi tedanji francoski obrambni minister Maginot. Iz pšenice se dvigajo kupole bunkerjev, ki so le zunanji deli mogočnih podzemnih utrdb.

Kmalu zapustimo mirno cesto in spet se znajdemo na podobni »avtocesti«, po kakršni smo se vozili že pred nekaj dnevi. Je pa danes občutek precej boljši. Za nami vozi kombi in nam ščiti hrbte, pred nami pa občinski referent za ceste z vklapljenimi utripalkami. Bruno je res pravi tipičen Italijan in kot tak tudi velik ljubitelj slovenskih lepot. Od vseh najbolj občuduje Heleno Blagne, ki je tudi danes z nami na poti. Seveda le na kaseti. Iz njegovega avtomobila se sliši njen prodorni glas. Zdi se nam, da on uživa v vožnji celo bolj kot mi.

Ko se nam sredi ravnine prikaže hrib, kakršnega že dolgo nismo videli, se Bruno pred nami ustavi in nam razloži, da je to le jalovina, ki so jo v času delovanja rudnikov tu odlagali. Menda je bil v najboljših časih trikrat višji, kot je zdaj. Njegova vsebina je namreč nadvse uporabna pri gradnji cest in tako se ta hrib manjša in manjša. Kljub temu pa je še vedno najvišji hrib daleč naokoli.

Po 20 km vožnje se pripeljemo do steklene hišice sredi ceste, ki nam da slutiti, da smo na francosko-nemški meji. Njena notranjost nam zgovorno priča, da je že zelo dolgo ni nihče uporabljal v namene, za katere je bila postavljena. Stekla so tako umazana, da se komaj vidi skoznje; pa bi bilo skoraj bolje, če se sploh ne bi, kajti tudi njena notranjost je samo velika zbirka najrazličnejših odpadkov. Evropa! Evropa! Da smo res v Belgiji, nam potrdi modra tabla z imenom države, obkroženim z dvanajstimi rumenimi zvezdami. Hitro prevozimo zaspano belgijsko mesto in že smo na luksemburški meji. Tu nas pozdravi bogato založen avtomobilski odpad ob cesti. Del Luksemburga, ki smo ga spoznali danes, na nas ni napravil pretirano lepega vtisa. Na srečo smo doživeli včeraj tudi njegov lepši in prijaznejši del. Kmalu smo spet v Franciji. Tu srečamo dva vneta kolesarja na nedeljskem treningu. Povesta nam, da se vsako leto udeležita 300 km dolgega kolesarskega maratona od Pariza do Luksemburga. Povabita nas, da bi se ga kdaj tudi mi. Ker je organiziran

ravno takrat kot naš Maraton Franja, se izgovorimo, da nas vsaj prihodnje leto na njem še ne bo. Ponudba pa se mi zdi vseeno zanimiva, zato si jo zapišem v svoj kolesarski dnevnik.

Ura je pol dvanajstih, ko se pripeljemo nazaj v Aumetz. Bruno, v avtomobilu pred nami, nam namigne, naj mu sledimo. Ob hupanju, ki bi preglasilo poročni spreved, nas vodi po mestnih ulicah. Ljudje prihajajo pred hiše in nas pozdravljajo. Na koncu Idrijske ulice se fotografiramo ob napisni tabli, potem pa nadaljujemo vožnjo med aumeškimi »prhauzi«. Silvij se spomni na vrečo bombonov, ki smo jo imeli v kombiju in ko jih začne deliti, se našemu sprevedu pridruži še kopica otrok.

Preden se razidemo po »domovih«, si ogledamo še njihovo cerkev. Toni mi je povedal, da so nam domačini kar malo zamerili naš današnji izlet. Pričakovali so namreč, da se bomo skupaj udeležili nedeljske maše. To, da si ogledamo cerkev, je zdaj najmanj, kar se lahko storimo.

Čas nas spet priganja. Na hitro se skopamo ter preoblečemo in že smo spet zbrani na skupnem poslovnem kosilu. Zdaj se nam nič več ne mudi. Uživamo v dobro pripravljeni okusni hrani. O pijači pa ne bi niti izgubljali besed.

Po kosilu nam gostitelji prinesejo mestno spominsko knjigo. Vpišemo se vanjo. Ob tem nam podarijo še spominski krožnik. Bojan se jim v imenu vseh zahvali.

Preostali del popoldneva naj bi izkoristili za počitek, a kaj ko je treba napisati še toliko kartic našim domačim, prijateljem in pokroviteljem. Vseeno nam uspe, da kljub tem obveznostim še najdemo nekaj časa za počitek. Kot da bi nebo vedelo, da je pred nami še naporna noč, se je ravno ob šestih popoldne, ko naj bi pakirali svojo kramo v kombija, nad Aumetzom razbesnela takšna nevihta, da smo lahko počitek podaljšali še za dobro uro.

Po pakiranju so nam naši »domači« pripravili poslovilno večerjo. Kakšno razkošje! Poleg obilice izbranih jedi nama je Toni ponudil še arhivsko vino iz svoje kleti. Po večerji smo si nazdravili še s pravim šampanjcem. Kar nemogoče se mi zdi, da se z našimi gostitelji pred dobrimi tremi dnevi sploh še nismo poznali, zdaj pa smo si tako blizu, da se mi beseda »bratstvo« sploh ne zdi pretirana.

Ob enajstih zvečer smo se spet zbrali v občinski dvorani. Župan nam je napravil kratek poslovilni govor, potem pa smo nazdravili na dolgo in trdno prijateljstvo med nami in med našima mestoma. Poslavljanje se je preselilo na trg pred občinsko zgradbo. Rokovanja in poljubljanja ni bilo ne konca ne kraja, celo kakšna solza se je utrnila. Ura je točno polnoč,

ko zasedemo svoja mesta v kombijih in ko zapuščamo prijateljsko mesto.

Današnji izlet v Belgijo in Luksemburg je bil dolg 59,5 km. Če k skupni poti prištejemo še današnje kilometre, potem je bilo kolesarjenja na naši odpravi za 1262,9 km.

PONEDELJEK, 1. AVGUST 1994 – DESETI DAN

Kake je potekala pot proti domu po avtocesti mimo Metz, Strasbourg in naprej proti Baslu, se bolj slabo spominjam. V Baslu, na francosko-švicarski meji, smo si privoščili kratek postanek. Tu smo se srečali s tisto pravo, prislovično čisto in urejeno Švico. Ko smo prispeli v Luzern, nas je že pozdravilo poletno jutro. Za kratek čas smo se sprehodili ob jezeru, šli smo čez znameniti pokriti leseni most, uživali v prelepem mestu... Kmalu smo spet, stisnjeni v kombiju, nadaljevali pot. Spominjam se, da bi strašansko rad užival v vožnji po čudoviti alpski dolini, a glava je bila tako težka, da mi je neprestano padala na stransko steklo, in čudovite slike so se izgubljale izpred oči. Peljali smo se skozi predor St. Gothard in mimo prelepih alpskih jezer Magiore in Lugano naprej proti Italiji.

Dogodek na švicarsko-italijanski meji pa nas je kar dobro predramil. Gasilski kombi je vozil prvi, Silvij, ki je vozil kombi z vso opremo, pa je bil tik za nami. Nas je italijanski carinik brez besed pustil naprej, njega pa je poslal na stran. Malo naprej smo se ustavili in opazovali, kaj se bo zgodilo. Med našimi pokrovitelji je bila tudi portoroška Droga in mogoče so prav njihove nalepke na kombiju dale cariniku misliti, da bi mogoče prevažali kak nedovoljen tovor. Prav zaradi teh nalepk nam je Bruno v Aumetzu nalepil na sprednjo stran kombija še francosko nalepko za boj proti narkomaniji. No, kakorkoli že, carinik je pripeljal h kombiju psa in začela sta preiskovati njegovo notranjost. Izgledalo je, da je pes nekaj našel. Carinik je z roko segel v drobovje kombija in na dan potegnil – klobaso. Pošteno jo je vrnil, kaj pa je bilo potem s psom, ne vemo.

Pri Milanu smo zapeljali na italijansko severno avtocesto. Po sedemnajstih urah vožnje smo bili v Idriji, doma, med svojimi domačimi. Krasen občutek! Utujenost je kar naenkrat izginila. V teh dneh se je nabralo toliko čudovitih doživetij in besede so kar same vrele iz nas. Prepričan sem, da so naši poslušalci začutili, kakšen vtis so na nas napravili gostitelji v pobratenem mestu.

Nekje globoko v sebi čutim, da ta zgodba še ni končana, in zdi se mi najbolj prav, da ta del zaključim kar s tistima oguljenima besedama: se nadaljuje...

ČLANI TOKRATNE KOLESARSKE ODPRAVE SMO BILI:

KOLESARJI: Boris Drešček iz Cerknega, Vlado Babič, Bojan Pelhan, Stane Koler in Franci Dežela iz Idrije ter Branko Gantar (60 let!) in Mirko Mažgon iz Spodnje Idrije.

SPREMLJEVALCA: Voznik kombija Silvij Štremfelj iz

Spodnje Idrije ter snemalec Božan Verbič iz Cerknega. Poleg teh osnovnih zadolžitev sta imela na skrbi še sto drugih obveznosti. Najvažnejša je bila prav gotovo ta, da sta nam vsak večer preskrbela udobno in kolikor toliko poceni prenočišče.

V imenu cele ekipe se najlepše zahvaljujem vsem, ki ste nas finančno, materialno in moralno podprli. Zares, iskrena hvala!

BOJAN BRATUŠ

JAPONSKA IN JUŽNA KOREJA: TEHNOLOGIJA, LJUDJE IN KULTURA

Oktober lanskega leta se je skupina študentov Fakultete za strojništvo iz Ljubljane, smer Avtomatizacija proizvodnje in mehatronika, odpravila na strokovno ekskurzijo na Japonsko in v Južno Korejo. Med enomesečnim obiskom Japonske in tednom dni, ki smo jih preživeli v Južni Koreji, smo imeli priložnost vpogleda v industrijo dveh tehnološko zelo razvitih dežel. Prva je nekako ta vrh že dosegla, druga pa je prav sedaj v velikem gospodarskem vzponu. Zelo natrpanemu urniku obiskov tovarn in institutov navkljub pa nam je ostalo nekaj časa tudi za spoznavanje dežel in ljudi, z njim lastno in za nas tako zanimivo kulturo.

Odhod z letališča Marco Polo v Benetkah, kjer smo se zbrali v nedeljo, prvega oktobra ob osmih zjutraj. Do Amsterdama smo leteli z manjšim letalom, tam pa presedli na Boeing 747 nizozemske družbe KLM. Let iz Amsterdama v Tokio je trajal približno dvanajst ur. To pomeni, ob časovni razliki osmih ur, prihod na tokijsko letališče ob sedmi uri naslednjega dne.

Mednarodno letališče Narita leži precej daleč od mesta. Poleg tega je bila pokrajina zavita v mešanico megle in nizke oblačnosti, tako da iz zraka nismo dobili pravega vtisa o tem velikanskem mravljišču ljudi. Pač pa smo to spoznali ob prihodu v center Tokia, kjer se na kvadratnem kilometru gnete prek tri tisoč ljudi. Tu, v središču te gromozanske gneče, se je v osemnajstem nadstropju nebotičnika nahajal naš »hostel« (mladinski hotel). Nebotičnik je bil poleg tega še luksuzen hotel, banka, mondena trgovina, v kleti pa si lahko stopil na vlak podzemne železnice.

Japonska pokrajina je hribovita., kar dve tretjini površine pa predstavljajo gozdovi. Na tistem majhnem ravninskem delu, ki je za Japonca primeren za življenje, se stiska skoraj 130 milijonov ljudi. Približno 50 milijonov jih živi v treh velikih mestih (Osaka, Nagoja in Tokio), kjer seveda močno izstopa prav zadnje.

Svetovna metropola se ponaša z nekaj najvišjimi stavbami na svetu, v katerih najdejo prostor le najboljše industrijske, trgovske in modne znamke s celotno zemeljske oble. Sodobno urejen in točen transportni sistem, ki sloni na podzemni

železnici, omogoča gibanje ogromnih množic ljudi in s tem pogojuje življenje tega mesta. Mogoče prav zaradi dejstva, da lahko kljub gneči vedno prideš pravočasno iz enega v drug kraj pa tudi zaradi urejenosti in čistosti, dobiš občutek, da se v tem mestu pravzaprav da živeti. Če se seveda lahko prilagodiš določenim pogojem in odpoveš nekaterim navadam, npr. uporabi avtomobila, za katerega nakup rabiš potrdilo o lastništvu parkirnega prostora...

Prvi dan v Tokiu smo izbrali za namestitev in aklimatizacijo, saj nas je naslednje dopoldne že čakal obisk tokijske univerze. Tu smo si ogledali laboratorij za mehaniko prof. Kimure, ki nam je predstavil nekaj najzanimivejših projektov, s katerimi se ukvarjajo njegovi študentje.

Videli smo tudi največjo japonsko tiskarno Toppan, naslednjega dne pa smo se odpeljali v Izumi, mestece, ki leži približno dvesto kilometrov severovzhodno od Tokia. Tu stoji sodobna Nissanova tovarna motorjev nove generacije (VQ). Pokazali so nam (in tudi pustili snemati) celotno proizvodnjo z visoko stopnjo avtomatizacije. Ta se začne že pri litju blokov motorjev, nadaljuje pri obdelavi in montaži posa-

UDELEŽENCI EKSKURZIJE S PROF. SATO (SKRAJNO DESNO).

meznih delov motorja, kjer ne gre pozabiti notranjega transporta s samostojnimi vozili AGV, in konča pri finalni montaži in testiranju. Le v zadnjih dveh fazah je opaziti tudi nekaj delavcev.

Naslednji trije dnevi so nam bili na voljo za podrobnejše spoznavanje mesta in njegovih znamenitosti, nato nas je pot vodila na sever v Tsukubo, znanstveno mesto z velikim številom laboratorijev. V enem od njih, MEL (Mechanical Engineering Laboratory), smo lahko videli razvoj štiriprstnega robotskega prijemala, sposobnega kompenzirati tudi različne zunanje vplive, ki se pojavijo pod realnimi pogoji delovanja. Preprosto povedano, za razliko od obstoječih prijemal le-to zmoro zadržati objekt, četudi »doživi« nepredviden udarec oz. spremembo obremenitve.

V Nagoji, kamor smo se preselili desetega oktobra, nas je pričakal prof. dr. Toshio Sata, predsednik TTI (Toyota Technological Institute) v Nagoji. Prof. Sata, ki nam je organiziral vse obiske podjetij na Japonskem, nas je povabil na večerjo, kjer smo ob prijetnem klepetu izvedeli še nekaj več o japonski industriji pa tudi o ljudeh in njihovih običajih. Da so potekali obiski tovarn na tako visokem nivoju, se moramo zahvaliti prav dr. Sati, ki je tudi osebno prijatelj našega mentorja, prof. dr. Peklenika.

Obisk izdelovalca avtomobilske opreme Nippon Denso je nazorno pokazal, da postaja uporaba računalniškega vida v industriji zaradi vse bolj cenene tovrstne opreme nekaj povsem običajnega. Pokazali so nam avtomatizirano linijo za montažo avtomobilskih števecv. Vsaka robotska celica je opremljena s sistemom računalniškega vida, vključno s testirno enoto na koncu linije. Le-ta daje testirne napetosti na

kontakte števecv, računalnik pa preko kamere »opazuje« obnašanje merilnikov in kontrolnih luči. Ta tovarna je razvila tudi svoj sistem satelitske navigacije. Z njim je bil opremljen avtobus, s katerim so nas prepeljali od vrat hotela do njihove tovarne. Voznik ima poleg volana majhen zaslon, kjer se z natančnostjo kakih dveh metrov izrisuje cestni zemljevid. Na njem je poudarjena optimalna pot do želenega cilja glede na sporočila o trenutni pretočnosti in zastojih na posameznih odsekih. Ta sporočila sistem sprejema iz informacijskega omrežja, ki vsebuje najbolj sveže podatke. Podobne sisteme že nekaj let razvijajo tudi nekatere evropske korporacije, tu, na Japonskem pa je to že povsem običajno pomagalo v prometu.

Bivanje v Nagoyi smo sklenili z ogledom izdelovalca obdelovalnih centrov Yamazaki Mazak ter tukajšnje Toyotine tovarne, kjer sestavljajo novi model terenskega vozila RAV 4. Zanimivo pri tej proizvodni liniji je bilo to, da uporabljajo samo dva robota, vsa druga dela pa opravljajo bodisi avtomati ali pa ljudje. Menda so spoznali, da robotizacija avtomobilskih proizvodnih linij ni vedno ekonomsko upravičena, če si seveda neka tovarna lahko privoščijo posledično manjšo fleksibilnost. Po drugi strani pa človek po svoji prilagodljivosti različnim opravilom še vedno daleč prekaša robota, ki poleg tega ne daje nikakršnih inovacij.

Po Nagoji je prišel na vrsto Kyoto, nekdanja prestolnica z bogato tradicijo. Kyoto je bil tudi izhodišče za naše obiske tovarn v Osaki in Toyami.

Osaka je močno industrijsko središče, z razvito težko industrijo. Ta se je lahko razvila tudi zato, ker je Osaka eno največjih pristaniških mest Japonske. Med predstavnike težke industrije prav gotovo sodi tudi Sumitomo Metals, ki je hkrati klasična železarna in tovarna, ki proizvaja podvozja sodobnih japonskih vlakov. To je bil glavni del našega ogleda te korporacije, ki združuje pod svoje okrilje tako proizvodnjo kolenčastih gredi za avtomobile kot izdelavo najzahtevnejših pomnilnih vezij DRAM.

Nasploh je ena od značilnosti, ki jih opazite na Japonskem, ta, da se vse proizvaja in prodaja pod eno, dobro poznano znamko. Tako se ljudje v posameznem podjetju radi pohvalijo, da je vse narejeno znotraj hiše. Vsaka malo večja tovarna je torej sposobna narediti vse, od najmanjšega elektronskega dela do letala. Kot zgledna primera lahko navedemo Hitachi in Toshiba, ki izdelujeta čipe za računalniško industrijo, lastne proizvode zabavne elektronike, prenosne računalnike, električna dvigala in nenazadnje vlake ki vsakodnevno prevažajo množice..

Tovarna YKK, največja proizvajalka zadržg na svetu (preverite, če ni ta znak tudi na vaši), pa tudi strojev za izde-

MONTAŽNA LINIJA V NISSANOVI TOVARNI MOTORJEV.

lavo le-teh, nas je fascinirala predvsem z ogromnimi kapacitetami in močnim lastnim razvojem. Zanimiv je bil tudi obisk njihovega tehnološkega muzeja, kjer brez sramu pojasnijo, da je začetek podjetja pomenil avtomat za izdelavo zadrž, ki ga je ustanovitelj, gospod Yoshida K. K., prinesel (beri: ukradel) iz ZDA. Druga, poleg zadrž najpomembnejša panoga, pa je v zadnjih letih masovna proizvodnja najrazličnejših profilov iz aluminija in zlitin.

Čas do naslednjega ogleda Toyotine najmodernejše tovarne na Kyushu konec oktobra smo izrabili za popotovanje po Japonski in ogled najrazličnejših znamenitosti.

Japonska s svojimi posebnostmi preseneča na vsakem koraku. Vedno je dobro biti pozoren na to, kako se odzoveš na nek dogodek. Za nas, ki na splošno ne poznamo njihove kulture, je najbolj primerno, če opazujemo in se učimo, kajti Japonci so zelo občutljivi na vsiljivost in pretirano agilnost.

Mnoge njihove navade se lahko zdijo tudi nam zelo kulturne. Opazili smo kar nekaj ljudi, ki so na obrazih nosili maske čez dihala. Ker se je malo pred našim obiskom zgodil incident na podzemni postaji Ginza v Tokiu, ko je neka sekta spustila smrtonosen plin in tako umorila več ljudi, takoj pomisliš, da se nemara zopet obeta kaj podobnega. No, po nekaj poskusih sem se le dokopal do odgovora – maske samoiniciativno nosijo prehlajeni ljudje, ki nočejo okužiti drugih. Lepo, kajne.

Mogoče pa bi se vam zdel nekoliko manj kulturnen način, kako jedo juho. Pri tem namreč na vso moč srebajo, tako da imaš občutek, da si na neki kmetiji pomotoma zavil v napačno poslopje... S tem pokažejo, da jim hrana ugaja in da je izredno okusna.

Zanimiv je njihov pogled na religijo. Poleg njihove lastne religije, šintoizma, je zelo razširjen tudi budizem, ki se je tu pojavil v šestem stoletju. Krščanska vera na Japonskem nima veliko privrženecv. Sicer je večina ateistov, tisti bolj verni pa obiskujejo šinto kapele, budistične templje ali pa oboje. Da, prav ste prebrali, veliko ljudi »pripada« tako eni kot drugi veri. Določena religija je zanje le ena od poti do iste resnice (boga). Ko spoznamo to, nam tudi ni težko razumeti njihovo prilagodljivost in sprejemanje tujih navad, misli, idej... Tako kot so pred mnogimi stoletji od Kitajcev prevzeli izjemno zapleten sistem pisave kanji, danes brez sramu vključujejo v svoj jezik angleške tujke. Če vemo, da nepoudarjenega »u« ne izgovarjajo, si z malo domišljije prav lahko prevedemo besedo suteeki (steak-zrezek), pa tudi chikin ne bi smel biti prevelik zalogaj.

Kljub temu si ne delajte utvar, da boste s svojo angleščino na Japonskem kaj opravili. Ne, ni težava v vašem slabem znanju, pač pa v njihovem nerazumevanju angleške govornje besede. V tolažbo vam je lahko to, da je za angleško govoreče še

težje, saj Japonci bolj razumejo trdo izgovorjavo, ki jo med stokajočimi vzdihji spuščajo tudi sami.

Mogoče je poleg izredne discipline in občutka pripadnosti skupini prav izredna dovezetnost za vse tuje stvari, ideje in paradigme, po drugi strani pa ohranjanje lastnih korenin skrivnost japonskega uspeha. Vendar se prav zadnja leta stvari gibljejo v neko novo smer, ki se kaže v boljši perspektivi žensk, ki so stoletja imele v japonski družbi sramotno nizek položaj, prav tako pa tudi v želji mladih Japoncev po večji svobodi in individualizmu. Večina tujcev v tem vidi kataklizmo prebivalcev štirih velikih in nemirnih otokov Honshu, Kyushu, Shikoku in Hokaido. Prav lahko pa bodo ravno ta izredni moment ponovno izkoristili sebi v prid in tako izboje-

ZNAČILNA PODOBA SREDNJE VELIKEGA JAPONKEGA MESTA.

CENTER TOKIA. PREPAD MED TRADICIONALNO IN MODERNO JAPONSKO.

vali novo bitko v boju, ki so ga v začetku bili z orožjem, danes pa ga nadaljujejo z izredno tehnologijo.

Po vsebinsko zelo bogatih in zanimivih ogledih japonskih podjetij ter Japonske same z njenimi posebnostmi in kulturo, ki se močno razlikuje od zahodnoevropske, smo se na povratku domov ustavili še v Južni Koreji.

Za spoznavanje te prav tako zanimive dežele je bil dober teden dni bivanja odločno premalo. Kljub temu pa smo dobili določene vtise o Koreji, njenih ljudeh in navadah, bogati tradiciji in korenitih spremembah, ki jih danes ta privlačna dežela doživlja.

Južna Koreja je vse od vojne l. 1953 pod močnim vplivom Združenih držav Amerike. Vendar pa so se uspeli v vseh teh letih postaviti na noge in začeti (predvsem zadnjih dvajset let) izreden gospodarski vzpon, ki je okrepil tudi političen položaj. Pravo nasprotje je njena severna soseda z istim

imenom. Tam so leta komunizma spravila deželo povsem na tla, po hermetični zaprtosti pa bi jo lahko primerjali z nekdanjo Albanijo. Takšnim diametralnim nasprotjem navkljub – na eni strani bogastvo in kapitalizem, na drugi pa komunizem in revščina, vmes pa nikakršnega pretoka informacij – se nameravata obe Koreji združiti v treh letih. Kakšne posledice bo imel strašen prepad med njima, kaže, da še najmanj skrbi Korejce (južne) same, saj vsi po vrsti pravijo, da si želijo ponovne združitve. Le-ta verjetno ni pogodu niti Japonski, ki v združeni Koreji vidi močnega rivala, niti marsikateri drugi azijski sosedi.

Sicer pa so ljudje v Koreji v primerjavi z deželo vzhajajočega sonca na splošno bolj prijazni, preprosti in temperamentni. Mesta so manj snažna, vozniki stalno hupajo v svoji nestrpnosti, slabo urejen transport pa predvsem v ogromnem Seulu povzroča obupne prometne zamaške. Še eno posebnost velja omeniti: hrano, ki je tako pikantna, da ti lahko postrežejo karkoli, saj pristnega okusa tako ali tako ne čutiš več.

Pogled na ceste, polne vozil domače proizvodnje, od motornih koles, avtomobilov do avtobusov in tovornjakov znamk Kia, Hyundai, Daewoo, SsangYong, zgovorno priča, da so Korejci vse sposobni narediti sami. Elektronski gigant Samsung je tu kot dodatno potrdilo k spoznanju, da je to le še eden v vrsti azijskih tigrov, ki se vse hitreje prebujajo.

Relativno kratko popotovanje po Daljnem vzhodu nas je obogatilo z novimi spoznanji in povsem drugačnimi pogledi na stvari, kot smo jih bili vajeni dosedaj. Priložnost videti dve azijski sosedi, njune razlike in podobnosti, težave, ki ju spremljajo (Japonska s političnim sistemom, ki ne zmore slediti hitrim gospodarskim spremembam; Koreja, ki izgublja nadzor nad lastnim razvojem), je bila za nas neprecenljiva izkušnja. Iz nje bomo skušali črpati osnove idej, ki bi se lahko v prihodnjih letih uveljavile tudi znotraj naše družbe. Edini pogoj je ta, da se znamo ozreti okoli sebe.

DOMAČIJA DVEH RODOV STARE VASI

Naseljenci tega kraja menda obstajajo že od leta 1000. Zaradi oddaljenosti od tolminske grofije so bili »odtalani« grofovske tlake. Ustno izročilo razlaga, da je vas dobila ime po studencu, ki je izviral iz tal. Otalež, hribovit kraj, je bil v središču štirih zaselkov.

Pod velikansko cerkvijo, narejeno iz žuljev tedaj še bogabojnih vernikov, so bile po klancu navzdol, kakor piščeta pod kokljo, raztresene majhne, s slamo krite kočice. Na Kurjem vrhu z razširjenim pogledom do Jagršč je stala domačija Ambrožičevih. Zraven nje se je stegovala dokaj položna njiva, tja do Špegovega roba. Pred stoletji so od tu opazovali prihode Turkov iz doline Idrije. Verjetnosti te pripovedi najbrž ni oporekati.

Gospodar Janez, pomemben vaški župan, je odločal v vaški skupnosti. Njegov brat Andrej si je leta 1913 v podnožju hriba zgradil hišo. Spodnji del je bil zgrajen iz kamnja, zgornje sobe pa so bile lično ometane s preprostim ometom. Z ženo Štefanijo, doma z Masor, sta hotela zgradbo napraviti mikavnejšo, zato so zgradili podaljšek. Zvečer, ko so zaključek hoteli proslaviti z likofom, se je nenadoma zrušilo. Pod steno je vdrla voda, saj je bil ta kraj vedno poln zemeljskih studencev, ki so prodirali iz Cive, kakor vaščani ta zemljišča še danes imenujejo.

Prav kmalu so postavili novo zidovje. Na steno so pričvrstili lipovega boga, ki je viden še danes. To naj bi bil spomin na delavca, ki se je ponesrečil pri gradnji hiše.

Zakoncema Ambrožič se je rodilo več otrok: Jože, Cene, Olga... V spodnjih obokanih kletah so bili shranjeni leseni sodi z vinom. Tedaj so tvorili z voli ali konji, po sedaj skoraj opuščenih poteh. V podaljšku stavbe, prostor se je imenoval salon, so prirejali igre in ples. V krčmi so se zbirali vaški posebneži. Zlasti živahno je bilo na dan sv. Petra in sv. Katarine, zavetnice fare. Zbirali so se potujoči kramarji, širile so se neverjetne zgodbe, ki so se v različicah ohranile do danes.

Zaradi prevelike zadolžitve je gospodar moral imetje prodati. Sin Jože je poročil zalo kmečko dekle Angelo iz Idrijskih

Krnic. Takrat je bilo v navadi, da so se nekateri revni in obubožani preseljevali v Bosno ali Vojvodino. Edina sled za njimi so vklesane začetnice imen gospodarjev na vhodnih vratih. Da je bil ta umik usodno nepravilna odločitev, potrjuje vračanje beguncev, ki so v današnji vojni vihri na Balkanu dobili zatočišče pri posestniku Krničanu.

Nekdanji Ambrožičev dom je pod Italijo prišel v last »šparkase«. V njem so se nastanili fašisti. Ljudi so naučili kuhati mineštro. Le uživanja polžev niso sprejeli.

Zunaj sta stali dve koriti. Prvo je bilo namenjeno napajanju živine, drugo pa je bilo za perice ter natakanje vode v »lempe«. Na lesenih perilnikih so ženske z doma kuhanim milom ali pepelom prale perilo. Pri tem delu so Italijani nagovali mlada dekleta in marsikatera je bila odpeljana v daljne tuje kraje.

Pozneje je kupil hišo premožen trgovec in posestnik Logar. Med vojno je tu stanovalo več ljudi. Moji starši so zaradi številne družine hoteli živeti na svojem. Po dolgem barantanju se je lastnik odločil za prodajo. Morda je slutil obdobje denacionalizacije.

Živeti na svojem, biti svoboden v svojem domu, je moji materi dajalo moči, da se je v delu in duši razdajala desetim otrokom. Ob mrzlih zimskih večerih smo skupaj v klobčiču posedali na kmečki peči ter prepevali. Nam otrokom je vedno pripovedovala zgodbe o pomladi. Te njene zgodbe so bile skriti izraz hrepenenja po boljšem življenju.

V odrasčanju so Veharjevi zapuščali domače gnezdo. Sprva so se udinjali za pastirje, kasneje pa so se izobraževali. Mati je žarela od sreče, kadar nas je imela zbrane ob domačem ognjišču. Dočakala je ženitve vnukov. Ko je ugasnilo njeno

življenje, ni bilo več petja, ostali pa so spomini, ki jih ne bomo pokopali.

Dogodki iz preteklosti se ponavljajo. Včasih se nenadoma vrne misel na tiste lepe dni. Po steni se je razbohotil bršljan, kakor da bi hotel zakriti vse tisto življenje v davnini dveh rodbin.

Vse naokoli pa stojijo postavljene nove hiše. Z rušitvijo starih je preteklost vasi skoraj pozabljena. Kljub osojnemu hribovju nasproti je kraj sončen. Morda bo v nadaljevanju življenja utonila v pozabo tudi usoda teh lastnikov, saj je bivanje kakor reka, ki teče naprej, nikoli proti izviru.

SPOMINI

STANE MUROVEC

DROBTINICE

Kultura je zmagala

Konec druge svetovne vojne, zmaga nad fašizmom, izgon okupatorjev in osvoboditev domovine je dalo izmučenemu prebivalstvu novih moči, zagona in spodbujevalne energije za novo-svobodno življenje. V Idrijo smo se vračali politični in ekonomski izseljenci, pregnana inteligenca in vojaki, ki nas je vojna vihra zanesla širom po svetu. Želeli smo hitro obnoviti vse, kar je bilo porušeno, in nadoknaditi zamujeno.

Takrat se je vrnil v Idrijo tudi ing. Danilo Udovič, maturant idrijske realke, po rodu Tržačan. Imenovan je bil za ravnatelja Obrtne šole v Idriji. Ker je bil zaljubljen v naše mesto, je kot naturalizirani domačin zavzeto sodeloval pri različnih aktivnostih. Samoiniciativno se je lotil urbanističnega načrta mesta. Želel mu je dati lep in urejen videz, pa je zato načrtoval radikalne posege.

Ko je bil načrt pripravljen, smo ga razgrnili javnosti in začela se je javna obravnava. Zavod za spomeniško varstvo Slovenije se je uprl rušenju rudniškega magazina – pomembne zgodovinske in arhitektonske zgradbe. Svetoval je, da bi ga obnovili in namenili za kulturne ter gospodarske potrebe mesta. Toda Udovičev načrt je bil nam Idrijčanom zelo všeč, zato je bila debata na sestanku, ki so se ga udeležili tudi predstavniki Zavoda, zelo ostra in dolgotrajna. Po opoldanski prekinitvi je dobil besedo g. Lojze Kumar, upokojeni podpolkovnik kraljeve jugoslovanske vojske, in je dejal: »Dve uri sem hodil gor in dol po Idriji, pa nisem našel niti enega zagovornika za ta magazin. Jaz mislim, da je to le prazna škatla, narobe postavljena, ki zavzema veliko dragocenega prostora v Idriji.« Nato je izbruhnil prof. Baš, direktor Zavoda za spomeniško varstvo, in jezno pribil: »Dokler razpravljamo resno, prav in dobro. Ko pa se oglašamo kot nekoč kmetje, ki so se borili proti osnovni šoli, ker bi sicer otroci ne mogli krav pasti, se vse neha!

Kultura je zmagala in magazin je ostal.

Razstava

V povojni zagnanosti smo si prizadevali, da bi čimprej odpravili posledice 25-letne italijanske okupacije in poizkusa

genocida nad Slovenci, ki ga je izvajal italijanski fašizem. Ustanavljali smo društva, knjižnico in prav kmalu smo se lotili zahtevne naloge obnovitve srednje šole, naslednice prve slovenske realke.

Ni bilo težko, ker so pri tem vneto sodelovali številni realčani, nekdanji profesorji in dijaki-maturanti, takrat že uveljavljeni znanstveniki, funkcionarji in visoki uradniki v državni upravi in gospodarstvu. Lotili smo se številnih dejavnosti, ki so jih vodile komisije. Med drugim smo načrtovali razstavo, ki naj bi prikazala delo in vlogo prve slovenske realke.

Za zbiranje razstavnega gradiva se je obvezal g. Srečko Logar, nadučitelj in bivši trgovec. Za postavitev razstave pa so zadolžili akademskega slikarja g. Božidarja Jakca, nekdanjega maturanta idrijske realke.

Nekaj dni pred zaključnimi prireditvami je bilo zbranega veliko gradiva, g. Jakca pa od nikjer. G. Srečko Logar je bil v skrbeh in začel je kar sam postavljati razstavo. Ko je bilo vse nared, je od nekje prihitel g. Jakac. Šel si je ogledat razstavljeno gradivo in vprašal: »Kje bo pa razstava?« »Ja, tukaj vendar!« je odgovoril g. Srečko Logar. G. Jakac pa začuden: »Mislim sem, da je to skladišče.« Odbral je nekaj gradiva in ga razstavil na zelo uspehi in odmevni razstavi.

Kdo je bil boljši

Akademski slikar, profesor in l. rektor Slovenske akademije za likovno umetnost Božidar Jakac, je nekoč obiskal prijatelja iz dijaških let Albina Vončina. Pri njem je videl risbo bombardirane Šrajeve hiše. Stala je tam nekje, kjer je danes banka. Motiv mu je ugajal, pa se je odločil, da bo podrtijo narisal. Ko je risal na lesenem mostu nad Nikovo, je prišel mimo starejši Idrijčan, ki je g. Jakca poznal, se mu približal, ga spoštljivo pozdravil in nagovoril.

Idrijčan: Ali boste risali to ruševino?

Jakac: Da!

Idrijčan: Ali veste, da jo je narisal tudi g. Albin Vončina?

Jakac: A res?

Idrijčan: Toda Vončina ni risal na tem mestu.

Jakac: A ne?

Idrijčan: Vončina je risal tam gori. In je pokazal na balkon bližnje hiše.

Jakac: A tam?

Idrijčan: Da, tam.

Jakac: Ja, kaj hočete. Vončina je mojster, izbral si je najustreznejše mesto.

Idrijčan: Kako? Da bi si Vončina izbral boljše mesto? Ali niste Vi Jakac?

Jakac: Seveda sem. Toda Vončina je vedel, kje mora risati, da je imel mir pred ljudmi.

Na razstavi

V okviru kulturnega programa je naša šola organizirala ogled Jakčeve retrospektivne razstave v Moderni galeriji v Ljubljani. Po razstavi nas je vodil slikar sam. Začel je pri prvi sliki in pripovedoval: »To je Krapševa hiša v Idriji. V njej sem stanoval, ko sem bil dijak idrijske realke. Narisal sem jo, ko me je učil risanja nek Albin Vončina iz Idrije.«

Ob prvi priložnosti sem g. Vončini to povedal. Dobrodušno se je nasmehnil in v pristnem idrijskem naglasu dejal: »Beži, beži, Jakca nisem nikoli učil risati. On je vedno risal bolje od mene. Jaz sem bil le vodja risarskega krožka.«

Kupi si fotoaparát

Nekoč sem naletel na g. Albina Vončino, ko je risal na Rakah. Približal sem se mu, ga pozdravil in prijazno nagovoril: »Rišete?« »Da,« je odvrnil. »Sedaj, ko je še toplo, bom sliko narisal, jeseni, ko bo narava barvita, pa pobarval.« »Lepa bo,« sem ga pohvalil. Vončina se je nasmehnil in dejal: »To praviš ti. Jakac pa vedno trdi, da so moje slike preobremenjene s podrobnostmi. Nekoč mi je svetoval, naj prodam risalni pribor in si kupim fotoaparát.«

Skakalnica je bila važnejša

Naš rojak ing. Stanko Bloudek, konstruktor letal, izdelovalec letalskih modelov, športnik in športni funkcionar, graditelj planskih skakalnic, vodja Projektivnega biroja pri športni zvezi Slovenije in član Mednarodnega olimpijskega komiteja, je bil zelo ponosen na idrijsko poreklo in vedno je bil pripravljen kaj storiti za svoje rodno mesto. Spodbujal je h gradnji športnega centra s telovadnico, igrišči in plavalnim

bazenom na Lenštat, drsališča v Mejci, nogometnega stadiona pri Likarci, skakalnice na Dolinci in v Ljubevču ter smučarskih prog z Zagodovega vrha. Ogleđoval si je terene, delal programe in projekte.

Ko sem ga nekoč iskal v Projektivnem biroju v Ljubljani, mi je tajnica povedala, da piše doma, kjer ga nihče ne moti, referat za sejo Mednarodnega olimpijskega komiteja. Zahvalil sem se za informacijo in dejal, da ga bom poiskal kdaj drugič. »To pa ne!« je dejala tajnica, »hudoval se bo, če bo zvedel, da sem vas odpravila.« In mu je telefonirala. Ing. Bloudek me je povabil na dom, ko mi je prišel odpret, sem se opravičil za nadlego. »Ne sekiraj se!« je dejal, »njin razgovor je važnejši. V Münchnu bom referat prebral in ne vem, če bo kaj od tega. Skakalnico na Dolinci bomo pa zanesljivo naredili.«

Stopnišče v Mejci

Ko je RŽS naredil žičnico za prevoz rude iz jaška Delo v topilnico in odpravil vlak, ki jo je vozil kar po mestnih ulicah, so morali premakniti pot, ki je vodila od Debele skale do jaška Delo ob kamšti večinoma pod žičnico. Novo pot so načrtovali po najkrajši trasi, ki je delila severni del Mejce na dva dela. Turistično društvo z rešitvijo ni bilo zadovoljno, ker je namenilo Mejco za turistične objekte ter športne in zabaviščne naprave. Toda rudniška gospoda se ni dala kar tako. Gospod Janko Bevk, predsednik Turističnega društva, si je domislil, da bi spor najlaže rešili v prid turizma in športa, če bi povabili za rzsodnika ing. Stanka Bloudka. Ta ugledni Idrijčan je prišel, si ogleđal Mejco in svetoval: »Pot in stopnišče naredite ob žlmpargi.« Ker rudniška gospoda ni hotela nasprotovati ing. Bloudku, so naredili stopnišče prav tam. Ko smo se po ogledu terena vračali iz Mejce, se mi je približal g. Bloudek, me prijel pod pazduho in šepnil na uho: »Tiste stopnice bi bile lahko kjerkoli. Toda ob žlmpargi bodo služile tudi za pristop na tribune, ko bomo zgradili drsališče.«

Naprednost Idrijčanov

Športniki smo se zavedali, da bi na Lenštat zgradili športni center z igrišči in plavalnim bazenom. Drugi so temu nasprotovali, češ da bi v središču mesta morali zgraditi bolj reprezentativno stavbo.

Ko so nasprotniki športnega centra in bazena na seji občinske skupščine trdili, da bi bilo sramotno za mesto, če bi imeli v središču mesta take objekte, je ing. Stanko Bloudek zatrdil prav nasprotno: »Vsak tujec, ki bo prišel v Idrijo ali potoval skozi mesto, se bo začudil nad naprednostjo Idrijčanov. Glej, si bo mislil, prav sredi mesta imajo športne objekte.«

Krog nima 200°

Ing. Bloudek in g. Srečko Logar sta se pripravljala, da bosta posnela teren za smučarsko skakalnico na Dolinci. Pridružil sem se jima. Ing. Bloudek je imel zelo enostavno pripravo za merjenje vzdolžnega profila (dva količka, povezana z dvema žicama, in kotomer z grezilom na zgornji žici). Ko sta postavila pripravo na strmino, mi je Bloudek rekel: »Poglej, koliko kaže!« Pogledal sem na skalo. Ker nisem imel očal, nisem razločil števil, razločno sem videl le bolj poudarjene črtice. Ker je grezilo kazalo točno na 1/4, sem, ne da bi kaj pomislil, rekel: »Petindvajset.« Bloudek pa: »Da, če bi imel krog 200°,« in v beležico vpisal pravo vrednost.

Uspela podoba

Naš rojak akademski slikar Ivan Seljak-Čopič si je prizadeval, da bi v Idriji ustanovili slikarsko kolonijo. Obiskali smo ga v Ljubljani, da bi pripravili ustanovni sestanek.

Medtem, ko je njegova žena kuhala kavo, smo si ogledovali podobe, ki so visele po stenah ateljeja. G. Janko Bevk je občudoval petelina, ki je bil narisana v modernističnem slogu. Obrnil se je k slikarju in v šali dejal: »Nisem vedel, da tudi tvoji otroci že rišejo.« »Dobro, da si me opomnil,« je dejal g. Čopič, »sicer bi si domišljjal, da ta podoba sodi med moja uspelejša dela.«

Občutki

V ljubljanski Moderni galeriji sem si ogledoval razstavo

grafik. Neki Francoz je razstavljal podobo, na kateri je bil krog, črta in pika pa lepo pobarvana polja.

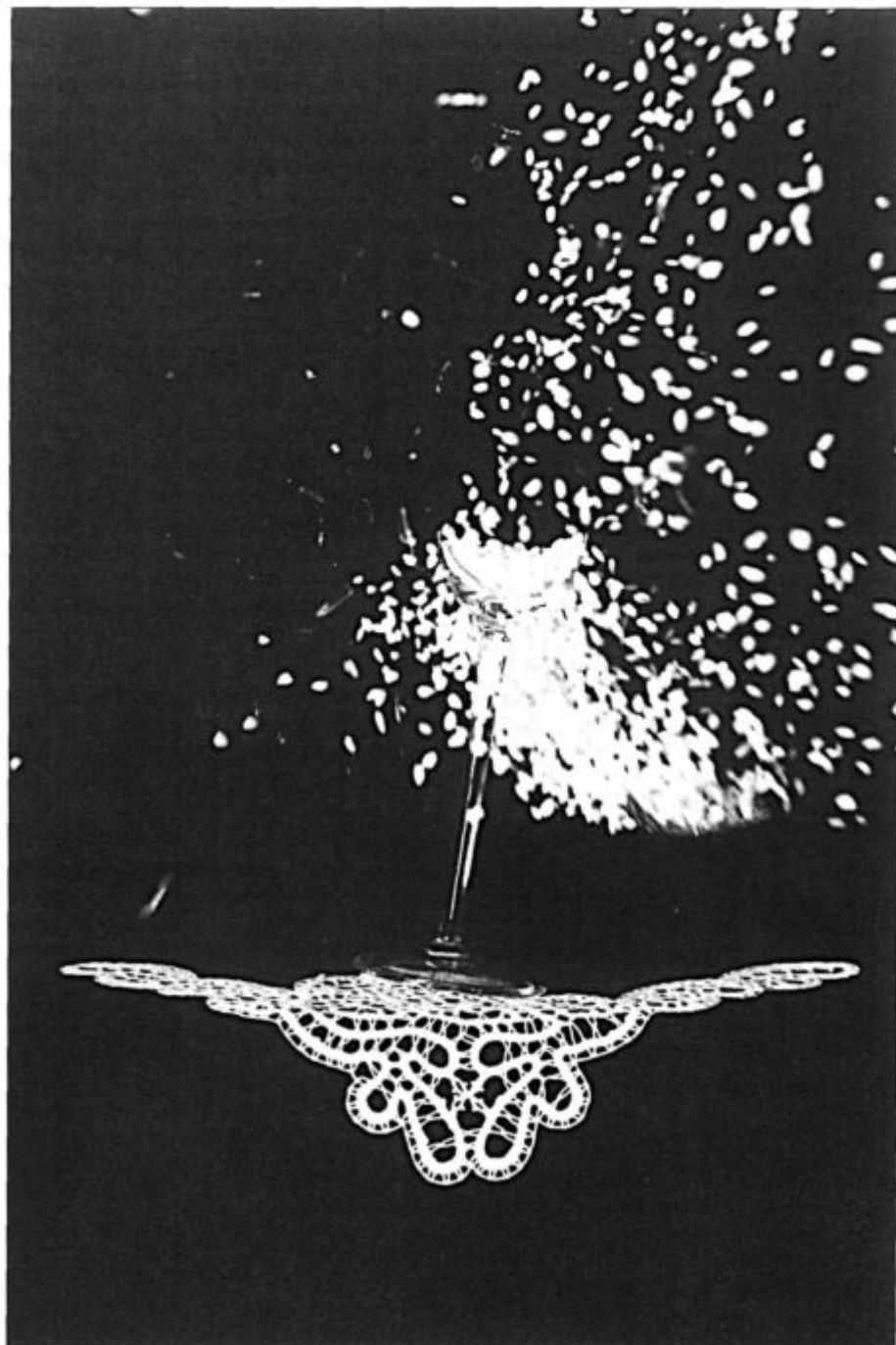
»Kaj misliš? Kaj je hotel povedati s to sliko?« sem vprašal akademskega slikarja Ivana Seljaka-Čopiča. »Kaj neki,« je dejal. »Občutki. Če narišeš človeka, ki se pelje v letalu, je podoba razumljiva. Če narišeš občutke človeka, ki se pelje v letalu, je pa težje.«

Sprejem realčanov

Tako kot druga slovenska inteligenca so morali tudi idrijski realčani bežati pred fašizmom. Večinoma so živeli širom po Jugoslaviji. Redno so se shajali v neki ljubljanski gostilni. Po osvoboditvi pa so prirejali srečanja tudi v Idriji. Bili so navezani na naše mesto, radi so prihajali in veliko so prispevali k njegovemu razvoju. Bolj ko so se starali, večja je bila nostalgija po dijaških letih in raje so prihajali, le starost jih je redčila.

Na koncu moje poslednje županske mandatne dobe sem jim priredil sprejem, da bi se jim v imenu Idrijčanov zahvalil za dolgoletno sodelovanje in naklonjenost našemu mestu. Na kratko sem jih nagovoril, povabil na skromno zakusko in prijateljski klepet.

Za sprejem se mi je v imenu udeležencev zahvalil g. Stanko Vončina, Idrijčan, ki je za časa italijanske okupacije emigriral v Jugoslavijo. Po zahvali je nadaljeval: »Želim, da bi nas sprejemal vsaj še 20 let. Seveda Vam ne privoščim še 20 let županskih nadlog, le mi bi se radi srečevali v Idriji še vsaj toliko časa.«

IGORJU V SLOVO

IGOR ŠEBENIK

Dragi Igor. Nepričakovano, za vse nas zelo boleče, so se razvezale vse niti tvojega mladega življenja. Tvoj nenadni odhod žalosti vse tiste, ki smo te poznali, zlasti tvoje domače, pa tudi geografske, stanovske prijatelje in prijateljice, kolege in kolegice, ki smo te spremljali na tvoji skokovito uspešni znanstveno raziskovalni in poklicni poti. In v njihovem imenu bi želel spregovoriti nekaj poslovnih besed. Osebnostem sem te z velikim zadovoljstvom spremljal kot univerzitetni učitelj, nato pa po tvoji izbiri kot mentor magistrskega dela. In skupaj sva že zasnovala vsebino že odobrene, a žal nesojene doktorske disertacije.

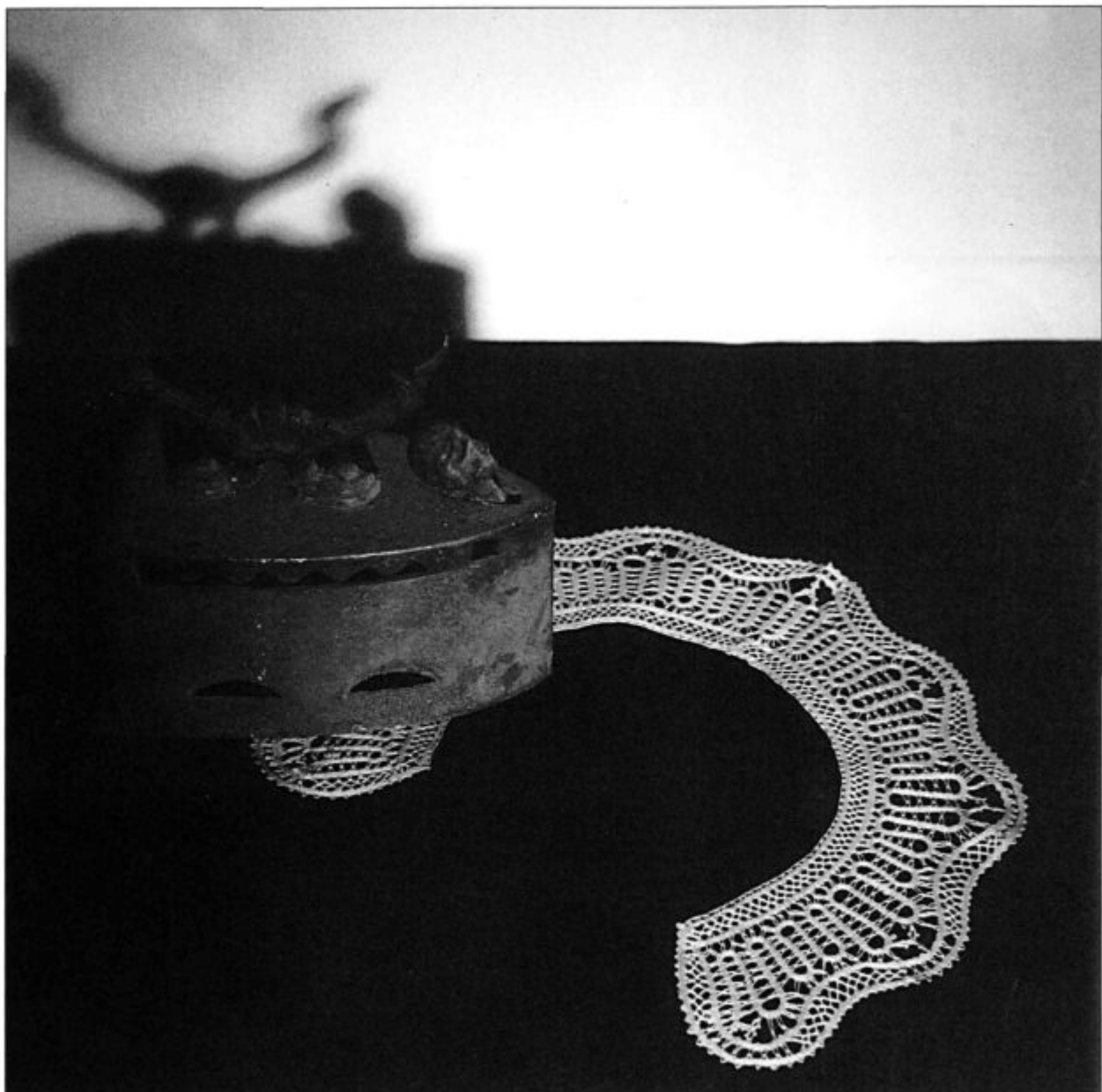
Spoznavaš me kot izredno zagnanega, radoživega, vedno hitečega študenta, ki je zmožal dovolj moči, ustvarjalne vztrajnosti in z odliko končal študij geografije, obenem pa postal še diplomirani organizator dela. S sebi lastno delovno trdoživostjo, prepojeno z naklonjenostjo naravi, si se kot sodelavec podjetja Oikos in mlad raziskovalec Inštituta za geografijo zagnal v naporno iskanje človeka vrednega, bolj

prijaznega odnosa do okolja. Tankočutno si prepoznavaš nevarne čeri našega ravnanja v okolju in jih celostno zaokrožil v odmevnem in uporabnem magistrskem delu o pokrajinskih značilnostih in problemih neprimerne ravnanja z odpadki v Sloveniji. Zavestno si se odločil, da boš svojo raziskovalno pot posvetil manj svetlim, očem pogosto skritim stranpotem našega bivanja. Poln ustvarjalne energije si z odprtimi očmi hitel po slovenskih pokrajinah in našel še dovolj notranjih moči za aktivno delo v Ljubljanskem geografskem društvu, ekološki izvidnici Zveze tabornikov Slovenije, pa tudi za strokovno delo in pomoč Idriji in njeni okolici, o kateri si vedno govoril s posebno naklonjenostjo in človeško toplino.

Dragi Igor. Zelo cenimo tvoje strokovne dosežke, ki si jih že kot mlad raziskovalec in znanstvenik predstavil doma in v tujini. Tvoje zapisane misli nas bodo spremljale, nam koristile in nas spominjale nate. Skupaj smo se veselili tvojih številnih dosedanjih uspehov, pa željno pričakovali svežino in izvirnost tvojih novih zamisli in predlogov v doktorski temi in v nadaljnjem raziskovalno podjetniškem delu. Prepričani smo bili, da bomo skupaj preživeli še vrsto prijetnih strokovnih in osebnih trenutkov, saj smo te poznali tudi kot dobrega in zanesljivega prijatelja. Vedno razigranega, hudomušnega in uvidevnega do drugih, saj nas zavestno nisi hotel bremeniti s svojimi zdravstvenimi težavami. Tako kot tvoji starši, sestra, babica in ostali sorodniki ter prijatelji smo želeli skupaj preživeti s teboj še veliko prijaznih trenutkov na izvijugani, človeku nenapovedljivi življenjski stezi. Tokrat je puščica življenjske minljivosti bila hitrejša in te je nepreklicno prehitela. Veliko prezgodaj, sredi snovanj, ko bi lahko pričel vsaj delno že uživati sadove svojih velikih strokovnih vlaganj. In jih deliti s svojimi domačimi, ki so ti stali ob strani, bili upravičeno ponosni na tvoje uspehe in se skupaj z nami radostili tvojih novih uspehov. Ob krhkosti tanke srčne niti tvojega življenja se tvoji stanovski kolegi, Igor, od tebe, presunjeni, z bolečino poslavljamo.

Idrija, 2. marec 1996

Dušan Plut

V TEJ ŠTEVILKI SO DELUJEJO

Bojan Bratuš, absolvent Fakultete za strojništvo v Ljubljani, Sp. Idrija

dr. Jože Čar, geolog, predavatelj na Oddelku za geologijo na FNT v Ljubljani, Idrija

Jožko Janež, geolog, Razvojno-raziskovalni sektor Rudnika živega srebra v Idriji

Ivica Kavčič, dipl. ing. kemije v pokoju, Idrija

Janez Kavčič, zgodovinar in umetnostni zgodovinar, kustos Mestnega muzeja Idrija

Dragica Knific-Lunder

Tomaž Kosmač, pisatelj iz Idrije

Stanko Majnik, upokojeni rudniški delavec in filatelista, Idrija

Mirko Mažgon, rudarski tehnik in ljubiteljski kolesar iz Sp. Idrije

Aleš Mikuž, absolvent FNT Univerze v Ljubljani, Sp. Idrija

Stanko Murovec, upokojenec iz Idrije

Miha Naglič, samostojni kulturni delavec, publicist in urednik Žirovskega občasnika iz Žirov

Slavica Pavlič, zgodovinar in umetnostni zgodovinar, upokojena ravnateljica Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana

dr. Dušan Plut, geograf, ekolog in predavatelj na Oddelku za geografijo FF v Ljubljani

Rafko Terpin, akademski slikar, učitelj likovnega pouka na Osnovni šoli v Cerknem

Ivan Turk, arheolog, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Ljubljana

Filip Vehar, domačin

dr. Tone Wraber, biolog, profesor na Biotehniški fakulteti v Ljubljani

IZ PRIHODNIH ŠTEVILK

ZNAMENITE OSEBNOSTI

J. G. Keisler in njegov opis idrijskega rudnika

RAZLIČNI PRISPEVKI

Tatjana Cankar, Ivana Leskovec: Rekonstrukcija rudarske delovne noše iz srede 18. stoletja

Filip Šemrl: Nič več sijaja živega srebra

Anica Štucin: O starih občinah in vaški samoupravi

Novosti pri zapiranju rudnika

Irena Mele: Radioaktivni odpadki v Zavrvcu

Marija Rijavec: 50 let Glasbene sole Idrija

KULTURNI SPOMENIKI

Bevkova domačija v Zakojci

SPOMINI

Marjan Beričič: Družinski spomini

ŠPORT

Milan Cvelbar, Vlado Sedej: Orientacija na Idrijsko-Cerkljanskem

Opomba: Naslovi so deloviti.

KAZALO

Ivan Turk, Dragica Knific-Lunder NOVE NAJDBE IN ODKRITJA V DIVJIH BABAH I.....	3	Stanko Majnik O IDRIJSKI RUDARSKI GODBI	59
IZ ZGODOVINE Ivica Kavčič O IDRIJSKEM CINOBRU IN NJEGOVI IZDELAVI.....	9	POROČILA Janez Kavčič IZ GALERIJSKE DEJAVNOSTI V LETU 1995	61
Slavica Pavlič IZ ZGODOVINE OSNOVNE ŠOLE V GODOVIČU DO LETA 1879.....	19	Jože Janež SLEDENJE PODZEMNIH VODNIH ZVEZ NA OBMOČJU MED IDRIJCO, VIPAVO IN SOČO MED LETI 1993 IN 1996.....	69
Rafko Terpin ANTON KOS 1945-1974.....	31	POTOPISI Mirko Mažgon AUMETZ '94.....	73
PREMISLEKI Jože Čar TUDI SIMBOLI UMIRAJO.....	39	Bojan Bratuš JAPONSKA IN JUŽNA KOREJA: TEHNOLOGIJA, LJUDJE IN KULTURA	83
MNENJA, IZJAVE.....	43	SPOMINI Filip Vehar DOMAČIJA DVEH RODOV STARE VASI.....	87
LITERATURA TOMAŽ KOSMAČ.....	45	Stane Murovec DROBTINICE.....	89
LIKOVNE STRANI ALEŠ MIKUŽ.....	48	IN MEMORIAM IGORJU V SLOVO.....	93
FILATELIJA Stanko Majnik PA ŠE TO O ZNAMKAH.....	49	INFORMACIJE V TEJ ŠTEVILKI SODELUJEJO	95
Stanko Majnik PROMETNE IN POŠTNE POVEZAVE	51	IZ PRIHODNIH ŠTEVILK.....	95
PREDSTAVITVE Tone Wraber LINNÉJEVA PISMA SCOPOLIJU V SLOVENŠČINI.....	53	KAZALO	96
Miha Naglič IDRIJSKI RUDNIK	55	* * *	
Jože Janež ODPADKE NA SKRIVAJ MEČEMO V NARAVO, MAR NE!.....	57	Likovne priloge so delo Aleša Mikuža	

POJASNILO BRALCEM

Pri urejanju te številke Idrijskih razgledov (1996/1) je prišlo do zamenjave člankov istega avtorja Rafaela Terpina o ANTONU KOSU. Zaradi težav, ki smo jih imeli pri tiskanju številke, člankov med tiskom nismo mogli več zamenjati.

Zato se bralcem in avtorju Rafaelu Terpinu opravičujemo za nenamerno in neljubo napako.

V soglasju z avtorjem tokrat objavljamo II. del prispevka, v naslednji številki Idrijskih razgledov pa bomo objavili I. del članka o ANTONU KOSU.

Uredništvo